

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN HAYATI,
ESERLERİ VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Salih SALI

Danışman

Doç. Dr. Kadir PAKSOY

ŞANLIURFA – 2015

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı 135202002 numaralı Salih SALI'nın hazırladığı "Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlimindeki Yeri" konulu tezli yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı,05/06/2015 tarihinde, saat 15.30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABUL** (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

05/06/2015

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Kadir PAKSOY

Üye
Doç. Dr. Ali BUDAK

Üye
Yrd. Doç. Dr. Sami ŞEKEROĞLU

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

8.9.5
...../...../201..

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalına bağlı Hadis Bilim Dalı 135202002 nolu Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum "ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN HAYATI, ESERLERİ VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ" konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden herhangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlali tespit edilmesi halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

04.08.2015

Salih SALI

İLETİŞİM ADRESİ:

Selvitepe Mah. Büşra sk. no:41 D:1

Turgutlu/MANİSA

Telefon: 0543 266 3200

e-mail: salihsalil@hotmail.com

ÖNSÖZ

İslam Dininin en temel iki kaynağı, Kur'an ve sünnettir. Dinin temel esaslarının ve Kur'an'ın anlaşılması da hadislere bağlıdır. Dolayısıyla hadisler, dinin en temel kaynağı olarak hayatın her safhasını kapsamaktadır.

Hadislerin tespiti, korunması ve anlaşılması için asr-ı saadetten itibaren tarih boyunca büyük gayret ve çabalar ortaya konulmuştur. Bu çabalar, daha Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatta iken başlamıştır. Nitekim İslam'ın ilk nesli olan sahabe, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini muhafaza etmede ve sonraki kuşaklara nakletmede en önemli vazifeyi ifa etmiştir. Hadislerle ilgili çalışmalar, sonraki kuşaklar tarafından da büyük bir önemle sürdürülmüş, gerek ezber gerekse yazılı metinler halinde muhafaza edilmiştir. Hadis ravileri, sadece kendi yaşadıkları yöreyle yetinmemiş, bazen aylarca süren rihleler yaparak zengin bir hadis kültürünün vücuda gelmesine katkıda bulunmuşlardır.

Hadis ilminde önemli faaliyetler ortaya koyan muhaddislerden biri de Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'dir. O, babası Ahmed b. Hanbel gibi büyük muhaddislerdendir. Hadis ilminin yanı sıra fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerde meşhur olmuştur. Onun en önemli faaliyetlerden birisi de babası Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i başta olmak üzere eserlerini rivâyet ederek tasnif etmesidir. O, sadece babasının rivayetleriyle yetinmemiş, daha başka hocalardan aldığı hadisleri de tasnif etmiştir.

Abdullah b. Ahmed, tanınan ve bilinen bir muhaddis olarak adı pek çok yerde geçse de yaptığımız araştırmalar neticesinde onun ilmi şahsiyeti ve hadis ilmindeki yeri hususunda detaylı bir çalışmaya rastlamadık. Ülkemizde Selâhattin Polat hocamızın *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nde ilgili maddede tanıtması dışında geniş ve detaylı bir çalışmaya rastlamadık. Arap ülkelerinde de Abdullah b. Ahmed hakkında master ya da doktora seviyesinde yapılmış müstakil bir araştırmaya şahit olmadık. Hakkında müstakil bir esere de rastlamadık. Bu alanda muasır araştırmacılarından Ebû Hâris Âmir Hasen Sabrî'nin Abdullah b. Ahmed'in *el-Müsned*'e yapmış olduğu ziyâde hadisleri cem ettiği *Zevâidu Abdullah* adlı esere

yazdığı mukaddimede, müellifimizin hayatı ve hadisçiliği hakkında bazı bilgileri kaydettiğini gördük. Ayrıca kısa da olsa müellifimizin bazı eserlerini neşreden şahısların mukaddimelerinde bir kısım bilgilere rastlanmaktadır. Dolayısıyla Abdullah b. Ahmed hakkında, özellikle onun hadis ilmindeki yeri ve mertebesi hususunda kapsamlı bir çalışmanın olmaması sebebiyle böyle bir konuyu çalışmaya karar verdik.

Çalışmamız esnasında müellifimizin günümüze ulaşan eserleri başta olmak üzere Arapça olarak neşredilmiş rical, tarih ve tabakat kitaplarından istifade ettik. Ayrıca Abdullah b. Ahmed'in eserlerini neşreden müelliflerin mukaddimede ve bazı dipnotlarda kaydettikleri bilgilerden yararlandık. Türkçe kaynaklar arasında başvurduğumuz yegâne çalışma ise Selahattin Polat hocamızın *TDV İslam Ansiklopedisi*'ndeki Abdullah b. Ahmed b. Hanbel maddesi oldu.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in hayatını, yaşadığı dönemi, hoca ve talebelerini inceledik. Birinci bölümde onun iştigâl ettiği ilimleri, eserlerini ve âlimlerin onun hakkındaki değerlendirmelerine yer verdik. İkinci bölümde ise Abdullah b. Ahmed'in hadis ilmindeki yeri, mertebesi, dirâyet ve rivâyet ilimlerindeki çalışmaları, ilelü'l-hadis ve ricâl ilmi alanındaki görüşlerini inceledik. Sonuç'ta ise bu konudaki ulaştığımız bulgu ve neticeleri kaydettik.

Yüksek lisans esnasında gerek ders döneminde gerekse tez safhasında bize yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Kadir PAKSOY'a, ayrıca ilimlerinden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN ve Doç. Dr. Abdullah YILDIZ'a teşekkür ederim.

Çalışma ve gayret bizden, tevfik ve başarı Yüce Allah'tandır.

Mayıs - 2015

Salih SALI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
ÖZET.....	X

GİRİŞ

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN HAYATI

1.1. Adı, Künyesi ve Nesebi.....	1
1.2. Doğumu	1
1.3. Ailesi	1
1.4. Yaşadığı Dönem ve Yetiştirilmesi.....	3
1.4.1. Yaşadığı Dönem ve Muhite Kısaca Bakış	3
1.4.2. Kur'an Mahlûktur Diyenlere Karşı Tutumu	5
1.4.3. Yetiştirilmesi	7
1.5. Hocaları	9
1.5.1. Zevâidü Müsned'de Yer Verdiği Hocaları	10
1.5.2. Diğer Hocaları	12
1.6. Talebeleri.....	14
1.7. Yaptığı İlim Yolculukları –Rihleler-.....	15
1.8. Kadılık Vazifesinde Bulunması.....	19
1.9. Vefatı.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. İştigal Ettiği İlimler	22
-----------------------------------	----

1.2. Rivayet İlimlerindeki Yeri	23
1.3. Dirayet İlimlerindeki Yeri	24
1.4. Hakkında Kullanılan İlmî Unvanlar ve Âlimlerin Övgüleri	25
1.5. Eserleri	29
1.5.1. Sülâsiyyât (ثلاثيات).....	29
1.5.2. Fezâilü Osmân b. Affân (فضائل عثمان بن عفان).....	30
1.5.3. Kitâbu's-Sünne (كتاب السنة).....	31
1.5.4. Müsnedü'l-Ensâr (مسند الأنصار).....	31
1.5.5. Kendisine Nisbet Edilen Diğer Eserler.....	32
1.5.5.1. Zevâidü Abdullah (زوائد عبد الله).....	32
1.5.5.2. Ziyâdâtü Kitâbu'z-Zühhd (زيادات كتاب الزهد).....	33
1.5.5.3. Ziyâdâtü Kitâbu Fezâilü's-Sahâbe (زيادات كتاب فضائل الصحابة).....	34
1.5.5.4. Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetü'r Ricâl (كتاب العلل ومعرفة الرجال).....	35
1.5.5.5. Mesâilü'l-İmâm Ahmed (مسائل الإمام أحمد).....	35
1.5.5.6. Kitâbu'l-Menâsik es-Sağîr (كتاب المناسك الصغير).....	35
1.5.5.7. Kitâbu'l-Cemel (كتاب الجمل).....	36

İKİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Hadisçilik Yönü	37
2.2. Ricâl İlmî ve Raviler Hakkındaki Görüş ve Tespitleri	39
2.3. Cerh ve Ta'dil Metodu	43
2.4. İlelü'l-hadis Konusundaki Görüş ve Tespitleri	46
2.5. Müsned'in İlk Ravisi Olarak Yaptığı Faaliyet ve Değerlendirmeler	60

2.5.1. Müsned’i Rivâyet Etmesi	60
2.5.2. Abdullah b. Ahmed’in Müsned’deki Hadisleri Tahammül Yolları.....	62
2.5.3. Senedle İlgili Değerlendirmeleri.....	69
2.5.3.1. Ravileri Tarif Etmesi.....	69
2.5.3.2. Hadisin Birden Fazla İsnâdını Vermesi.....	73
2.5.4. Metinle İlgili Değerlendirmeleri.....	75
2.5.4.1. Hadis Metnini Koruma Hassasiyeti	75
2.5.4.2. Hadis Metinlerinde İhtisar Yapması.....	77
2.5.5. Babası Dışındaki Hocalarından Alıp Müsned’e Eklediği Rivayetlerin Mahiyeti - Ziyâdâtu Abdullah-	80
2.5.5.1. Zevâidü Müsned’deki Hadislerin Sıhhat Dereceleri.....	81
2.5.5.2. Zevâidü Müsned’deki Hadislerden Kütüb-i Sitte’de Rivâyet Edilenler	86
2.5.5.3. Zevâidü Müsned’deki Merfu ve Mevkuf Hadislerin Sayıları	87
2.5.5.4. Zevâidü Müsned’deki Hadislerin İsnadındaki Ravi Sayıları.....	87
2.5.5.5. Zevâidü Müsned’deki Sahabe Müsnedlerinin Sayıları	89
2.6. Hakkında Yapılan Cerh ve Ta’dil Değerlendirmeleri	89
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR

a. mlf.	: Aynı müellif
AÜ	: Ankara Üniversitesi
b.	: İbn, bin
Bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühû
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
h.	: Hicrî tarih
Haz.	: Yayına hazırlayan
H.z.	: Hazreti
MÜ	: Marmara Üniversitesi
ö.	: Ölüm tarihi
r. a.	: Radıyallâhu anh
r. anhâ	: Radıyallâhu anhâ
s.	: Sayfa, sayfalar
S.	: Sayı
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
t.y.	: Yayın tarihi yok
thk.	: Tahkîk eden
vd.	: Ve devamı ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri veya yayınevi yok

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN HAYATI, ESERLERİ VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

ÖZET

Bu çalışma, III/IX. asrın meşhur hadis âlimlerinden Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in hayatı ve hadis ilmindeki yerini ele almaktadır. Bu şahsın eserlerinin incelenerek tanıtılması amaçlanmaktadır.

Çalışmamız, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in hadis ilmine önemli katkılar sağladığını göstermiştir. Onun gerek hadis gerekse diğer bazı İslamî ilimlerde önemli eserler telif ettiği tespit edilmiştir. Başta *el-Müsned* olmak üzere babası Ahmed b. Hanbel'in eserlerinin onun vesilesiyle rivayet edildiği belirlenmiştir. Abdullah b. Ahmed'in, babasının birçok eserine diğer hocalarından aldığı rivayetleri eklediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Hadis, Zevâid, Eser, Rivâyet.

**THE LIFE AND WORKS OF ABDULLAH B. AHMAD B. HANBAL
AND HIS PLACE IN THE SCIENCE OF HADITH**

ABSTRACT

This research examines the life and place of Abdullah b. Ahmad b. Hanbal, in the science of hadith, who is one of the eminent hadith scholars of the III/IX. century. The aim of the research is to introduce his works.

The research has showed that he made a significant contribution to the science of hadith. He wrote important books on the science of hadith and some other Islamic sciences. It has also revealed that the works of Abdullah's father, Ahmad b. Hanbal, primarily *al-Musnad*, were narrated via Abdullah. It has been underlined that he added narrations he had learned from his teachers to many works of his father.

Key Words: Abdullah b. Ahmad, Ahmad b. Hanbal, al-Musnad, Hadith, Zawaid, Work, Narration.

GİRİŞ

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN HAYATI

1.1. Adı, Künyesi ve Nesebi

Adı ve nesebi, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl ez-Zühli eş-Şeybânî el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Abdurrahmân'dır.¹

Nisbeleri, ez-Zühli eş-Şeybânî el-Bağdâdî'dir. O Arap asıllıdır. Bir Arap kabilesi olan Zühl kabilesinden olduğu için kendisine ez-Zühli nisbesi verilmiştir. Ayrıca bu kabilenin Benî Şeybân koluna mensup olduğu için eş-Şeybânî nisbesiyle de tanınmıştır. Bağdat'da yaşadığı için de el-Bağdâdî denilmiştir.²

Nesebi, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile ataları Nizâr b. Ma'd b. Adnan'da birleşir.³

1.2. Doğumu

Abdullah b. Ahmed, 213/828 yılının Cemâziye'l-âhir ayında, babasının Şam'a yapmış olduğu yolculuktan dönerken, Bağdat'ta doğmuştur.⁴

1.3. Ailesi

Babası: Hanbelî mezhebinin imamı, muhaddis ve fakih olan Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Bağdâdî'dir (ö. 241/855).⁵

Annesi: İmam Ahmed'in ikinci eşi, Reyhâne Ümmü Abdullah'tır. Onun hakkında torunu Züheyr b. Sâlih b. Ahmed şöyle demiştir: Dedemin ilk hanımı Âişe Ümmü Sâlih vefat edince dedem, ondan sonra, Mağrib'den, Reyhâne isminde bir kadınla evlendi ve ondan amcam Abdullah doğdu. Dedemin bu evliliğinden

---

¹ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Garb el-İslâmî, 2001, cilt 11, s. 12; Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-huffâz*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, t.y., cilt 2, s. 665.

² Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1983, cilt 11, s. 179.

³ Ebû Hâris Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel fi'l-Müsned*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 1990, s. 8-9 (Nâşirin Mukaddimesi).

⁴ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 517.

⁵ M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1989, cilt 2, s. 75.

Abdullah'dan başka çocukları olmadı.⁶

Eşi ve Çocukları: Kaynaklarda Ahmed b. Hanbel'in vefâtından sonra oğulları Salih ve Abdullah'ın kız ve erkek çocuklarının her birine on dirhem verilmesini vasiyet etmesi⁷, Abdullah b. Ahmed'in de evlendiğinin ve çocukları olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca Abdullah b. Ahmed'in künyesinin Ebû Abdurrahmân olduğunu düşündüğümüzde, onun Abdurrahmân adında bir oğlunun olması muhtemeldir. Fakat başvurduğumuz kaynaklarda hem eşinin/eşlerinin hem de çocuklarının doğum, ölüm ve hayatlarıyla ilgili bilgilere ulaşamadık.⁸

Kardeşleri: Müellifimizin babası Ahmed b. Hanbel, hayatında iki evlilik yapmıştır. İlk evliliğinden 203/817 yılında oğlu Salih b. Ahmed (ö. 265/879) doğmuştur. Salih, Ahmed b. Hanbel'in en büyük evlâdıdır ve Abdullah, Sâlih'den daha küçüktür.⁹ Salih İsbehân'da kadılık vazifesi yapmıştır ve 265/879 yılının Ramazan ayında orada vefât etmiştir.¹⁰

İlk hanımı vefat ettikten sonra Ahmed b. Hanbel ikinci defa evlenmiş ve bu evlilikten de *Müsned*'i rivâyet edecek olan oğlu Abdullah doğmuştur. İkinci hanımının ölümünden sonra ise bir cariye ile evlenmiş, ondan da üç oğlu ile bir kızı olmuştur.¹¹ Muhammed es-Sefârîni (ö. 1188/1774), 4 oğlu ile bir kızı olduğunu belirtir ve kızının adının Zeyneb, oğullarının ise Hasen, Hüseyin, Muhammed ve Saîd olduğunu kaydeder.¹²

Ahmed b. Hanbel'in en küçük oğlu Saîd, babasının vefatından yaklaşık beş gün önce doğmuştur. Onun daha sonra Kûfe kadılığı yaptığı kaydedilir.¹³ Ahmed b. Hanbel'in diğer çocukları hakkında ise başvurduğumuz kaynaklarda herhangi bir

---

⁶ Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ es-Sââtî, *Bülûğu'l-emânî min esrâri'l-Fethu'r-rabbânî şerhu tertîbi Müsnedü'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, y.y., Beytül-Efkâr ed-Düeliyye, t.y., cilt 1, s. 20.

⁷ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1988, cilt 9, s. 213.

⁸ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu Mesâilü'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Ali Süleymân el-Mihnâ, 1. Baskı, Medine, Mektebetü'd-Dâr, 1986, cilt 1, s. 55 (Tahkîk edenin mukaddimesi).

⁹ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 517.

¹⁰ Muhammed es-Sefârîni el-Hanbelî, *Şerhu Sülâsiyyâti Müsnedü'l-Îmâm Ahmed*, 3. Baskı, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1979, cilt 1, s. 14-15 (Muhammed es-Sefârîni'nin mukaddimesi).

¹¹ M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, cilt 2, s. 76.

¹² Muhammed es-Sefârîni el-Hanbelî, *Şerhu Sülâsiyyâti Müsnedi'l-Îmâm Ahmed*, cilt 1, s. 15 (Muhammed es-Sefârîni'nin mukaddimesi).

¹³ Muhammed es-Sefârîni el-Hanbelî, *Şerhu Sülâsiyyâti Müsnedi'l-Îmâm Ahmed*, cilt 1, s. 15 (Muhammed es-Sefârîni'nin mukaddimesi).

bilgiye rastlamadık.

Dolayısıyla Abdullah b. Ahmed'in öz kardeşi olmamakla beraber, üvey olan altı kardeşi vardır. Bunlardan sadece Salih, Abdullah'dan büyük olup değerleri ondan küçüktür.

1.4. Yaşadığı Dönem ve Yetiştirilmesi

1.4.1. Yaşadığı Dönem ve Muhite Kısaca Bakış

İslamiyet'in dinî ve felsefî muhtelif kültürlerle karşılaşması sonucunda iç ve dış sebeplerin etkisiyle II. (VIII.) yüzyılın başlarında ortaya çıktığı anlaşılan halku'l-Kur'an tartışmaları Ca'd b. Dirhem (ö. 124/741) ile Cehm b. Safvân'ın (ö. 128/745) ölümünün ardından onların görüşlerini şiddetle eleştiren muhâfazakâr âlimler tarafından sakıncalı bulunmuş ve bu tutum, bir süre problemden söz edilmemesini sağlamıştır. Ancak yüzyılın sonuna doğru Hişam b. Hakem (ö. 179/795) gibi Şîî âlimlerinin yanı sıra Mu'tezile kelâmcıları meseleyi yeniden tartışma alanına çekmiş, Mu'tezile'nin etkisinde kalan Abbâsî halifelerinden Harûn Reşid, Emîn ve özellikle Me'mûn dönemlerinde Kur'an'ın mahlûk olduğu hususu resmi/siyasî bir görüş haline getirilmek istenmiştir.¹⁴

Halife Me'mûn, 212/827 yılında Kur'an'ın mahlûk olduğuna inandığını açıkladıktan sonra Ahmed b. Ebû Duâd'ın (ö. 240/854) teşvikiyle Bağdat Vâlisi İshâk b. İbrâhîm'e bir yazı göndererek âlimleri bu konuda sorguya çekmesini, Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanmayanların hukukî ehliyetlerini iptal etmesini emretmiştir. Ahmed b. Hanbel, Nuaym b. Hammâd (ö. 228/842), Muhammed b. Nûh (ö. 218/833), Ahmed b. Nasr el-Huzâî (ö. 231/846) gibi âlimlerin dışındakiler resmi görüşü benimsemişlerdir.¹⁵

Ahmed b. Hanbel ve arkadaşları ise, "Kur'an Allah kelâmıdır, bunun dışında ilave bir söz söyleyemeyiz" tarzında cevap vermişlerdir. Ayrıca İbn Kesîr (ö. 774/1373), kitabında Beyhakî'den rivâyetle, İmam Ahmed b. Hanbel'in, Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu ve mahlûk olmadığını söylediğini, ancak Kur'an'ın lafzının

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Halku'l-Kur'an", *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, cilt 15, s. 372.

¹⁵ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1994, cilt 10, s. 561.

muhdes yani mahlûk olduğunu kabul ettiğini nakletmiştir.¹⁶

Müellifimizin babası Ahmed b. Hanbel ve arkadaşları resmi görüşe karşı direndikleri için işkenceye maruz kalmışlardır. Hatta Muhammed b. Nûh, yapılan işkence sonucunda vefat etmiştir. Halife Mu'tasım-Billâh, Ahmed b. Hanbel'i işkenceye tâbi tutmaya devam etmiştir. Ahmed b. Nasr el-Huzâî, Vasîk-Billâh tarafından öldürülmüş, Nuaym b. Hammâd ise hapiste vefat etmiştir.

Muhafazakâr âlimler üzerinde on altı yıl kadar devam eden bu baskı ve işkence (mihne), Halife Mütevekkil-Alellâh döneminde sona ermiş ve Kur'an'ın mahlûk olduğunu söylemek bir süre yasaklanmıştır. Halku'l-Kur'an etrafındaki siyasi baskıların kalkmasından bir müddet sonra, konu ilmi meclislerde serbest bir şekilde tartışılmaya devam etmiş ve İslâm âlimlerinin görüşleri gelişen itikâdî ekollere paralel olarak şekillenmiştir.¹⁷

Kur'an'ın mahlûk olmakla nitelendirilemeyeceğini belirten Ahmed b. Hanbel, okunuşu konusunda çekimser bir tavır ortaya koymasına rağmen taraftarlarınca farklı görüşte gösterilmek istenmiştir. Nitekim çağdaşı olan bazı muhaddisler buna dikkat çekmişlerdir. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel'in Sünnî kelâmcıların görüşünü benimsediğine işaret eden rivayetler de mevcuttur. Buhârî (ö. 256/869) ve İbn Kuteybe (ö. 276/889) gibi meşhur muhaddisler, halku'l-Kur'an meselesinde Sünnî kelâmcılarınca benimsenen görüşü teyit eden eserler kaleme alarak Sünnî görüşün ve aynı zamanda Sünnî kelâm hareketinin yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.¹⁸

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 290/902) hicri III. asırda yaşamıştır. Doğum tarihini dikkate aldığımızda, bu tartışmaların hararetli bir şekilde devam ettiği devirde henüz çocukluk döneminde olduğu görülür. Bununla birlikte en yakını olan babasının bu tartışmaların merkezinde bulunmasını ve resmi görüşü benimsemediği için işkencelere maruz kalmasını, özellikle de onun hadis rivâyetine küçük yaşlarda başlamasını düşünürsek, bu mihne ve fitne olayları onu da derinden etkilemiştir.

---

¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, cilt 10, s. 546.

¹⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Halku'l-Kur'an", *DİA*, cilt 15, s. 372.

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Halku'l-Kur'an", *DİA*, cilt 15, s. 372.

1.4.2. Kur'an Mahlûktur Diyenlere Karşı Tutumu

Kur'an'ın mahlûk olup olmadığına dair tartışmaların sürdüğü mihne (fitne) döneminde, Abdullah b. Ahmed'in düşüncesi de babasının düşüncesi gibi Kur'an'ın mahlûk olduğu düşüncesini kabul edenlerin rivâyet ettikleri hadislerin alınmaması ve yazılmaması yönündedir. Çünkü o da bu süreçte babasının çektiği sıkıntılara şahit olmuş, yapılan zulümleri görmüş ve babasının düşünceleriyle yoğrulmuştur.

Ebû Zûr'a er-Râzî (ö. 264/877), Abdullah b. Ahmed'in babasının bu konuya bakışını şöyle ifade etmektedir: "Ahmed b. Hanbel, Ebû Nasr et-Temmâr (ö. 238/852), Ebû Ma'mer (ö. 236/850), Yahyâ b. Maîn'den (ö. 233/853) ve (Halku'l-Kur'ân hadisesinde) imtihan edilip Kur'an'ın mahlûk olduğu düşüncesini kabul eden hiç kimseden hadis yazmayı düşünmüyordu. Ebû Nasr et-Temmâr vefat ettiği zaman onun cenâzesine katılmadı. O şöyle diyordu: Eğer halku'l-Kur'ân hadisesinde onların düşüncesine icâbet eden birisiyle konuşacak olsaydım iki kişiyle, yani Ebû Ma'mer ve Ebû Kürayb (ö. 248/862) ile konuşurdum."¹⁹

Abdullah b. Ahmed de rivâyette bulunacağı ravileri tercih ederken, bilhassa babasının görüşlerine başvuruyor, onun müsâde etmediği kişilerden rivâyette bulunmuyordu.²⁰ Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel, Mihne olayında resmi düşüncüyü benimseyenlerden rivâyette bulunmadığı gibi, oğlu Abdullah da babası hayattayken bu insanlardan rivâyette bulunmamaya özen göstermiştir.

Mihne olayını sadece kelâmî bir tartışma konusu olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Aksine, kaynaklarda siyâsî yönü ağır basan bir olay olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla âlimler üzerinde resmi düşüncüyü kabul etmeleri için baskı uygulanmıştır. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200) *Menâkıb*'ında şöyle demektedir: "Ebû Ma'mer İsmâîl b. İbrâhîm el-Hüzelî, kerhen de olsa onların düşüncesine icâbet etmiş ama daha sonra pişman olmuştur. Dayatılan düşüncelere icâbetinden dolayı kendisini eleştirmiş, baskılara boyun eğmeyip, resmî düşünceye

---

¹⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân, *Menâkibu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1. Baskı, Mısır, Mektebetü'l-Hanefî, 1979, s. 473.

²⁰ İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Ta'cîlü'l-menfe'a bi zevâidi ricâli'l-elimmeti'l-erbea*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 1996, cilt 1, s. 744.

icâbet etmeyenleri ve bu sebeple tutuklananları da methetmiştir.”²¹

O dönemde hilâfetin âlimlere dayattığı resmî düşüncüyü kabul ettirmek için başvurduğu yollardan biri baskı, eziyet ve işkencedir. Başka bir yol da onları para, mal ve servetle ödüllendirmektir. Kur’an’ın mahlûk olduğunu düşünenler devlet desteğini de arkalarına alıp, bu düşüncelerini âlimlere kabul ettirmek için değişik argümanlar kullanmaktaydılar. Nitekim İbnü’l-Cevzî, *Menâkıb*’ında bu konuda şu örneği vermektedir: “Ebû Kureyb Muhammed b. el-Alâ’ya gelince, o resmî düşünceye icâbet etmiş, bunun sonrasında kendisine dinarlar verilmişti. Fakat o, insanların ikna edilmesi için hilafetin böyle bir yola başvurduğunu anlayınca, onları terk etmiş ve yolunu onlardan ayırmıştır.”²²

Ahmed b. Hanbel, önceleri oğluna özellikle ehl-i sünnet olan (bid’a ehli olmayan) ravilerden hadis almasını tavsiye etmiştir. Mihne olayında, yapılan baskıları, zulümleri bizzat yaşamış ve bu düşüncenin kabulü için başvurulan yöntemlere şahit olmuştur. Yaşanan mihne olayından sonra ise oğluna, devlet otoritesi tarafından dayatılan resmi düşünceye boyun eğip “Kur’an mahlûktur” diyenlerden de hadis rivâyet etmemesini tembihlemiştir.²³ Fakat Abdullah b. Ahmed’in mihne döneminde resmî düşünceye icâbet edenlerden rivâyeti terk etmesi muvakkattır. Bunun delili; *Zevâid*’inde Ebû Ma’mer, Ebû Küreyb, Yahyâ b. Maîn ve diğerlerinden rivayette bulunmasıdır. Oysa onların hepsi de mihne dayatılan resmî düşünceye icâbet edenlerdendir.²⁴

Bu konuda Zehebî’nin (ö. 748/1374) şu ifadesi de bu düşüncüyü desteklemektedir: “Abdullah b. Ahmed, babasından ve diğer hocalarından mihne olayından önce hiç bir rivâyet dinleyip, almadı. Çünkü o mihne döneminin şiddetlendiği günlerde henüz küçük yaşta idi.”²⁵

Demek ki O rivâyetlerini, hocalarından mihne olayından sonra almıştır ve bu hocaların içinde Ebû Küreyb, Yahyâ b. Maîn gibi mihne dayatılan resmî düşüncüyü benimseyenler de vardır.

---

²¹ İbnü’l-Cevzî, *Menâkıbü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 473.

²² İbnü’l-Cevzî, *Menâkıbü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 474.

²³ İbn Hacer, *Ta’cîlü’l-menfe’a*, cilt 1, s. 258, 259.

²⁴ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 65 (Nâşirin Mukaddimesi).

²⁵ Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 181.

1.4.3. Yetişmesi

Abdullah b. Ahmed'in yaşadığı dönem, İslâm kültür ve medeniyeti açısından canlı ve parlak bir devirdir. O devirde İslâm kültürü büyük ilerleme kaydetmiş, İslâm medeniyeti ürünlerini vermiş ve olgunluğa ulaşmıştır. Çeşitli ilim dallarında meşhur âlimler yetişmiştir. O âlimlerden bazıları şunlardır:

Hadiste; başta babası Ahmed b. Hanbel olmak üzere Yahya b. Maîn (ö. 233/847), Ali b. el-Medînî (ö. 234/848), İşhâk b. Râhuye (ö. 238/852), Buhârî (ö. 256/869), Müslim (ö. 261/874), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/877), Ebû Dâvud (ö. 275/888), Tirmizî (ö. 276/889), Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) ve diğerleri.

Fıkıhta; el-Bûtî (ö. 231/845), el-Müzenî (ö. 264/877), Rabî' b. Süleyman (ö. 270/883), Dâvud ez-Zâhirî (ö. 270/883) vd.

Tarihte; İbn Sa'd (ö. 230/844), Ya'kub b. Süfyân (ö. 277/890), İbn Ebî Hayseme (ö. 279/892) vd.

Edebiyat ve Nahivde; Muhammed b. Sellâm el-Cümahî (ö. 232/846), İbn Sikkît (ö. 244/858), Câhız (ö. 255/868), el-Müberrid (ö. 276/889), Sa'lebî (ö. 291/903) vd.²⁶

Şiirde; Ebû Temmâm (ö. 231/845), İbn Rûmî (ö. 282/895), Buhterî (ö. 284/897), İbn Mu'tez (ö. 296/908) vd.²⁷

Allah'ın kitabının ve Rasûlünün sünnetinin rehberliğinde İslam medeniyet ağacı, muhtelif dallarda en güzel kıvamda meyveler vermeye devam etmiş, geriye en mükemmel miras olarak güzide âlimlerin eserleri intikal etmiştir.

Abdullah b. Ahmed'in doğumundan vefatına kadar 10 Abbasî halifesi hüküm sürmüştür. Bunlar sırasıyla şoyledir: Me'mûn (ö. 218/833), Mu'tasım (ö. 227/841), Vâsık (ö. 232/846), Mütevekkil (ö. 247/861), Muntasır (ö. 248/862), Müsteîn (ö. 252/866), el-Mu'tez-billâh (ö. 255/869), el-Mühtedî (ö. 256/870), el-Mu'temed (ö. 279/892), el-Mü'tezid (ö. 289/902).²⁸

İlmî muhit ve ulemâ bakımından Abdullah b. Ahmed, çoklarının sahip

²⁶ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 8-9 (Nâşirin Mukaddimesi).

²⁷ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 8-9 (Nâşirin Mukaddimesi).

²⁸ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 9 (Nâşirin Mukaddimesi).

olmadığı ilmî ortama sahip idi. O, İslamî ilimlerin yanı sıra tasavvuf ve zühdün yaygın olduğu bir ortamda yetişmiştir. Başta babası İmam Ahmed olmak üzere pek çok büyük âlimden istifade etmiştir. Nitekim babası, onun ilim tahsilinde en çok emeği olan hocasıdır. Ona fıkıh, hadis ve diğer ilimlerle ilgili ilk bilgileri o öğretmiştir. Bu itibarla Abdullah, birçok muhaddise göre daha erken yaşlarda ilimle iştiğâl etmeye başlamıştır. Bunun böyle olmasında babasının etkisi çoktur. Zira babası, vefatına kadar ona hadis rivayeti başta olmak üzere rical ilmini öğretmeyi sürdürmüştür. Bütün eserlerinden onu haberdar etmiştir.

Abdullah b. Ahmed, zeki ve hafızası güçlü bir şahsiyettir. Allah tarafından kendisine böyle bir mevhibe verilmiştir. Onun zekâ ve ezber gücü yanında ilme karşı yoğun ilgi, istek ve hırsı da vardır. Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 526/1131), *Tabakâtu'l-Hanâbile* adlı eserinde onun bu özelliğini şöyle dile getirir: “Harb el-Kirmânî (ö. 280/893) şu bilgiyi nakleder: Ahmed b. Hanbel’in meclisinde idim, bana hadis okuyup rivâyet ediyordu. Zannedersen elinde “*el-Eşribe*” adlı kitabı vardı. Derken Oğlu Abdullah geldi ve babasına “Bana hadis okuyacağına söz vermemiş miydin?” dedi. Oysa Abdullah daha çocuk yaşta idi. Ahmed b. Hanbel ona sabredip beklemesini söyledi. Bunun üzerine Abdullah ağladı. Ahmed b. Hanbel bana, beni biraz bekle, önce ona dersini okutayım daha sonra seninle devam ederiz dedi. Ahmed b. Hanbel ona hadislerden okudu, dersi tamamladı. Akabinde oğlu meclisi terketti.”²⁹

O, çocukluğundan itibaren hep öğrenme gayreti içinde olmuştur. Ebû Hâris Âmir Hasen Sabrî, neşre hazırladığı *Zevâidü Abdullah* adlı eserin mukaddimesinde, onun çocuk yaşlarda hadis dinlediğine işâret ederek şunları kaydeder: “Abdullah’ın *Zevâidü Müsned*’de kendilerinden hadis rivayet ettiği hocalarının (şeyhlerinin) isim listesi açıklanır. O 225/839 yılında vefat eden İshak b. İsmail b. el-Tâlekânî’den rivayet etmiştir ki Abdullah b. Ahmed o zaman 12 yaşındaydı. Aynı şekilde 227/841 yılında vefat eden Heysen b. Hârice’den rivayette bulunmuştur. 228/842 yılında vefat eden Muhammed b. Ca’fer el-Varakânî’den rivayeti ve diğer mutekaddimûn âlimlerinden yaptığı rivayetler de böyledir. Küçük yaşta olmasına rağmen yaptığı bu

---

²⁹ Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Usmânî, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, y.y., Mekke, 1999, cilt 2, s. 10-11.

rivâyetlerden muhaddisler istifade etmiştir.”³⁰

Abdullah b. Ahmed, diğer hocalarından küçük yaşlarda hadis dinlediği gibi, aynı zamanda babasından da küçük yaşlarda hadis dinlemiştir. İlmî babasından adeta miras olarak almış ve insanlar içinde İbnü'l-Münâdî'nin (ö. 336/947) ifadesiyle, babasından en fazla rivayette bulunan insan olmuştur. O, babasından başta *el-Müsned* olmak üzere *et-Tefsir*, *en-Nâsîh vel-Mensuh*, *el-Menâsik*, *el-İlel*, *et-Târih* ve daha başka eserleri dinlemiş ve icazet almıştır.³¹

1.5. Hocaları

Abdullah b. Ahmed, dönemin meşhur âlimlerinden hadis dinlemiş ve onların ilmî birikimlerinden fevkalade istifâde etmiştir. Onlardan aldığı derslerle ilmini geliştirmiştir.

Onun ilmî şahsiyetinin gelişmesinde en etkili olan hocası, şüphesiz ki babası İmam Ahmed'dir. En çok ondan hadis dinlemiş ve rivâyette bulunmuştur. Bu hususta Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târihu Bağdâd* adlı eserinde, İbnü'l-Münâdî'den naklen şunları kaydeder: “İmam Ahmed'den, oğlu Abdullah kadar çok hadis rivayet eden başka birisi yoktur. Zira o, babasının “*el-Müsned*” adlı eserinden 30 bin, *et-Tefsir*’inden 120 bin hadis rivayet etmiştir. Bu hadislerden bazılarını semâ’, bazılarını icâzet yoluyla nakletmiştir. Rivayetlerinin toplandığı eserlerden bazıları şunlardır: “*en-Nâsîh ve'l-mensûh*, *el-Mukaddem ve'l-muahhar fî Kitâbillâh*, *et-Târih*, *Hadîsü Şu’be*, *Kerâmetu'l-kurrâ*, *Kitâbu'l-Menâsik el-kebîr*, *Kitâbu'l-Menâsik es-sağîr*, *Hadîsü's-şüyûh*. Büyük üstadlarımızın Abdullah b. Ahmed'in lehinde şahadette bulduklarına şahit olduk. Onun hadis ricâlini, hadislerin illetlerini, ravilerin isim ve künyelerini çok iyi bildiği nakledilir. Irak bölgesinde ve diğer yerlerde hadis için rihleler yaptığını, seleflerinin de bu hususta onun lehinde ikrarda bulduklarını nakledenler vardır. Hatta bazıları, onun babasından daha fazla hadis bildiğini ve hadisi daha çok işittiğini söyleyerek onu aşırı bir şekilde övmüşlerdir.”³²

Abdullah b. Ahmed, aynı zamanda rivâyet konusunda babasının cerh ve ta'dil konusundaki tavsiye ve ölçülerine riâyet etmiştir. Nitekim o, hadis rivâyetinde

---

³⁰ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 11 (Nâşirin Mukaddimesi).

³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

³² Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

bulunurken, özellikle babasının sika olarak nitelendirdiği kişilerden hadis almaya özen göstermiş, babasının kusurlu bulduğu ve rivâyetini uygun görmediği kişilerden de hadis almamaya itina göstermiştir.³³

Abdullah b. Ahmed'in ayrıca kendisine göre bir kısım cerh ve ta'dil kriterleri de vardır. Kendi kriterlerine göre sika kabul ettiği ravilerden rivâyette bulunmuş, sika kabul etmediği ravilerin rivâyetlerine ise pek itibar etmemiştir. Bu durum, rivâyetlerinin çoğunda geçerli olsa da bazı istisnalardan da söz edilebilir. Bu konuda Âmir Hasen Sabrî şöyle demektedir: "Abdullah b. Ahmed'in metodu, rivâyetlerinde genellikle sika olmayanlardan rivâyet etmemesi şeklindedir. Fakat bu, bütün rivâyetlerinde geçerli değildir. Nitekim *Zevâidü Müsned*'de doksan beş kişiden rivâyette bulunuyor. Onlardan beşi hariç diğer hepsi sika veya sika hükmünde ravilerdir."³⁴

Abdullah b. Ahmed, *el-Müsned*'de babasının dışındaki hocalardan da rivâyette bulunmuştur. Hatta bu rivâyetlerden bazılarını *el-Müsned*'e eklemiştir. Bu hadisler *Zevâid*'de değildir. *El-Müsned*'de babası dışında rivâyette bulunup *Zevâid*'e almadığı hocalarının sayıları kırk beş kişiye ulaşmıştır ki, bunlardan üçü hariç hepsi sika veya sika hükmündedir.

Âmir Hasen Sabrî'nin, *Zevâidü Abdullah* Mukaddimesinde ifade ettiği gibi, Abdullah b. Ahmed'in *el-Müsned*'de rivâyette bulunduğu hocalarını iki kısma ayırmak mümkündür: Birinci kısım, *Zevâidü Müsned*'de rivâyette bulunduğu hocaları. İkinci kısım, *Müsned*'de rivâyetlerine yer verip *Zevâidü Müsned*'de yer almayan hocaları.³⁵

1.5.1. Zevâidü Müsned'de Yer Verdiği Hocaları

Bu başlık altında toplamaya çalıştığımız hocaları, aynı zamanda *Kütüb-i Sitte* sahiplerinin de kendilerinden hadis rivâyetinde bulunduğu hocalarıdır. Kendilerinden *Zevâid*'inde rivâyette bulunduğu hocalarından bazıları ise şunlardır:

---

³³ Bkz. İbn Hacer, *Ta'cilü'l-menfe'a*, cilt 1, s. 744.

³⁴ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidü Abdullah*, s. 13 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁵ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidü Abdullah*, s. 14 (Nâşirin Mukaddimesi).

- Yahyâ b. Dâvud b. Meymûn el-Vâsîfî (ö. 234/848)³⁶
- Yahyâ b. Osmân, Ebû Zekeriyâyâ el-Harbî el-Bağdâdî (ö. 238/852)³⁷
- Muhammed b. Gaylân, Ebû Ahmed el-Mervezî (ö. 239/853)³⁸
- Hennâd b. es-Serî' b. Mus'ab ed-Dârimî Ebu's-Serî' el-Kûfî (ö. 243/857)³⁹
- Muhammed b. el-Alâ' b. Küreyb el-Hemedânî, Ebû Küreyb el-Kûfî el-Hâfiz (ö. 248/862)⁴⁰
- Muhammed b. Yezîd b. Muhammed b. Kesîr el-Iclî, Ebû Hişâm er-Rifâî el-Kûfî (ö. 248/862)⁴¹
- Nasr b. Ali b. Nasr b. Ali el-Ezdî el-Cehdamî Ebû Amr el-Basrî (ö. 250/864)⁴²
- İshâk b. Mansûr el-Kevsec, Ebû Ya'kub et-Temîmî el-Mervezî (ö. 251/865)⁴³
- Muhammed b. el-Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dinâr, Ebû Mûsâ el-Anezî el-Basrî el-Hâfiz (ö. 252/866)⁴⁴
- Ya'kub b. İbrâhîm b. Kesîr ed-Devrakî el-Bağdâdî el-Hâfiz (ö. 252/866)⁴⁵
- Abbâs b. Muhammed b. Hâtîm b. Vâkîd ed-Dûrî, Ebu'l Fadl el-Bağdâdî (ö.

³⁶ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Âdil Mürşid, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1995, cilt 5, s. 123; İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, t.y., cilt 4, s. 352; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu's-Sikât*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'l-Kütüb es-Sekâfiyye, 1973, cilt 9, s. 266.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 73; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 9, s. 263; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 4, s. 377.

³⁸ Zehebî, *Siyer*, cilt 12, s. 223.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 133; Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 465; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 4, s. 285, 286.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 79; Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 394; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 3, s. 667, 668.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 123; Zehebî, *Siyer*, cilt 12, s. 153; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 3, s. 735.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 77; Zehebî, *Siyer*, cilt 12, s. 133; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 4, s. 219.

⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 72; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 1, s. 127, 128.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 133; Zehebî, *Siyer*, cilt 12, s. 123; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 3, s. 687.

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 3, s. 279; Zehebî, *Siyer*, cilt 12, s. 141; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 4, s. 439.

271/885)⁴⁶

1.5.2. Diğer Hocaları

Bu başlık altında topladığımız hocaları da yine bir önceki başlık altında toplamaya çalıştığımız hocaları gibi, kendilerinden *Kütüb-i Sitte* sahiplerinin de rivâyette bulunduğu hocalarıdır. Abdullah'ın, *Müsned*'de rivâyetlerine yer verip de *Zevâid*'de kendilerinden rivâyette bulunmadığı bazı muhaddisler şunlardır:

- İbrâhîm b. Ziyâd el-Bağdâdî, Ebû İshâk (ö. 228/842)⁴⁷
- Dâvud b. Amr b. Züheyr ed-Dabbî, Ebû Süleymân el-Bağdâdî (ö. 228/842)⁴⁸
- Ahmed b. Cemîl el-Mervezî, Ebû Yûsuf (ö. 230/844)⁴⁹
- Havsere b. Eşras b. Avn el-Adevî, Ebû Âmir el-Basrî (ö. 231/845)⁵⁰
- Ca'fer b. Mihrân es-Sebbâk el-Basrî (ö. 231/845)⁵¹
- Sâlih b. Abdullah b. Zekvân el-Bâhilî, Ebû Abdullah et-Tirmizî (ö. 231/845)⁵²
- Hârûn b. Ma'rûf el-Mervezî (ö. 231/845)⁵³
- Abdullah b. Avn b. Ebû Avn el-Harrâz (ö. 232/846)⁵⁴
- Zekeriyâ b. Yahyâ b. Subeyh el-Vâsitî, Ebû Muhammed (ö. 235/849)⁵⁵
- Şücâ' b. Mahled el-Fellâs, Ebu'l-Fadl el-Begavî (ö. 235/849)⁵⁶

---

⁴⁶ Zehebî, *Siyer*, cilt 12, s. 522; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 294.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 61; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 77; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 1, s. 65.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 120; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 236; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 1, s. 568.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 91; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, cilt 1, s. 277, 278.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 75; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 215; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, cilt 1, s. 480.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 128; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 160; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, cilt 1, s. 389.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 294; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 317; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 196.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 242; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 4, s. 256, 257.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 315; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 399.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 128; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 253; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, cilt 1, s. 551.

- Abdullah b. Sâlim ez-Zübeydî, Ebû Muhammed el-Kûfî el-Meflûc (ö. 235/849)⁵⁷
- Ca'fer b. Humejd Ebû Muhammed el-Kûfî (ö. 240/854)⁵⁸
- Kuteybe b. Saîd b. Cemîl es-Sekafî, Ebû Recâ' el-Bağlânî (ö. 240/854)⁵⁹
- Muhammed b. Osmân b. Hâlid, Ebû Mervân el-Osmânî (ö. 240/854)⁶⁰
- Ahmed b. Îsâ b. Hassân el-Maarrî, Ebû Abdullah el-Askerî (ö. 243/857)⁶¹
- Ahmed b. Abde b. Mûsâ ed-Dabbî, Ebû Abdullah el-Basrî (ö. 245/859)⁶²
- Muhammed b. Beşşâr b. Osmân, Ebû Bekir, el-Bündâr (ö. 252/866)⁶³
- Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ebû Saîd el-Basrî (ö. 258/871)⁶⁴
- İsmâîl b. Ubeyd b. Ebu Kerîme, Ebû Ahmed el-Harrânî (ö. 258/871)⁶⁵
- Saîd b. el-Eş'as b. Saîd es-Semmân (ö. ?)⁶⁶
- Muhammed b. Amr b. el-Abbâs, Ebû Bekr el-Bâhilî el-Basrî (ö. ?)⁶⁷
- Muâviye b. Abdullah b. Muâviye b. Âsım b. el-Münzir b. ez-Zübeyr (ö. ?)⁶⁸

---

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 97; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 317; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, cilt 2, s. 153.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 330; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 350; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 341.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 227; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 161; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 1, s. 302, 303.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 77; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 3, s. 431, 432.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 329; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 9, s. 94; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 3, s. 644.

⁶¹ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 15; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 1, s. 39.

⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 72; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 23; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 1, s. 36.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 3, s. 492; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 3, s. 519, 520.

⁶⁴ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 38; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 1, s. 46, 47.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 77; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 103; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 1, s. 161.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 137; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 8, s. 268; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, cilt 1, s. 580, 581.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 112; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 9, s. 107.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 278; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, cilt 9, s. 167; İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, cilt 2, s. 270, 271.

1.6. Talebeleri

Abdullah b. Ahmed, pek çok talebe yetiştirmiştir. Onun ilminden ve şöhretinden haberdar olan kimseler onun hadis meclislerine katılarak ders almışlardır. Nitekim onun yüzlerce talebe yetiştirmesi ve bunların arasında dönemin meşhur muhaddislerinin de yer alması sözkonsudur.

Abdullah b. Ahmed'den ders okuyan ve hadis rivayet eden talebeleri arasında en meşhur olanlardan bazılarını burada zikrederim:

• en-Nesâî (ö. 303/915): *Sünen* sahibi meşhur *Kütüb-i Sitte* imamlarındandır. Abdullah b. Ahmed'den ders almış ve onun iki hadisini kitabına koymuştur.⁶⁹

• Abdullah b. İshâk b. İbrâhîm el-Medâinî (ö. 311/923)⁷⁰

• Ebû Avâne el-İsferâyînî (ö. 316/928)⁷¹

• Ebu'l-Kâsım el-Beğavî (ö. 317/929)⁷²

• el-Huseyn b. İsmâîl el-Mehâmîlî (ö. 330/941)⁷³

• Muhammed b. Mahled (ö. 331/942)⁷⁴

• Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdî (ö. 336/947)⁷⁵

• Ebû Bekir en-Neccâd (ö. 348/959)⁷⁶

• Ahmed b. Kâmil (ö. 350/961)⁷⁷

• Da'lec b. Ahmed es-Sicistânî (ö. 351/962)⁷⁸

• Ebû Bekr eş-Şâfiî (ö. 354/965)⁷⁹

• Ebu'l-Kâsım et-Taberânî (ö. 360/970)⁸⁰

---

⁶⁹ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 517; cilt 14, s. 125.

⁷⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 66.

⁷¹ Zehebî, *Siyer*, cilt 14, s. 417.

⁷² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî marifeti'r-ricâl*, Beyrut, Dâru'l-marife, t.y., cilt 2, s. 492.

⁷³ Zehebî, *Siyer*, cilt 15, s. 258, 259.

⁷⁴ Zehebî, *Siyer*, cilt 15, s. 256.

⁷⁵ Zehebî, *Siyer*, cilt 15, s. 361.

⁷⁶ Zehebî, *Siyer*, cilt 15, s. 502.

⁷⁷ Zehebî, *Siyer*, cilt 15, s. 544, 545.

⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, cilt 16, s. 30.

⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, cilt 16, s. 39.

- Ebû Bekr el-Katî (ö. 368/978)⁸¹
- Ahmed b. Muhammed b. Hârûn el-Hallâl (ö. 372/982)⁸²

1.7. Yaptığı İlim Yolculukları –Rihleler-

Sözlükte “yola koyulmak, bir şeyin sırtına binmek” anlamlarındaki rahl kökünden türeyen rihle kelimesi, terim olarak “hadis öğrenmek ve ravi hakkında bilgi edinmek için seyahate çıkma” manasında “er-rihle fî talebi'l-hadis” şeklinde kullanılır. Rihle; muhaddislerle görüşmek, mevcut rivayetleri derlemek ve hadislerle ilgili bilgilere ulaşmak amacıyla yolculuk yapmayı da ifade eder.⁸³

İslam medeniyetinde tanınmış pek çok muhaddis ve musannif, uzun ilim yolculuklarına çıkmışlardır. Öyle ki bu meşakkatli ve uzun yolculuklar, ilim erbâbının ayrılmaz bir vasfı, âdeti ve geleneği haline gelmiştir.

Zamanının önde gelen muhaddislerinden olan Abdullah b. Ahmed de ilim talebi ve hadis dinlemek için, bu tür ilim yolculukları yapmıştır. Bu konuyu araştırmak için başvurduğumuz kaynaklarda, Abdullah b. Ahmed'in rihlelerini kaydeden müstakil bölümler bulunmamakla beraber, onun bazı rivâyetlerinden, yaşadığı yer olan Bağdat'dan başka yerlere gidip, hadis dinlediği anlaşılmaktadır.

Âmir Hasen Sabri, “*Zevâidü Abdullah b. Ahmed b. Hanbel fil-Müsned*” adlı esere yazdığı mukaddimede konuyla ilgili şöyle demektedir: Ben Abdullah b. Ahmed'in, Mekke'de ve Kûfe'de hadis dinlediğine dair *Müsned*'de üç rivâyete vâkıf oldum. Bunlardan ilk rivâyet şudur: Abdullah b. Ahmed, *Müsned*'in 1. cilt, 106. sayfasında şöyle demiştir: “Ebû Salih Hediye b. Abdulvehhâb, Mekke'de bize rivâyet etti...”⁸⁴ Bu rivâyette de sabit olduğu gibi Abdullah b. Ahmed, mezkûr hadisi yaşadığı yer olan Bağdat'ın dışında, Mekke'de dinlemiştir.

İkinci rivâyet, *Müsned*'in 4. cilt, 70-71. sayfasında geçmektedir. Abdullah b. Ahmed şöyle demiştir: “Ebu'l-Hasen Osman b. Ebî Şeybe, Kûfe'de bana rivâyet

⁸⁰ Zehebî, *Siyer*, cilt 16, s. 119.

⁸¹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, cilt 1, s. 87.

⁸² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 5, s. 118.

⁸³ İbrahim Hatipoğlu, “Rihle”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, cilt 35, s. 106.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 135; Âmir Hasen Sabri, *Zevâidu Abdullah*, s. 11 (Nâşirin Mukaddimesi).

etti...”⁸⁵ Bu rivâyette de Abdullah b. Ahmed’in Kûfe’ye yolculuk yaptığı anlaşılmaktadır.

Üçüncü rivâyet ise, *Müsned*’in 5. cilt, 287. sayfasında geçmektedir. Abdullah b. Ahmed şöyle demiştir: “Babam bana, Muhammed b. Ebî Şeybe bize rivâyet etti dedi. Ben de bilahare, Muhammed b. Ebî Şeybe’nin babama rivayet ettiği şeyi bizzat İbn Ebî Şeybe’den Kûfe’de dinledim.”⁸⁶

Ayrıca Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1070), *Târih*’inde, İbnü’l-Münâdî’den yaptığı nakilde, Abdullah b. Ahmed’in ilim yolculukları yaptığını haber veren ifadeler zikretmiştir: “Büyük üstâdlarımızın, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel’in lehinde şahadette bulduklarını hep görürdük. Onun hadislerin illetlerini, hadis ricâlini, isim ve künyeleri iyi bildiğini söylerlerdi. Irak’ta ve diğer yerlerde hadis aramaya devam ettiğini, seleflerinin de bu hususta onun lehinde ikrarda bulunduğunu söylerlerdi. Hatta bazıları, onun babasından daha fazla hadis bildiğini ve hadisi daha çok işittiğini söyleyerek onu daha ziyâde övmüşlerdir.”⁸⁷

Bu rivâyette yer alan “Irak’ta ve diğer yerlerde hadis aramaya devam ettiğini, seleflerinin de bu hususta onun lehinde ikrarda bulunduğunu söylerlerdi” cümlesi onun hem Irak’ta hem Irak dışında hadis arama peşinde mesaîsini sarf ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bunlara ilâve olarak, Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ Sââtî de, *Bülûğu’l-emânî min esrâri’l-fethu’r-rabbânî* adlı eserinde bu konuyla alakalı şunu söylemiştir: “Abdullah b. Ahmed, hadis dinleyerek büyüdü, babası gibi ilim yolculukları yaptı. Birçok hocadan hadis dinledi. 230/844 yılında Kûfe’ye gitmesi, onun yaptığı rihleler arasında zikredilir. O zamanlar 17 yaşındaydı. Orada Ebû Bekr b. Ebû Şeybe (ö. 235/849) ve başkalarından hadis dinledi.”⁸⁸

Bu rivâyetler onun hadis dinlemek için, o zamanlarda âdet olduğu üzere diğer muhaddisler gibi rihleler yaptığını, Mekke ve Kûfe’ye gittiğini gösterir. Abdullah b.

---

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 71; Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 11 (Nâşirin Mukaddimesi).

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 139; Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 11 (Nâşirin Mukaddimesi).

⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

⁸⁸ Abdurrahmân es-Sââtî, *Fethu’r-rabbânî*, cilt 1, s. 20.

Ahmed'in başka şehirlere gitmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Çünkü o devirde, ilim elde etmek ve hadis dinlemek için rıhle yapmak, muhaddislerin önemli fâliyetlerindedir. Bir muhaddis olan Abdullah b. Ahmed'in de kaynaklarda ifade edilmeyen birçok ilim yolculuğunun olduğu kanaati hâsıl olmaktadır.

Bununla beraber, hem Abdullah b. Ahmed'in rivâyetlerinde yaptığı yolculuklardan çok bahsetmediği, hem de buna bağlı olarak başvurduğumuz kaynaklarda onun ilim yolculukları yaptığına dair fazla bir bilgiye yer verilmediği göze çarpmaktadır. Bu durumla ilgili iki ihtimal akla gelmektedir. Birincisi, o devirde ilim yolculukları muhaddislerin âdet haline getirdiği bir fâliyetleri olmasına rağmen Abdullah b. Ahmed'in bu tür yolculukları az yaptığı düşüncesidir.

İkinci ihtimal ise, o devirde ilim yolculuklarının çok yaygın olup, âdiyattan kabul edilmesi ve bu nedenle zikredilmeye değer bulunmaması düşüncesidir. Ayrıca devrin âlimleri bu konuda ehil ve usta şahsiyetler olduğundan, muhaddislerin nerede ikâmet ettiğini iyi bilmektedirler. Hadis alınan hocanın yaşadığı yeri devrin ilgili âlimleri iyi bildiğinden, Abdullah b. Ahmed, rivâyet ettiği hadisleri hocalarından nerede dinlediğini zikretmeye ihtiyaç hissetmemiş olabilir.

Âmir Hasen Sabrî, bu konuda ifade ettiği görüşte ikinci ihtimalin gerçeğe daha yatkın olduğunu kaydeder. O, *Zevâidu Abdullah* adlı esere yazmış olduğu mukaddimede şöyle der: "Belki de Abdullah b. Ahmed'in yaptığı yolculukları söylememe sebebi, çevresinin, her ilimde üstâd ve ehil olan âlimlerle dolu olmasıdır. Yani, hadis aldığı hocasının yaşadığı yeri ifade etmeye ihtiyaç hissetmemesidir."⁸⁹

Abdullah b. Ahmed ilim talebi için Bağdat dışına rıhleler yapmakla beraber onun bu konuda en önemli avantajı Bağdat'ta yaşamasıdır. Çünkü o dönemde Bağdat hem Abbâsi hilâfetinin başkenti hem de ilim, kültür ve medeniyetin başkenti idi. Bağdat'ın bu özelliğinden dolayı bir çok âlim buraya gelmekte ve hem burada bulunan âlimlerle hem de buraya dışarıdan gelen diğer âlimlerle ilim teâtisinde bulunmaktadır.⁹⁰

Abdullah b. Ahmed de Bağdat'a gelen âlimlerden istifâde etmiş ve onlardan

---

⁸⁹ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 12 (Nâşirin Mukaddimesi).

⁹⁰ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu Mesâilü'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Ali Süleymân el-Mihnâ, 1. Baskı, Medine, Mektebetü'd-Dâr, 1986, s. 46 (Tahkik yapanın mukaddimesi).

rivâyette bulunmuştur. Bununla ilgili bir örnek şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَزْمِيُّ قَدِمَ مِنَ الْكُوفَةِ حَدَّثَنَا أَبُو مُيَيْلَةَ حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ عَبْدِ الْكِنْدِيِّ عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ حَدَّثَنِي أَبُو الْعَالِيَةِ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ: أَنَّهُ أُصِيبَ يَوْمَ أُحُدٍ مِنَ الْأَنْصَارِ أَرْبَعَةٌ وَسِتُّونَ وَأُصِيبَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ سِتَّةٌ وَحَمَزَةٌ فَمَثَلُوا بِقَتْلَاهُمْ فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ: لَيْنَ أَصَبْنَا مِنْهُمْ يَوْمًا مِنَ الدَّهْرِ لَنْزِبِينَ عَلَيْهِمْ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ نَادَى رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَا يُعْرَفُ: لَا فَرِيْشَ بَعْدَ الْيَوْمِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: {وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ} الْآيَةَ. فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُفُّوا عَنِ الْقَوْمِ⁹¹

Anlamı: Bize Abdullah b. Ahmed, ona da Kûfe'den gelen Saîd b. Muhammed el-Cermî rivâyet etti. O da Ebû Numeyle'den, o da İsa b. Ubeyd el-Kindî'den, o da er-Rabî' b. Enes'den, o da Ebû Âliye'den o da Ubey b. Ka'b'dan rivâyette şöyle dedi: Uhud günü Ensardan 64 kişi, Muhacirden 6 kişi ve Hamza şehit edilip kendilerine müslâ yapılmıştı. (Burunları ve kulakları kesilip, vücutları parçalanmıştı.) Bunun üzerine Ensar bir daha Kureyşlilerle karşılaşsaksak onlara günlerini göstereceğiz dedi. Mekke'nin fethinde tanınmayan bir adam kalkıp bu günden sonra Kureyş diye bir topluluk kalmayacak diye nidâ etti. Bunun üzerine Allah (c.c.) Peygamber'ine (s.a.s.) şu ayeti indirdi: “Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız size yapılan azab ve cezanın misli ile ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır. (Nahl 126)” Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) “Onları serbest bırakın” dedi.

Yukarıdaki rivâyette Abdullah b. Ahmed, Kûfe'den gelen Saîd b. Muhammed el-Cermî'den rivâyette bulunmuştur. Bu örnekte olduğu gibi onun ilme ulaşma yollarından birisi de Bağdat'a gelen ilim ehlinde istifâde etmek şeklindedir.

Onun elde etmiş olduğu bu ilmi birçok âlim uzun yolculuklar sonucunda elde etmektedir. Ama o, hilafetin merkezi olan Bağdat'ta ikâmet etmesi hasebiyle ilim onun ayağına gelmektedir.

Netice itibariyle Abdullah b. Ahmed de hem pek çok muhaddis gibi, hadis dinlemek ve rivâyette bulunmak için ilim yolculukları yapmış, hem de Bağdat'a gelen âlimlerle ilim teatisinde bulunmuştur. Onun rihleleriyle ilgili bilgiler az da olsa kaynaklarda geçmektedir. Fakat konuya, o zamanlarda muhaddislerin âdeti olması açısından baktığımızda bu yolculukların daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 135.

1.8. Kadılık Vazifesinde Bulunması

Müellifimizin babası Ahmed b. Hanbel, hayatı boyunca zühd ve takva üzere yaşamış, şöhret peşinde olmamıştır. Kendisine teklif edilen makamları ve devlet adamlarının hediyelerini hep geri çevirmiştir. Dünyanın geçici güzelliklerine gönlünü kaptırmadan, rızâ-i ilâhi için ilimle meşgul olmuştur. Bu yaşam tarzını sadece kendisi için değil evlatları için de arzulamış ve onlara da bunu öğütlemiştir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel hayatı boyunca resmî bir göreve talip olmadığı gibi kendisine bu konuda yapılan teklifleri de reddetmiştir.

İmam Ahmed böyle bir hayat tarzı sürdürürken, vazifenin ehemmiyetinden dolayı oğlu Salih b. Ahmed, İsbahan'da kadılık vazifesini kabul etmiş ve bu görevi bir müddet sürdürmüştür.⁹² Salih b. Ahmed'in babasının resmi görevden kaçınmasına rağmen kadılık görevini kabul etmesinin sebebini, daha başka ehil olmayan kimselerin veya tarafgirlik içinde yer alabilecek kişilerin o vazifeye nasb edilmesinden endişe duymasıyla izah edebiliriz. Ayrı Müslüman topluluğa hizmet etme ve faydalı olma düşüncesinden de kaynaklanabileceğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde Abdullah b. Ahmed'in ailesinden kardeşi Saîd'in de Kûfe kadılığı yapmasını buna bina edebiliriz.⁹³

Abdullah b. Ahmed'e gelince, babasının vefatından ve mihne yıllarının geçmesinden sonra kadılık görevini kabul ettiğine dair rivâyet nakledilmektedir. Abbasî hilâfetinin âlimler üzerinde halku'l-Kur'an fitnesi sebebiyle sürdürdüğü zulümlerini sona ermesi ve Müslümanlar arasında yayılma tehlikesi arz eden Karmatîlik düşüncesi karşısında sünnî Müslümanlara yardım etme ve destek çıkma düşüncesi onu bu vazifeyi kabul etmeye yöneltmiş olmalıdır.⁹⁴

Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Abdullah b. Ahmed'in Halife el-Müktefî döneminde "Horasan Yolu" denen yerde kadılık vazifesi yaptığını kaydeder.⁹⁵

---

⁹² Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 435.

⁹³ Muhammed es-Sefârî el-Hanbelî, *Şerhu Sülâsiyyâti Müsnedi'l-İmâm Ahmed*, cilt 1, s. 15 (Muhammed es-Sefârî'nin mukaddimesi).

⁹⁴ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 69 (Nâşirin Mukaddimesi).

⁹⁵ Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakâtu'l-hanâbile*, cilt 2, s. 20.

Fuat Sezgin ise onun Halife Mütevekkil döneminde Horasan'ın çeşitli yerlerinde kadılık görevi yaptığını nakleder.⁹⁶

Ali Süleymân el-Mihnâ “*Kitâbu Mesâilü'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*” adlı esere yazdığı mukaddimede, yukarıdaki iki farklı rivayeti değerlendirir ve Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın rivâyetini esas kabul eder. Abdullah b. Ahmed'in Halife Mütevekkil döneminde değil, el-Müktefi döneminde kadılık görevini yürüttüğünü ifade eder. Ayrıca Horasan'ın çeşitli yerlerinde değil, Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın tasrîh ettiği gibi “Horasan Yolu” denilen yerde bu vazifeyi yaptığını kaydeder. Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın “Horasan Yolu” ile “Horasan Kapı”yı kastetmiş olabileceğini, “Horasan Kapı” denen yerin de Horasan'da değil Bağdat'ta olduğunu belirtir.⁹⁷

1.9. Vefatı

Abdullah b. Ahmed, 290/903 yılının Cemâziyelâhir ayında, Pazar günü⁹⁸, yetmiş yedi yaşında iken Bağdat'da vefat etmiştir. Nitekim babası da aynı yaşta vefat etmiştir. Cenazesine çok kalabalık bir halk kitlesi katılmıştır. Cenaze namazını kardeşi Salih'in oğlu Züheyr kıldırmıştır. Vasiyeti üzerine Bâbu't-Tibn⁹⁹ mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰⁰

Abdullah b. Ahmed, ölüm döşeginde iken kendisine: “Nereye defnedilmek istersin?” diye sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: “Benim bildiğim sahih bir nakle göre Katîa mevkiinde bir peygamber medfun imiş. Babamın civarında

⁹⁶ Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-arabiyye*, Riyad, y.y. 1991, cilt 3, s. 232.

⁹⁷ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu Mesâilü'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 69 (Nâşirin Mukaddimesi).

⁹⁸ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s.523.

⁹⁹ İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinde Bâbu't-Tibn olarak geçen bu mekan, gerek Bağdâdî'nin *Târih*'inde (cilt 11, s. 14), gerek Zehebî'nin *Siyer*'inde (cilt 13, s. 523) gerekse Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân*'ında (cilt 1, s. 306) Bâbu't-Tibn olarak zikredilmektedir. Doğrusu da Bâbu't-Tibn'dir.

¹⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 14; İbn İshâk eş-Şîrâzî eş-Şâfiî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut, Dâru'r-Râid el-Arabî, 1970, s. 169-170; Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, cilt 2, s. 20; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûki ve'l-ümem*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut, 1992, cilt 13, s. 17; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Menâkibu'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 383; el-Mizzî, Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahmân, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1988, cilt 14, s. 291; Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 523; İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşki, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, Cize, Dâru Hicr, 1997, cilt 14, s. 721-722.

bulunmaktansa bir peygamberin civarında bulunmayı daha hoş karşılarım.”¹⁰¹

Abdullah b. Ahmed’in vefât tarihi, âlimlerin ekseriyetine göre 290 yılı olmakla beraber, Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifin* adlı eserinde bunu 288/901 olarak verir.¹⁰² Ancak, doğrusu ekseriyetin kaydettiği 290/903 senesidir.

---

¹⁰¹ Muhammed b. Ebû Ya’lâ el-Ferrâ, *Tabakâtu’l-hanâbile*, cilt 2, s. 20.

¹⁰² Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifin*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 1993, cilt 2, s. 226.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. İştigal Ettiği İlimler

Abdullah b. Ahmed, ilimle yoğrulmuş bir ailede dünyaya gelmesi, ehl-i sünnetin saygın imamlarından olan babasının himayesinde büyümesi ve o dönemde hilafet ve ilim merkezi olan Bağdat'ta yetişmesi hasebiyle birçok ilimle iştigal etme imkânına sahip olmuştur.

Onun ailesinde ilimle iştigâl eden ve bu alanda söz sahibi şahsiyetlerin bulunması, Abdullah b. Ahmed'in ilim tahsilinde uygun bir hava ve ortam oluşturmuştur. Babasının ilim dünyasındaki mevki zaten herkesin malûmudur. İsfehân kadısı olan ağabeyi Salih b. Ahmed, babasının amcasının oğlu Hanbel b. İshâk b. Hanbel ve ağabeyinin oğlu Züheyr b. Salih onun ailesinden ilmî çalışmalarıyla tanınmış ve isimleri günümüze kadar ulaşmış önemli şahsiyetlerdir.¹⁰³ Yine kaynaklarda Abdullah b. Ahmed'in kardeşi Saîd'in Kûfe'de kadılık yaptığı zikredilmektedir.¹⁰⁴

Bağdât o dönemde sadece İslâm devletin başkenti değil aynı zamanda ilim, kültür ve medeniyetin de merkezidir. Birçok âlim ve ilim yolcusu Bağdat'a uğramış, ilim meclislerinde ders vermiş ve almıştır. Abdullah b. Ahmed de hem Bağdat'a dışarıdan gelen ilim erbabından¹⁰⁵ hem de çevresinde bulunan hocalarından ders alarak, hadis dinleyerek ilim tahsilinde bulunmuştur.¹⁰⁶

Bir gün Abdullah b. Ahmed, yanında Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî varken babasının odasına girmiştir. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel, Abbâs b. Muhammed

---

¹⁰³ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 46 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹⁰⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1. Baskı, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 1995, cilt 1, s. 99 (Ahmed Şâkir'in tahkik ettiği *Müsned*'in mukaddimesi içinde).

¹⁰⁵ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 135.

¹⁰⁶ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 46 (Nâşirin Mukaddimesi).

ed-Dûrî'ye şöyle demiştir: “Ey Abbâs! Abdullah, çok ilim sahibi oldu.”¹⁰⁷ Bu sözleriyle Ahmet b. Hanbel oğlunun ilmî anlamda belli bir kıvama ve seviyeye ulaştığını ifade etmiştir.

Abdullah b. Ahmed hem dirâyet ilimlerinden hem de rivâyet ilimlerinden birçok ilimle iştigâl etmiştir.

1.2. Rivayet İlimlerindeki Yeri

İlim tahsili için son derece uygun bir ortamı olan Abdullah b. Ahmed diğer ilimlerden daha çok hadis ilmiyle iştigâl etmiştir. Zehebî'nin ifadesiyle, hayatında hadislerle meşgul olduğu kadar başka bir ilimle meşgûl olmamıştır.¹⁰⁸ Küçük yaştan itibaren hem babasından hem de çevresindeki diğer hocalardan hadis dinleyerek bu ilim dalında her geçen gün ehliyet kazanmıştır.

Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Ca'fer b. el-Münâdî, Abdullah b. Ahmed'in babasından yaptığı rivâyetlere ve dolaylı olarak onun iştigâl ettiği ilimlere temas eden sözlerinde şöyle demektedir: Babası İmam Ahmed b. Hanbel'den, onun kadar çok hadis rivayet eden başka birisi yoktur. O, babasının “*el-Müsned*” adlı eserinden 30 bin, *et-Tefsir*'inden 120 bin hadis rivâyet etmiştir. Bu hadislerden bazılarını semâ, bazılarını icâzet yoluyla nakletmiştir. Rivayetlerinin toplandığı eserlerden bazıları şunlardır: “*en-Nâsîh ve'l-Mensûh, el-Mukaddem ve'l-Muahhar fî Kitâbillâh, et-Târih, Hadîsü Şu'be, Kerâmâtu'l-Kurrâ, Kitâbu'l-Menâsik el-Kebîr, Kitâbu'l-Menâsik es-Sağîr, Hadîsü'ş-Şüyûh.*”¹⁰⁹

İbnü'l-Münâdî'nin ifadelerinde Abdullah b. Ahmed'in hem rivâyetlerinin çokluğu vurgulanarak hadis ilmiyle iştigâli, hem de babasına izâfe edilen “*et-Tefsir*” adlı eserinden 120 bin hadis rivâyet ettiği belirtilerek tefsirle iştigâli vurgulanmaktadır. Ayrıca rivâyette zikredilen “*en-Nâsîh ve'l-Mensûh, el-Mukaddem ve'l-Muahhar fî Kitâbillâh*” adlı eserler de tefsir ilmine ait eserlerdir ve bunları da babasından Abdullah b. Ahmed rivâyet etmiştir. Bu çalışmaları vesilesiyle o tefsir ilmiyle de iştigâl etmiştir.

---

¹⁰⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 14.

¹⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 524.

¹⁰⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

İbnü'l-Münâdî'nin rivâyetinde Abdullah'ın babasından “*et-Târih*” adlı eseri rivâyet ettiğinin ifade edilmesi, onun tarih ilmiyle de iştigâl ettiğini gösterir.¹¹⁰

1.3. Dirayet İlimlerindeki Yeri

Abdullah b. Ahmed, hadisçiliğinin yanında aynı zamanda asrının önemli fakihlerindedir. O fikhî konularda babasının mezhebine ve görüşlerine bağlıdır. Hatib el-Bağdâdî ve daha sonra İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1678) onun fıkhî anlayışının kuvvetli olduğuna işâret etmişlerdir.¹¹¹ Abdullah b. Ahmed'in babasından rivâyet ettiği “*Mesâilü'l-İmâm Ahmed*” adlı eseri, onun sorduğu sorulara, babasının verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Bu eserde sormuş olduğu sorular da Abdullah b. Ahmed'in fikhî konulardaki derinliğini ve yeterliliğini ortaya koymaktadır.¹¹²

Abdullah b. Ahmed'in eserlerinden birisi de “*Kitâbu's-Sünne*”dir. Bu eserde Abdullah b. Ahmed, Allah'ın (c.c.) sıfatlarını ispatlamada selef itikâdını, Kur'an'ın mahlûk olmadığını, Allah'ın ahirette görüleceğini, imanın artıp eksildiğini ve ehl-i sünnet ile muhâlifler arasında vuku bulan diğer bazı tartışma konularını ele almaktadır.¹¹³ Esasen Onun bu eserinde ele aldığı konular, kelâm ilminin konularıdır ve Abdullah b. Ahmed bu eseriyle kelâm ilminde söz sahibi bir âlim olduğunu göstermiştir. Ayrıca yaşadığı dönemde yaygın olarak Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı tartışmaları onu kelâm ilmiyle iştigâl etmeye yönlendirmiştir.

Onun iştigâl ettiği ilimlerden biri de tasavvuf ilmidir. Babasının *ez-Zühd* adlı eserini rivâyet etmesi ve bu esere ziyâdeler yapması bu alandaki önemli çalışmalarıdır.¹¹⁴

Bu ilimlerin yanında Abdullah b. Ahmed, ricâl ilmi ve ilelü'l-hadis ilimleriyle de iştigâl etmiştir. İbnü'l-Münâdî'nin rivâyetinde bu husus şöyle dile getirilmektedir: “Büyük üstâdlarımızın Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in lehinde şهادette

¹¹⁰ Bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

¹¹¹ Bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 13; İbnü'l-İmâd, Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî ed-Dimeşkî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 1988, cilt 3, s. 377.

¹¹² Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 46 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹¹³ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 68 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹¹⁴ İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ahmed b. Abdülhalîm, *Minhâcû's-sünneti'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, y.y., 1986, cilt 5, s. 23; İbn Hacer, *el-Mecmeu'l-Müessis Li'l-Mu'cemi'l-Müfehris*, thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdîni, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1998, cilt 1, s. 88.

bulduklarını hep görürdük. Onun hadis ricâlini, hadis illetlerini, isim ve künyeleri iyi bildiğini söylerlerdi.”¹¹⁵ Onun ricâl ilmi ve ilelü’l-hadis yanında isim ve künyeleri de iyi bildiği vurgulanmıştır.

Yine Abdullah b. Ahmed’e nisbet edilen eserlerden birisi de “*Kitâbu’l-İlel ve Ma’rifetü’r-Ricâl*” adlı eserdir. Bu eserinde, babasına cerh ve ta’dil konusunda yönelttiği sorularla babasının verdiği cevapları kaydetmiştir.¹¹⁶ Bu eser, Onun ilelü’l-hadis ve ricâl ilmi alanlarında yapmış olduğu çalışmalarındandır.

Rical ilminin otorite şahsiyetlerinden olan İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) Abdullah b. Ahmed’in ilelü’l-hadis ilmiyle iştigâli ve bu alandaki güvenilirliğini şu sözleriyle tasdik etmektedir: “O, bana ilelü’l-hadis ve babasının meseleleriyle ilgili cevaplar yazan doğru ve güvenilir birisidir.”¹¹⁷

Zehebî de onun hadislere ve muhtelif rivayetlere vâkıf, rical ilminde basiretli bir şahsiyet olduğunu söylemektedir.¹¹⁸

Ebû Muhammed Abdullah b. Es’ad b. Ali b. Süleymân el-Yâfiî (ö. 768/1366) de Abdullah b. Ahmed’in, hadis ve ilelü’l-hadis ilimlerinde imam, mâhir ve önde gelen biri olduğunu ifade ederek onun bu alandaki iştigâlini ve maharetini vurgulamaktadır.¹¹⁹ Yine İbnü’l-İmâd da benzer ifadeler kullanarak bu konuda el-Yâfiî’ye katılmıştır.¹²⁰

Abdullah b. Ahmed’in ravilerle ve ilelü’l-hadis ile ilgili tespit ve görüşlerini *Müsned*’in içinde muhtelif yerlerde bulmak mümkündür. Çalışmamızın ilgili başlıklarında bu konudaki örnekleri ele alacağız.

1.4. Hakkında Kullanılan İlmî Ünvanlar ve Âlimlerin Övgüleri

Muhaddislerin Abdullah b. Ahmed hakkında kullandığı bazı ünvanlar şöyledir:

---

¹¹⁵ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

¹¹⁶ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 67 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹¹⁷ İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdris b. el-Münzir er-Râzî, *Kitâbu’l-cerh ve’t-ta’dil*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâs el-Arâbî, 1953, cilt 5, s. 7.

¹¹⁸ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 524.

¹¹⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Es’ad b. Ali b. Süleymân el-Yâfiî, *Mir’âtü’l-cinân ve ibratü’l-yekzân*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-kütüb el-İlmiyye, 1997, cilt 2, s. 162.

¹²⁰ İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, cilt 3, s. 377.

- Hâfız: Hadis hafızı.¹²¹
- Muhaddis: Hadis ilminde yetkin.¹²²
- Âlim¹²³
- Nâkîd: Hadis ve ravi tenkidi yapan.¹²⁴
- Sika: Güvenilir muhaddis.¹²⁵
- Sadûk / Sâdık: Doğru sözlü muhaddis.¹²⁶¹²⁷
- İmâm: Dini ilimlerde yetkin şahsiyet.¹²⁸
- Asrın şeyhinin oğlu: İmam Ahmed'in oğlu.¹²⁹
- Huccet: Dini ilimlerde sözüne itibar edilen.¹³⁰
- Sâlih: İlmiyle amel eden.¹³¹
- Sebt: Hadis rivayetinde sağlam ve güvenilir.¹³²
- İmamların imamı: İlim ehlinin üst seviyede gördüğü kişi.¹³³
- Irak'ın muhaddisi: Irak bölgesinin ve özellikle Bağdat'ın meşhur alimi.¹³⁴
- Muksir: Çok rivayete vakıf, onları yazıp ezberleyen.¹³⁵

¹²¹ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 516; *Tezkiratü'l-huffâz*, cilt 2, s. 665; *Tezhîbü Tezhîbi'l-Kemâl*, thk. Eymen Selâme, 1. Baskı, Kahire, el-Fârûku'l-Hadîse, 2004, cilt 5, s. 86; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, cilt 14, s. 720; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, cilt 3, s. 377; Abdurrahmân es-Sââtî, *Fethu'r-rabbânî*, cilt 1, s. 20; Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. Baskı, Beyrut, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002, cilt 4, s. 65.

¹²² Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 516; *Tezkiratü'l-huffâz*, cilt 2, s. 665; Abdurrahmân es-Sââtî, *Fethu'r-rabbânî*, cilt 1, s. 20.

¹²³ İbn İshâk eş-Şâfiî, *Tabakâtu'l-fukahâ*, s. 169.

¹²⁴ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 516.

¹²⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 13; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, cilt 14, s. 721; İbn Ebû Hâtîm er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, cilt 5, s. 7; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, cilt 3, s. 377.

¹²⁶ İbn Ebû Hâtîm er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, cilt 5, s. 7.

¹²⁷ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 524.

¹²⁸ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 516; *Tezkiratü'l-huffâz*, cilt 2, s. 665; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, cilt 14, s. 720; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, cilt 3, s. 377; Abdurrahmân es-Sââtî, *Fethu'r-rabbânî*, cilt 1, s. 20.

¹²⁹ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 516.

¹³⁰ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, cilt 2, s. 665.

¹³¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 300.

¹³² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

¹³³ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 69 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹³⁴ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, cilt 2, s. 665.

- Büyük İmam ve İmamların büyüklerinden (min kibâri'l-eimme).¹³⁶

Abdullah b. Ahmed, ilmi ve takvâsiyle meşhur olmuş, sünnet ve hadis alanında imamların imamı olarak tanınmış ve muhaddislerin takdirini kazanmış bir âlimdir.

İlim dünyasının meşhur âlim ve muhaddislerinin onunla ilgili sözlerinden ve değerlendirmelerinden bazıları şöyledir:

Ahmed b. Hanbel: “Oğlum Abdullah, hadis ilminde bahtiyârdır, şanslıdır. O bana hadisleri zikrederken bazen benim ezberlemediklerimi de zikrediyordu.”¹³⁷

Abdullah, yanında Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî varken babasının odasına girdi, Ahmed b. Hanbel şöyle dedi: “Ey Abbâs! Abdullah, çok ilim sahibi oldu.”¹³⁸

Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî (ö. 260/873): “Hangi kitabı İmam Şâfiî'ye okuduysam o esnada Ahmed b. Hanbel de oradaydı. Eğer İmam Şâfiî “Bana güvenilir kişi haber verdi” derse, işte kastedtiği o kişi senin babandır.”¹³⁹

Harb el-Kirmânî (ö. 280/893): “Ahmed b. Hanbel'in meclisinde idim, bana hadis okuyup rivâyet ediyordu. Zannedersem elinde “*el-Eşribe*” adlı kitabı vardı. Derken oğlu Abdullah geldi ve babasına “Bana hadis okuyacağına söz vermemiş miydin?” dedi. Oysa Abdullah daha çocuk yaşta idi. Ahmed b. Hanbel ona sabredip beklemesini söyledi. Bunun üzerine Abdullah ağladı. Ahmed b. Hanbel bana, beni biraz bekle, önce ona dersini okutayım daha sonra seninle devam ederiz, dedi. Ahmed b. Hanbel ona hadislerden okudu, dersi tamamladı. Akabinde oğlu meclisi terketti.”¹⁴⁰

İmam Nesâî: “Abdullah b. Ahmed, sika bir muhaddistir.”¹⁴¹

İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938): “Bana ilelü'l-hadis ve babasının meseleleriyle

---

¹³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, cilt 14 s. 721.

¹³⁶ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 516.

¹³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

¹³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 14.

¹³⁹ Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakâtu'l-hanâbile*, cilt 2, s. 7.

¹⁴⁰ Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakâtu'l-hanâbile*, cilt 2, s. 10, 11.

¹⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 300.

ilgili cevap yazan doğru ve güvenilir bir muhaddistir.”¹⁴²

Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Ca'fer b. el-Münâdî: “Büyük üstâdlarımızın Abdullah b. İmam Ahmed b. Hanbel'in lehinde şahadette bulduklarını hep görürdük. Onun hadis ricâlini, hadislerin illetlerini, isim ve künyeleri iyi bildiğini söylerlerdi. Irak'ta ve diğer yerlerde hadis aramaya devam ettiğini, seleflerinin de bu hususta onun lehinde ikrarda bulunduğunu duyardık. Hatta bazıları, onun babasından daha fazla hadis bildiğini ve hadisi daha çok işittiğini söyleyerek onu daha ziyade överlerdi. Babası İmam Ahmed b. Hanbel'den, onun kadar çok hadis rivayet eden başka birisi yoktur. O, babasının “*el-Müsned*” adlı eserinden 30 bin, *et-Tefsir*'inden 120 bin hadis rivâyet etmiştir. Bu hadislerden bazılarını semâ, bazılarını icâzet yoluyla nakletmiştir. Rivayetlerinin toplandığı eserlerden bazıları şunlardır: “*en-Nâsîh ve'l-Mensûh, el-Mukaddem ve'l-Muahhar fî Kitâbillâh, et-Târih, Hadîsü Şu'be, Kerâmâtu'l-Kurrâ, Kitâbu'l-Menâsik el-Kebîr, Kitâbu'l-Menâsik es-Sağîr, Hadîsü's-Şüyûh.*”¹⁴³

Ebû Ali es-Savvâf (ö. 359/969): Abdullah b. Ahmed b. Hanbel bize şöyle demiştir: “Ben bir hadis hakkında her ne zaman “babam dedi” demişsem, onu babamdan iki veya üç kere, en azından bir defa dinlemişimdir. Yani o rivâyet, babamın bizzat bana söylediği rivâyettir.”¹⁴⁴

Dârekutnî (ö. 385/995): “O sika bir muhaddistir.”¹⁴⁵

Hatib el-Bağdâdî: “Abdullah b. Ahmed, sika, sebt (sağlam) ve anlayışı güçlü bir muhaddistir.”¹⁴⁶

İmam Zehebî: “O, günahlardan sakınan, dinini tam yaşayan, çok hadis nakleden ve sünnete ittiba eden, ravileri çok iyi tanıyan bir muhaddistir. Hadislerle meşgul olduğu kadar başka bir şeyle meşgul olmadı. Onun bizzat hocalarından âli isnadla dinleyip babasının *Müsned*'ine ziyade olarak kaydettiği pek çok rivayeti

---

¹⁴² İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, cilt 5, s. 7.

¹⁴³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

¹⁴⁴ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 520.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 300.

¹⁴⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

vardır... Pek çok kimseler kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. »¹⁴⁷

Heysemî (ö. 807/1404): “O sika, imam ve hucet bir muhaddistir.”¹⁴⁸

Ebû Ahmed b. Udey (ö. ?): “İmam Ahmed’in oğlu Abdullah, babası ile yüceldi. Babasının gözünde ilimde bir mevkii vardı. Babasının *Müsned*’indeki ilmi ihyâ etti. *Müsned*’i babası başkalarına okumadan önce ona okumuştur. Babasına hadislerin ravileri hakkında sorular sormuş, başkalarının sormaya imkan bulamadığı soruları sorup cevabını kaydetmiştir. O, özellikle babasının (hadisleri) yazmasını istediği kişi dışında hiç kimseden hadis yazmamıştır.”¹⁴⁹

Bedr b. Ebû Bedr el-Bağdâdî (ö. ?): “Abdullah b. Ahmed, müdakkik bir babanın müdakkik bir oğludur.”¹⁵⁰

1.5. Eserleri

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, özellikle rivayet ilimlerinde kıymetli eserler tasnif etmiştir. Bu eserlerden bazıları matbû, bazıları ise elyazma halinde günümüze intikal etmiştir. Bazılarının da bize sadece ismi ulaşmıştır. Ona ait olan ve şahsına nisbet edilen eserler ise şunlardır:

1.5.1. Sülâsiyyât (ثلاثيات)

Hadisi son rivayet eden ravi ile Hz. Peygamber (s.a.s) arasında üç ravinin bulunduğu isnâdlara sülâsî, böyle isnâdlarla rivâyet edilmiş hadislere ise sülâsiyyât denilmiştir.¹⁵¹

Fuat Sezgin, Abdullah b. Ahmed’in, Sülâsiyyât türündeki bu eserini, babasının *Müsned*’inden seçtiği hadislerden oluşturduğunu ifade etmiştir.¹⁵² Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ise 337 sülâsî rivâyet bulunmaktadır.¹⁵³ Başvurduğumuz diğer kaynaklarda bu eser Abdullah b. Ahmed’e değil, babasına nisbet

---

¹⁴⁷ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 524.

¹⁴⁸ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 70 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹⁴⁹ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s.521.

¹⁵⁰ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 523.

¹⁵¹ Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 6. Baskı, İstanbul, M. Ü. İlâhiyât Fakültesi Yayınları, 2012, s. 279.

¹⁵² Fuat Sezgin, *Târîhu ’l-türâsi’l-arabiyye*, cilt 3, s. 232.

¹⁵³ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 11. Baskı, İstanbul, M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2013, s. 60.

edilmektedir.¹⁵⁴ Ancak Fuat Sezgin'in de ifade ettiği gibi, bu eserin Abdullah'a nisbet edilmesi doğru olan görüştür.¹⁵⁵

Bu eserle ilgili yukarıdaki ihtilafın aslı şöyle olsa gerektir: Sülâsiyyât'ta yer alan rivayetlerin, babası İmam Ahmed'in *Müsned*'deki hadislerinden olması, bunları müstakil bir çalışma haline getirmek ise Abdullah'a ait olması sözkonusudur.

Bu eser, Muhammed b. Ahmed b. Sâlim es-Sefârîni (ö. 1188/1774) tarafından şerh edilmiş ve Abdulkâdir el-Arnaût'un tahrir ve ta'likiyle 1380/1960 yılında Şam'da neşredilmiştir.

Burada tamamı üç ravi ile nakledilen hadislerden bir misal verelim:

حدثنا سفيان، عن عبد الله بن دينار، سمع ابن عمر يقول سمعت النبي يقول على المنبر: من جاء منكم الجمعة فليغتسل.

Anlamı: Bize Süfyân b. Uyeyne Abdullah b. Dinâr'dan, o da Abdullah b. Ömer'den rivâyet etti. O da şöyle dedi: Allah Rasûlü'nün minberde, "sizden kim cumaya gelecek olursa boy abdesti alsın" dediğini işittim.¹⁵⁶

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz hadiste Peygamberimiz'e (s.a.s.) üç ravi ile ulaşılmaktadır. Bu raviler Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Dinâr ve Abdullah b. Ömer'dir.

1.5.2. Fezâilü Osmân b. Affân (فضائل عثمان بن عفان)

Abdullah b. Ahmed, Hz. Osman'ın faziletleri konusunda gerek babasından gerekse diğer ravilerden almış olduğu hadislerden seçerek bu eseri telif etmiştir. Fuat Sezgin'in araştırmalarına göre Abdullah b. Ahmed, babası İmam Ahmed'in "Fezâilü's-sahabe" adlı eserinde yer alan rivayetlerden yola çıkarak bu eseri telif

¹⁵⁴ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe el-Nemîrî el-Basrî, *Târîhu'l-medînetü'l-münevver*, thk. Füheyim Muhammed Şeltût, y.y., t.y., cilt 1, s. 401.

¹⁵⁵ Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-arabiyye*, cilt 3, s. 233.

¹⁵⁶ Muhammed es-Sefârîni el-Hanbelî, *Şerhu Sülâsiyyâti Müsnedi'l-İmâm Ahmed*, Cilt 1, s. 120.

etmiştir. Ayrıca babasından başka şeyhlerden aldığı hadislerden de ilaveler yaparak ziyâdelerde bulunmuştur.¹⁵⁷

Bu eser matbûdur. Ebû Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle Dâru Mâcid Asîrî Yayinevi tarafından 2000 yılında Cidde'de tek cilt halinde neşredilmiştir.

1.5.3. Kitâbu's-Sünne (كتاب السنة)

Bu eser, “*er-Red ale'l-cehmiyye*” olarak da isimlendirilir.¹⁵⁸ Her ne kadar bu eseri babası İmam Ahmed'e nispet edenler olsa da Zehebî gibi çoğu âlimler bunun bizzat Abdullah b. Ahmed'e ait olduğunu ifade etmektedirler.¹⁵⁹

Müellifimiz bu eserinde; Allah'ın (c.c.) sıfatlarını ispatlamada selef itikâdını, Kur'ân'ın mahlûk olmadığını, Allah'ın ahirette görüleceğini (ru'yetullah), imanın artıp eksildiğini ve ehl-i Sünnet ile muhâlifler arasında tartışma konusu olan diğer bazı konuları tahlil etmektedir.

Bu eser matbûdur. İlk olarak 1349/1931 yılında Mekke-i Mükerrreme'de tek cilt halinde basılmıştır.

Daha sonra Muhammed b. Saîd b. Sâlim el-Kahtânî tarafından tahkik edilerek 1406/1986 yılında Demmâm'da neşredilmiştir.

1.5.4. Müsnedü'l-Ensâr (مسند الأنصار)

Fuat Sezgin, Abdullah b. Ahmed'e ait böyle bir eserin mevcut olduğunu ve elyazma nüshasının Zâhiriyye Kütüphanesi, 336 numaralı bölümde kayıtlı bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁰ Bununla beraber mezkûr eserin matbu nüshasına rastlamadık.

---

¹⁵⁷ Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-arabiyye*, cilt 3, s. 232.

¹⁵⁸ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 523.

¹⁵⁹ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 523.

¹⁶⁰ Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-arabiyye*, cilt 3, s. 232.

1.5.5. Kendisine Nisbet Edilen Diğer Eserler

1.5.5.1. Zevâidü Abdullah (زوائد عبد الله)

Bu eser, *Ziyâdâtü'l-Müsned* olarak da adlandırılır. Abdullah b. Ahmed, babasının *el-Müsned*'ini tertip ederken bir kısım sahabilerin müsnedlerine bazı rivayetler eklemiştir. “Zevâidü Abdullâh” diye anılan bu ilâveler, onun babası dışındaki hocalarından duyduğu hadislerle babasından sema yoluyla almadığı halde ona kıraat (arz) yoluyla okuduğu bir kısım hadislerden müteşekkildir.

Müsned'de *حدثنا عبد الله حدثني أبي* (Bize Abdullah, babasından rivayette etti) ibaresiyle kaydedilen hadisler Ahmed b. Hanbel'e aittir. *حدثنا عبد الله* (Bize Abdullah rivayette etti) denildikten sonra başka bir ravi ismiyle devam eden rivâyetler ise Abdullah b. Ahmed'in “*zevâid*”indendir.¹⁶¹

Bu kitapla ilgili olarak Muhammed b. Câfer el-Kettânî (ö. 1345/1927) “*er-Risâletü'l-Mustatrafe*”de şöyle demektedir: “Abdullah b. Ahmed, *Müsned*'e bir *Zevâid* kaleme almıştır ki, hacmi *Müsned*'in dörtte biri kadar olup 10 bin kadar hadis ihtiva eder.”¹⁶²

Kettânî'nin bu ifadesinden mezkur eserin zevâid türünden on bin hadis ihtiva eden müstakil bir eser olduğu anlaşılabilir gibi, mevcut *Müsned*'deki hadislerin 10 bin kadarının Abdullah b. Ahmed'in ziyadeleridir şeklinde de anlamak mümkündür. Nitekim her iki görüşe iştirak eden kimseler vardır.

Günümüz araştırmacılarından Abdullah Karahan, “*Zevâid Kitapları*” adlı eserinin “Zevâid Kitabı Olduğu Söylenen Fakat Aslında Zevâid Olmayan Eserler” bölümünde şunları kaydeder: “Kettânî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in babasına ziyâdeleri içeren bir zevâid kitabının olduğunu söylemekte ve bu kitaptaki hadislerin sayısının *Müsned*'deki hadislerin dörtte biri kadar olduğunu belirtmektedir. Halbuki Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in böyle bir eseri mevcut değildir. Onun babasına

---

¹⁶¹ Selâhaddin Polat, “Abdullah b. Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1988, cilt 1, s. 80.

¹⁶² Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe li-beyâni meşhûri kütûbi's-sünneti'l-müşerrefe*, Çev. Yusuf Özbek, İstanbul, İz Yayıncılık, 1994, s.12.

yaptığı ziyâdeler vardır. Ancak bu ziyâdeler *Müsned*'in içinde yer almaktadır ve bunların sayısı *Müsned*'in dörtte biri kadar değildir. Günümüz araştırmacılarından Âmir Hasen Sabrî *Müsned*'in içindeki bu ziyâdeleri tespit etmiş ve konularına göre düzenleyerek bir cilt halinde neşretmiştir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in ziyâdeleri, babasına nisbetle daha âlî senedle ulaştığı değişik tarikleri belirtmek şeklindedir. Yoksa babasının eserine almadığı farklı hadisleri ekleme amacıyla değildir. Binâenaleyh Âmir Hasen Sabrî'nin hazırladığı bu eser, zevâid kitabı niteliği taşımamaktadır.”¹⁶³

Zevâid türü eserleri, bazı hadis kitaplarında bulunup diğerlerinde bulunmayan hadisleri ihtivâ eden eserler¹⁶⁴ olarak düşündüğümüzde, Abdullah Karahan'ın ifade ettiği gibi ortada böyle bir eserin olmadığı açıktır. Sadece son dönemde Âmir Hasen Sabrî'nin, *Müsned*'in içindeki bu ziyâdeleri tespit edip, konularına göre düzenleyerek neşrettiği tek ciltlik bir eser mevcuttur.

“Zevâid” kavramını bir kitaba sonradan yapılan ilâveler¹⁶⁵ olarak değerlendirdiğimizde ise, Abdullah b. Ahmed'in babasının *Müsned*'ine ilâveler yaptığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Dolayısıyla Abdullah b. Ahmed'in ilâvelerini, hadis literatüründe var olan zevâid türü eserlerden kabul etmek mümkün görünmemektedir. Onlara *Ziyâdâtü'l-Müsned* demek daha doğru görünmektedir.

1.5.5.2. Ziyâdâtü Kitâbu'z-Zühd (زيادات كتاب الزهد)

Sââtî, *Fethu'r-Rabbânî* adlı eserinde bu eserle ilgili şöyle der: “Bu kitap, Abdullah'dan ziyade babasına nispet edilerek meşhur olmuştur. Fakat ben bununla ilgili hiçbir delil bulamadım. Belki de içinde babasına ait rivâyetlerin çok olmasından dolayı ona ait zannedilmiş olabilir. Doğrusu bu kitabın Abdullah b. Ahmed'e ait olduğudur. Nitekim bu kanâat, hadisleri incelerken de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Abdullah'ın *Müsned*'deki ziyâdelerin aksine, *Kitâbu'z-Zühd*'deki ziyâdeleri belirtip babasından ve diğer hocalarından aldığı hadisleri tertip etmeden bu esere koyduğunu görüyoruz. Hem bu husustaki hadisler karşılaştırıldığında *Zühd*'deki ziyâdelerin

¹⁶³ Abdullah Karahan, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*, İstanbul, Sır Yayıncılık, 2005, s. 134.

¹⁶⁴ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 337.

¹⁶⁵ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 337.

Müsned'deki ziyâdelerden daha çok olduğu görülür.”¹⁶⁶

İbn Hacer (ö. 852/1448) “Onda oğlu Abdullah’ın babasının dışındaki hocalarından rivâyet ettiği ziyâdeleri vardır” demiştir.¹⁶⁷

Keşfü’z-Zünûn sahibi Kâtib Çelebî ise şöyle demiştir: “Onda -yani Ahmed b. Hanbel’in *Zühhd*’ünde- Abdullah b. Ahmed’in babasının dışındaki hocalarından rivâyet ettiği ziyâdeleri vardır.”¹⁶⁸

Anlaşılan o ki, bu eser, bizzat Abdullah b. Ahmed b. Hanbel’e aittir. O, babasının hadislerinden başka diğer hocalardan aldığı hadislerden de eklemek suretiyle ziyâdede bulunmuştur. Onun bu esere yapmış olduğu ziyâdeler 776 hadis civarındadır. Katîf de tespit edebildiğimiz kadarıyla bu esere Abdullah b. Ahmed dışındaki hocalarından rivâyet ettiği 22 hadis eklemiştir.

Günümüze ulaşan bu eser matbûdur. İlk olarak 1357/1937 yılında Mekke’de neşredilmiştir.¹⁶⁹

1.5.5.3. Ziyâdâtü Kitâbu Fezâilü’s-Sahâbe (زيادات كتاب فضائل الصحابة)

Şeyhülislâm Ebu’l-Abbâs Takiyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn İbn Teymiyye (ö. 728/1328) bu eserle ilgili olarak şunları dile getirmektedir: “Ahmed b. Hanbel, içinde Hz. Ebû Bekr’in, Hz. Ömer’in, Hz. Osman’ın, Hz. Ali’nin ve sahâbeden bir topluluğun faziletlerinden bahsettiği bir kitap tasnif etmiştir. Kitabında onları tanıtmak için, sahih ve zayıf olan rivâyetleri zikretmiştir. Ancak rivâyet ettiği hadislerin hepsi sahih değildir. Sonra bu kitapta oğlu Abdullah’ın ziyâdeleri vardır.”¹⁷⁰

Ayrıca bu eserde Abdullah b. Ahmed’in ziyâdeleriyle birlikte, Katîf’in de ziyâdeleri vardır. Sââtî’ye göre, bu eser de Ahmed b. Hanbel’e ait zannedilmekle beraber, ona değil oğlu Abdullah’a aittir.¹⁷¹

¹⁶⁶ Abdurrahmân es-Sââtî, *Fethu’r-rabbânî*, cilt 1, s. 21.

¹⁶⁷ İbn Hacer, *el-Mecmeu’l-Müessis Li’l-Mu’cemi’l-Müfehri*, cilt 1, s. 88.

¹⁶⁸ Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah, *Keşfü’z-zünûn an esâmi’l-kütübi ve’l-fünûn*, Beyrut, Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, t.y., cilt 2, s. 370.

¹⁶⁹ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 67 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹⁷⁰ İbn Teymiyye, *Minhâcü’s-sünneti’n-nebeviyye*, cilt 5, s. 23.

¹⁷¹ Abdurrahmân es-Sââtî, *Fethu’r-rabbânî*, cilt 1, s. 21.

Bu değerlendirmelerden sonra ortaya çıkmaktadır ki, kitabın aslı İmam Ahmed'e aittir. Ancak ziyadeler oğlu Abdullah'ındır.

Günümüze ulaşan bu eser matbûdur. Vasiyyullah Abbâs'ın tahkikiyle, 1403/1983 yılında Mekke'de Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.¹⁷²

1.5.5.4. Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetü'r Ricâl (كتاب العلل ومعرفة الرجال)

Bu kitap, Abdullah b. Ahmed'in babasına cerh ve ta'dil konusunda yönelttiği sorulara, babasının ezberinden veya yazılı olarak verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Ayrıca Abdullah b. Ahmed, babası dışındaki hocalarından aldığı görüşleri de bu kitaba eklemiştir.¹⁷³

Eser matbûdur. İlk olarak Ankara'da, 1963 yılında, Talat Koçyiğit ve İsmâil Cerrahoğlu'nun tahkikleriyle A. Ü. İlahiyât Fakültesi yayınevi tarafından basılmıştır.

1.5.5.5. Mesâilü'l-İmâm Ahmed (مسائل الإمام أحمد)

Abdullah b. Ahmed'in, babasından rivâyet ettiği bu kitap, fıkıh bablarındaki mertebelere dair fikhî meseleleri ihtiva eder. Abdullah b. Ahmed kitabında, babasına sorduğu soruları, ondan duyduğu cevapları veya sormadığı halde babasının yazdıklarını zikretmiştir. Onları toplayıp, dikkatli, güvenilir ve açık bir şekilde yazıp, kaydetmiştir. Bu kitap, 1401/1981 yılında, Beyrut'ta neşredilmiştir.¹⁷⁴

1.5.5.6. Kitâbu'l-Menâsik es-Sağîr (كتاب المناسك الصغير)

Bu kitabı Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*'ında zikretmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, kitabında “*Kitâbu'l-Menâsik es-Sağîr*” ile beraber, “*Kitâbu'l-Menâsik el-Kebîr, et-Tefsîr, en-Nâsîh ve'l-Mensûh, et-Târih, Hadîsü Şu'be, el-Mukaddem ve'l-Muahhar fî Kitâbillâh, Cevâbâtü'l-Kur'ân*” adlı eserleri de Abdullah b. Ahmed'in babasından dinlediğini, İbnü'l-Münâdî'den rivâyetle ifade etmektedir.¹⁷⁵ İbnü'l-Münâdî bu rivâyetinde Abdullah b. Ahmed'in babasının “*et-Tefsîr*” adlı eserinden 80

¹⁷² Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 67 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹⁷³ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 67 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹⁷⁴ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 68 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

bin hadisi semâ' yoluyla, geri kalan 40 bin hadisi vicâde yoluyla olmak üzere toplam 120 bin hadis rivâyet ettiğini söylemektedir. Fakat Zehebî buna itiraz etmekte ve Ahmed b. Hanbel'e ait böyle bir eserin olduğuna inanmadığını söylemektedir.¹⁷⁶

Hatîb el-Bağdâdî'nin eserinde zikrettiği bu kitaplarla ilgili gerek Onun eserinde gerekse başvurduğumuz diğer kaynaklarda geniş bilgiye rastlamadık. Dolayısıyla mezkur eserlerin sadece isimlerine ulaşılmış durumdayız.

1.5.5.7. Kitâbu'l-Cemel (كتاب الجميل)

Bu eseri Zehebî *Siyer*'inde zikretmiştir.¹⁷⁷ Bu eserle ilgili olarak Âmir Hasen Sabrî şöyle demektedir: “Muhtemelen bu eser, Cemel savaşından bahsediyordur.”¹⁷⁸

Ne var ki bu eserin günümüze sadece adı ulaşılmış durumdadır. Eser hakkında ne bir nüshaya ne de geniş bir bilgiye rastlanmıştır.

---

¹⁷⁶ Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 328.

¹⁷⁷ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 523.

¹⁷⁸ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 68 (Nâşirin Mukaddimesi).

İKİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL'İN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Hadisçilik Yönü

Abdullah b. Ahmed, fıkıh ve tefsir gibi diğer ilimlerle de meşgul olmakla beraber ilmî hayatında hadis ilminin tartışılmaz bir yeri vardır. O, özellikle küçük yaştan itibaren başta babası olmak üzere bir çok muhaddisten hadis dinlemiş ve rivâyet etmiştir. Zehebî'nin ifadesiyle o, hayatında hadislerle meşgul olduğu kadar başka bir şeyle meşgûl olmamıştır.¹⁷⁹

Bir defasında babasının ona on beş bin hadisi ezberlettirdiği ve sonra da “Peygamberimiz (s.a.s.), bunların hiçbirini söylemedi.” dediği kaydedilir. Bunun üzerine Abdullah, babasına; “Niçin benim günlerimi yalan ezberlemekle geçirttin?” diye sorduğunda ise babasının: “Sahih hadisleri tanıman için ezberlettim. Bunların dışındaki hadisler sahihtir.” cevabını verdiği nakledilir.¹⁸⁰

Bununla anlaşılmaktadır ki, babası Abdullah b. Ahmed'e mevzû hadisleri de tanıtmak istemiş ve onlardan haberdar olmak suretiyle bu tür rivâyetlere karşı teyakkuz halinde olması gerektiğini öğretmiştir. Bu maksatla ona mevzû rivâyetleri bile ezberletmiştir.

İsmâil b. Muhammed b. Hâcib'in naklettiği bir rivâyette Mehîb b. Süleym Abdullah b. Ahmed'e babasından kaç hadis dinlediğini sormuştur. O da “yüz onbin kûsür hadis dinledim” demiştir.¹⁸¹

O, küçük yaşlarından itibaren babasının yanında olması ve hadislere duyduğu alaka vesilesiyle babasından ve diğer hocalardan en çok hadis rivâyet eden bir şahsiyet olarak nitelendirilmiş, hatta bu vasıfla övgüye mazhar olmuştur.¹⁸²

Yine kaydedildiği üzere babası, *Müsned*'ini başkalarına okumadan önce ona okumuş veya yazdırmıştır. O da bir taraftan hadisleri işitmiş diğer taraftan raviler

---

¹⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 524.

¹⁸⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, cilt 3, s. 377.

¹⁸¹ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, cilt 2, s. 665.

¹⁸² Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

hakkında babasının verdiği bilgilerin yanı sıra başkalarının sormadığı soruları sorup cevaplarını almıştır.

Hususîyle Abdullah b. Ahmed, alanında üstâd ve otorite olan babasının görüşlerine önem vermiş, onun raviler ve diğer konular hakkındaki tespit ve görüşlerine güvenmiştir. Bu minvalde babasının mecruh gördüğü ve terk ettiği ravilerden o da rivâyette bulunmamaya özen göstermiştir.¹⁸³ Bu, onun hadisçiliğinde takip ettiği önemli bir prensiptir.

Abdullah b. Ahmed, çok hadis rivâyet etmesi ve ezberlemesi gibi vasıflarıyla rivâyet ilminde inkişâf etmesiyle beraber dirâyet ilminin konularında da söz sahibi olmuştur. İbnü'l-Münâdî üstadlarının Abdullah b. Ahmed'i övdüklerinden bahsederken "Onun hadis ricâlini, hadislerin illetlerini, isim ve künyeleri iyi bildiğini söylerlerdi" diyerek Abdullah b. Ahmed'in hadis ilminin bu dallarında da ehliyet sahibi, mâhir biri olduğunu tasdik etmektedir.¹⁸⁴

Zehebî onun hakkında "hadislere ve muhtelif rivâyetlere vâkıf, rical ilminde basiretlidir" diyerek onun ricâl ilmindeki vukûfunu teyit etmektedir.¹⁸⁵

İbnü'l-İmâd da onun hadis ilmiyle beraber bu ilmin dallarından biri olan ilelü'l-hadisdeki ehliyetine dikkat çekerek şöyle demektedir: "Abdullah b. Ahmed, hadis ve ilelü'l-hadis ilimlerinde imam, mâhir ve önde gelen biridir."¹⁸⁶

İbn Hacer, ilelü'l-hadis ilminin hadis ilimlerinin en çok mahâret isteyen dalı olduğunu şöyle ifade etmektedir: "İllet, hadis ilimlerinin en karışık ve en ince kısımlarından biridir. Bunu ancak Allah'ın geniş bir anlayış, güçlü bir hafıza, ravilerin dereceleri hakkında tam bir bilgi, isnâd ve metinler hakkında kuvvetli bir meleke bahşettiği kimseler anlayabilir."¹⁸⁷

Çalışmamızın hem "Ricâl İlmi ve Raviler Hakkındaki Görüş ve Tespitleri" hem de "İlelü'l-hadis Konusundaki Görüş ve Tespitleri" bölümlerinde ifade etmeye çalıştığımız gibi Abdullah b. Ahmed, İbn Hacer'in hadis ilimlerinin en çok bilgi ve

---

¹⁸³ Bkz. Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s.521.

¹⁸⁴ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

¹⁸⁵ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 524.

¹⁸⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, cilt 3, s. 377.

¹⁸⁷ Müctebâ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 1992 s. 152.

mahâret isteyen kısmı dediği bu alanlarda bir çok tespit ve görüş ifade etmiştir.

Onun hadisçiliğinde dikkat çeken taraflardan birisi de babasının eserlerini rivâyet ederken, bu eserlere babasının dışındaki hocalarından aldığı rivâyetleri de eklemesidir. O babasının el-*Müsned*'ine, *ez-Zühd*'üne, *Kitâbu Fezâilü's-Sahâbe*'sine ziyâdelerde bulunmuştur.¹⁸⁸

2.2. Ricâl İlmî ve Raviler Hakkındaki Görüş ve Tespitleri

Abdullah b. Ahmed, hadis hâfizlarının önde gelenlerindedir. Ricâl, metin, ilel ve fıkıh ilmi âlimlerinin meşhurlarındandır. Âlimlerden çoğu onu bu şekilde nitelendirmişlerdir. Babası İmam Ahmed, onun hakkında Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî'ye şöyle demiştir: “Ey Abbâs! Abdullah çok ilim sahibi oldu.”¹⁸⁹

Ravi ve hadislerin tenkîdinde onun sözlerini cerh ve ta'dil âlimleri nakletmişler ve bu konuda onun görüşlerine itimat etmişlerdir.

Onun, ravilerin tenkîdi, illetlerin beyânı, ricâl bilgisi konularındaki görüşlerinin bir kısmı, *Müsned*'de geçmektedir.¹⁹⁰ Görüşlerinin bir kısmı ise diğer eserlerinde yaygın olarak bulunmaktadır.

Bu konuda misal olması bakımından onun bazı hadis ravileri hakkındaki söz ve görüşlerini, alfabetik sıraya göre verecek, bu arada cerh ve ta'dil imamlarının da görüşlerine başvuracağız.

1- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demektedir: “Ahmed b. Hâtim et-Tavîl bize rivâyette bulundu ki, O sika, sâlih bir kişidir...”¹⁹¹

Ahmed b. Hâtim et-Tavîl hakkında İbn Hacer *Ta'cîlü'l-Menfe'a* adlı eserinde şunları kaydeder: “İbn Maîn ve Dârekutnî, Onun sika olduğunu söylediler. Salih b. Muhammed de onun sika ravilerden olduğunu ifade etmiştir.”¹⁹²

Abdullah b. Ahmed'in ravi hakkındaki değerlendirmeleriyle, diğer muhaddislerin değerlendirmelerinin bağdaştığı görülmektedir.

---

¹⁸⁸ Abdurrahmân es-Sââtî, *Fethu'r-rabbânî*, cilt 1, s. 21; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, cilt 2, s. 370; Selâhaddin Polat, “Abdullah b. Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, cilt 1, s. 80.

¹⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 14.

¹⁹⁰ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 72 (Nâşirin Mukaddimesi).

¹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 78.

¹⁹² İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfe'a*, cilt 1, s. 279-280.

2- Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Abbâd b. Râşid sikadır.”¹⁹³

İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'den rivâyetle onun şu sözünü nakletmiştir: “Sâlih, doğru, sika bir şeytir. İbn Maîn de şunları ifade etmiştir: (Hıfzı) kavi değil ama onun rivâyetleri yazılabilir. Ebû Dâvud, zayıf olduğunu söylemiştir. Nesâî de, kavi değildir demiştir. İbn Adîy (ö. 365/975), onun hadisleri çok değildir fakat istikâmet üzeredir, demiştir. Bezzâr ve İbn Şâhîn de onun sika olduğunu söylemişlerdir.”¹⁹⁴

Ricâl ilminde otorite kabul edilen bir çok muhaddis Abdullah b. Ahmed'in yukarıdaki değerlendirmelerini desteklemektedir.

3- Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Abdullah b. Sâlim el-Kûfî el-Meflûc bana hadis rivâyet etti. O sika bir ravidir.”¹⁹⁵

İbn Hacer, *Tehzîb*'inde, bu ravi ile ilgili şu değerlendirmeleri kaydetmektedir: “Ebû Dâvûd, o sika bir şeytir, biz ondan hasen hadisler yazdık, demiştir. İbn Ebî Âsım, hayırlı biridir derken, Ebû Ya'lâ, o Kûfe ehlinin en hayırlılarından, demiştir.”¹⁹⁶

4- Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Abdullah b. Avn el-Harrâz bize hadis rivâyetinde bulundu ki, o sika ravilerdendir.”¹⁹⁷

İbn Hacer, *Tehzîb*'inde, Ebû Dâvûd'dan rivâyetle şöyle demektedir: “Ahmed b. Hanbel'e eskiden ondan (Abdullah b. Avn el-Harrâz) rivâyet edilen rivâyetlerin durumu ile ilgili sorulanları işittim. O da, onda bir beis yoktur, eskiden rivâyet ettiklerimi bilirim, deyip onlarla ilgili hayır konuştu.”

İbn Maîn, Ali b. el-Cüneyd, Ebû Zür'a ve Dârekutnî de onun sika olduğunu söylediler. Abdullah b. Ahmed de onu sika kabul etmektedir.¹⁹⁸

Abdullah b. Ahmed'i, Abdullah b. Avn el-Harrâz ile ilgili bu değerlendirmesinde hem cerh ve ta'dil konusunda görüşlerini referans aldığı babası,

---

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 362.

¹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 14, s. 355; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 276.

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 330.

¹⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 341.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 315.

¹⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 398-399.

hem de bu alanda otorite sahibi diğer muhaddislerin tasdik ettikleri görülmektedir.

5- Abdullah b. Ahmed, şöyle demektedir: “Sürayc b. Yûnus bana rivâyette bulundu. O da Kûfeli ve sika olan Mahbûb b. Muharrez Beyyâ’ el-Kavârîrî’den rivâyet etti, demiştir.”¹⁹⁹

Abdullah b. Ahmed, Mahbûb b. Muharrez Beyyâ’ el-Kavârîrî’nin sika olduğunu söyleyenin Sürayc olduğunu kaydetmektedir.²⁰⁰ Esasen ondan bu görüşü nakletmesi, Abdullah b. Ahmed’in de bu değerlendirmeye katıldığını göstermektedir.

İbn Hacer *Tehzib*’inde, Abdullah b. Ahmed’in Sürayc’den aldığı bu rivâyeti zikrettikten sonra, Mahbûb b. Muharrez Beyyâ’ el-Kavârîrî hakkında yapılan şu değerlendirmeleri nakletmiştir: “Ebû Hâtim er-Râzî, onun hadisi yazılabilir demektedir. Dârekutnî ise, onun zayıf olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân, onu sika raviler içinde zikretmiştir.”²⁰¹

6- Abdullah b. Ahmed, şöyle demektedir: “Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel’in mevlâsı Miksem Ebu’l-Kâsım ki, o sikadır...”²⁰²

İbn Hacer, *Tehzib*’inde, Miksem Ebu’l-Kâsım hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Ebû Hâtim, o sâlihu’l-hadistir, onda beis yoktur, demektedir. Ahmed b. Sâlih el-Mısırî ise, o sika ve sağlamdır, onda şüphe yoktur, demiştir. Dârekutnî ve Ya’kub b. Süfyân da onu sika saymışlardır.”²⁰³

7- Abdullah b. Ahmed, şunları ifade etmektedir: “Nâsîh b. Abdullah, hadiste zayıftır.”²⁰⁴

İbn Hacer *Tehzib*’inde şöyle demektedir: “ed-Dûrî, İbn Maîn’den rivâyetle, onun sika olmadığını ifade etmiştir. el-Fellâs, Onun metrûku’l-hadis olduğunu dile getirmiştir. Ebû Dâvud ise, o bir şey değildir, demiştir. Tirmizî de, ehl-i hadis nezdinde kavi değildir demiştir. Buhârî, onun münkerü’l-hadis olduğunu ifade

---

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 74.

²⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzibü’l-Tehzib*, cilt 4, s. 30.

²⁰¹ İbn Hacer, *Tehzibü’l-Tehzib*, cilt 4, s. 30.

²⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 219.

²⁰³ İbn Hacer, *Tehzibü’l-Tehzib*, cilt 4, s. 147.

²⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 102.

etmiştir. Dârekutnî ise onun zayıf olduğunu söylemiştir.”²⁰⁵

8- Abdullah b. Ahmed “Bize, Ebû İbrâhîm el-Muakkıb hadis rivâyet etti” dedikten sonra onun insanların en hayırlılarından olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁶

İbn Hacer, *Ta’cilü’l-Menfe’a* adlı eserinde şöyle demektedir: “Ahmed b. Hanbel ve oğlu Abdullah b. Ahmed ondan rivâyette bulunmuştur. Abdullah, O insanların en hayırlılarından, babam ondan hadis rivâyet ediyordu, O öldükten sonra da yaşamaktadır demiştir. İbn Hibbân, onu sika saymıştır.”²⁰⁷

9- Abdullah b. Ahmed, şöyle demektedir: “Bana babam rivayet etti, o da Ya’kub’dan, o da Ebû İshâk’tan, o da Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir’den rivayetle...”

Abdullah b. Ahmed, bu isnâd zincirini ifade ettikten sonra, seneddeki ravilerden Ammâr b. Yâsir’in torunu Ebû Ubeyde’nin sika olduğunu söylemiştir.²⁰⁸

İbn Hacer, *Tehzîb*’de, Abdullah b. Ahmed’in Ebû Ubeyde’yi sika kabul ettiğine dair yukarıdaki görüşü zikrettikten sonra İbn Maîn’in de onu sika kabul ettiğini ifade etmiştir.²⁰⁹

10- Abdullah b. Ahmed, şöyle demektedir: “Yahya b. Maîn’den dinledim, o Ebû Kâmil’i²¹⁰ zikretti ve dedi ki: Ben ondan hadis alıyordum, Ebû Kâmil Bağdat’ta ikâmet edenlerdendir.”²¹¹

İbn Hacer, *Tehzib*’de, muhaddislerin onunla ilgili şu değerlendirmelerini kaydetmektedir: İbn Ebî Hâtim, babasından rivâyette, onun sika olduğunu söylemiştir. Nesâî, onun sika ve güvenilir olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân, onu sika raviler arasında zikretmiştir.²¹²

²⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, cilt 4, s. 205.

²⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 3, s. 145.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Ta’cilü’l-menfe’a*, cilt 1, s. 310.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 219.

²⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, cilt 4, s. 553.

²¹⁰ Tahkik, tahrir ve ta’likini Şuayb el-Arnaût ve Adil Mürşid’in yaptığı *Müsned*’in, 13. cüz, 7. sayfasında, Ebû Kâmil’in Muzaffer b. Müdrîk el-Horasânî olduğu ifade edilir.

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 262; Tahkik, tahrir ve ta’likini Şuayb el-Arnaût ve Adil Mürşid’in yaptığı *Müsned*’in, 13. cilt, 13. sayfasında Abdullah b. Ahmed’e ait metinde geçen (وكان) ibaresindeki (الامناء) kelimesinin aslının, (الابناء) olduğu ama kelimedeki (ب) harfinin tahrif olup (م) harfine dönüştüğü ifade edilmektedir.

²¹² İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, cilt 4, s. 96.

Sonuç olarak, Abdullah b. Ahmed, ricâl ilminde de söz sahibi ve görüşlerine başvurulan bir muhaddistir. Onun ravilerle ilgili yapmış olduğu değerlendirmeler, diğer ricâl âlimlerinin değerlendirmeleriyle de mutabakat arz etmektedir. Hatta daha sonraki cerh ve ta'dil âlimlerinin kimi zaman onun görüşlerini nakletmeleri de bu hususu teyit etmektedir.

2.3. Cerh ve Ta'dil Metodu

Cerh kelimesi sözlükte elle, aletle veya dille yaralamak demektir.²¹³ Hadis ıstılâhında ise hâfızası kuvvetli ve dikkatli bir âlimin fisk ve yalancılık gibi kendisinde bulunan veya güvenilir ravilerin rivâyetine muhalefet etmek gibi rivâyetinde yer alan bir kusurundan dolayı hem kendisinin hem de rivâyetinin reddedilmesidir. Raviye böyle bir kusuru nisbet eden kimseye cârih, kusurlu kişiye de mecrûh denilir.

Ta'dil sözlükte “düzeltmek, doğru hüküm vermek, tezkiye etmek” demektir. Hadis terimi olarak da “raviyi, rivâyetinin kabulünü gerektiren sıfatlarla nitelemek” manasını taşır. Raviyi böyle sıfatlarla niteleyene muaddil, adâlet sahibi olduğu söylenen kimseye adl veya âdil denir.

Cerh ve ta'dil ise bir takım özel lafızlar kullanarak rivâyetlerinin kabulü veya reddi yönünden ravilerin hallerinden ve haklarında kullanılan lafızların mertebelerinden bahseden bir hadis ricâli ilmidir.²¹⁴

Abdullah b. Ahmed rivâyette bulunduğu raviler hakkında hem cerh kavramlarını hem de ta'dil kavramlarını kullanmıştır. Bu sayede hadis aldığı hocalarının cerh ve ta'dil ilmindeki mertebelerine işaret etmiştir.

Abdullah b. Ahmed'in kullandığı ta'dil kavramları şunlardır:

“Sikatün²¹⁵, hıyâru'n-nâs (çok iyi bir insandır)²¹⁶, sâlihu'l-hadîs (hadisi delil olarak kullanılabilir.)”²¹⁷

---

²¹³ İsmâil Lütü Çakan, *Hadis Usûlü*, 29. Baskı, İstanbul, M. Ü. İlâhiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012, s. 79.

²¹⁴ Emin Aşıkutlu, “Cerh ve Ta'dil” *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, cilt 7, s. 394.

²¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 78.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 3, s. 145.

²¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 93.

Onun kullandığı cerh kavramları ise şunlardır:

“Fîhi da'fûn (biraz zayıftır)²¹⁸, fûlânün da'fûn (falan ravi zayıftır)²¹⁹, vâhin (zayıf bir ravidir)²²⁰, metrûkû'l-hadîs (hadisi terkedilmiştir)²²¹, kezzâb (yalancıdır)²²², ekzebû'n-nâs (insanların en yalancısıdır.)”²²³

Abdullah b. Ahmed'in ravilerin cerh ve ta'dil değerlendirmeleriyle ilgili en önemli prensibi, bu konuda babasının görüşlerine müracaât etmesidir. O babasının güvenilir kabul ettiklerinden hadis aldığı gibi, kusurlu kabul ettiklerinden de hadis almaktan kaçınmıştır. Meselâ Ahmed b. Hanbel oğlu Abdullah'a, halku'l-Kur'an tartışmaları konusundaki tavrından dolayı Ali b. el-Ca'd adlı raviden hadis almamasını tembihlemiş, oğlu Abdullah da ondan hadis rivâyetinde bulunmamıştır.²²⁴

Yine Abdullah b. Ahmed başka hocalarından aldığı hadisleri babasına arz etmiş ve hadislerin sıhhatiyle ilgili onun fikrini almıştır. O da oğlunu mevzû ve münker olanlardan sakındırmıştır. O bu konuda bir rivâyetinde şöyle demektedir: “Babama Cübâre b. el-Müğallis'den dinlediğim hadisleri arz ettim. O da hadislerin bazılarının münker ve mevzû olduğunu söyledi.”²²⁵

Konumuzla ilgili Abdullah b. Ahmed'in başka bir rivâyette de şöyle dediği rivayet edilir: Ben bazı hadisleri babama –Allah ondan razı olsun– arz ediyordum da kimi zaman yüzünde bir değişiklik (memnuniyetsizlik) görüyordum. Bana şu ikazda bulunuyordu: “Öyle anlaşılıyor ki sen benim işitmediğim (almadığım) hadisleri talep etmekteisin.” Ben de bunun üzerine onun hoşnut olmadığı rivayetleri terk ettim.²²⁶

Abdullah b. Ahmed'in babasının tavsiyesi üzerine kendilerinden hadis rivâyet ettiği hocaları çoktur. Bunlardan birisi Kâmil b. Talha'dır. Konuyla ilgili İbrâhîm el-Harbî şöyle demektedir: “Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini duydum:

---

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 141.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 96.

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 208.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 382.

²²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 292.

²²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 54.

²²⁴ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 517; a. mlf., *Tezkiratü'l-huffâz*, cilt 2, s. 665.

²²⁵ Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 151.

²²⁶ Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, cilt 2, s. 7.

Oğlum Abdullah'a mescide git ve orada bulunan hocalardan hadis yaz ki elin alışsın dedim. O da Kâmil b. Talha'dan hadis yazdı.”²²⁷

Babası, Abdullah b. Ahmed'i güvendiği hocalara göndermiş ve onlardan hadis ve diğer ilimleri tahsil etmesini istemiştir. Konuyla ilgili Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Babam bana İbrâhîm el-Harbî'ye git sana ferâiz konusunu öğretsin diyordu.”²²⁸

Babası Abdullah b. Ahmed'i sika ravilerin rivâyetlerini yazması konusunda tembihlemiştir. O bu konuda şöyle demektedir: “Babama Süveyd b. Saîd'in Dımâm b. İsmâîl'den rivâyet ettiği hadislerini arz ettim. Babam da onları yaz çünkü Süveyd b. Saîd sâlih ve sika biridir dedi.”²²⁹

Abdullah b. Ahmed babasının tavsiyeleri doğrultusunda mihne döneminde Abbâsi hilâfetin görüşünü benimseyenlerden hadis rivâyet etmemiştir. Fakat babasının vefâtından sonraki yıllarda bu ravilerden de rivâyette bulunmuştur. Bu konuyu Zehebî şu şekilde izah etmektedir: “Abdullah b. Ahmed, babasından ve diğer hocalarından mihne olayından önce hiç bir rivâyet dinleyip, almadı. Çünkü o mihne döneminin şiddetlendiği günlerde henüz küçük yaşta idi.”²³⁰ “O mihne döneminden sonra Ebû Küreyb, Yahyâ b. Maîn gibi hilâfetin düşüncelerini kabul eden muhaddislerden rivâyette bulunmuştur.”²³¹

Abdullah b. Ahmed'in bazı rivâyetlerinde babasının tavsiyelerine göre hareket etmediği görülmektedir. Meselâ el-Abbâs b. el-Fadl el-Ensârî ile ilgili olarak o şöyle demiştir: “Babam ondan hiç hadis dinlemedi, beni de ondan hadis almaktan men etti.”²³² Fakat o böyle demekle birlikte bu raviden rivâyette bulunmuştur.²³³

Abdullah b. Ahmed diğer muhaddisler gibi hadis alacağı ravileri cerh ve ta'dîl ilkelerine göre değerlendirmiş ve onların hadis rivâyetinde güvenilirlik derecelerini gösteren cerh ve ta'dîl lafızları kullanmıştır. Onun rivâyette bulunacağı ravilerde aradığı kendine has özellikler olduğu gibi aynı zamanda babasının cerh ve

---

²²⁷ Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 108.

²²⁸ Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakâtu'l-hanâbile*, cilt 1, s. 225.

²²⁹ Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 411, 412.

²³⁰ Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 181.

²³¹ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 65 (Nâşirin Mukaddimesi).

²³² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 292-293.

²³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 73.

ta'dil kıstasları çerçevesinde tavsiyelerini de dikkate almıştır. Onun babasının tavsiyelerini dikkate almadığı zamanlarda ise ravileri kendi kıstaslarına göre değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Babasının güvenilir bulmadığı bir raviyi kendi gözlemleri neticesinde güvenilir kabul etmesi muhtemeldir.

2.4. İlelü'l-hadis Konusundaki Görüş ve Tespitleri

Sözlükte illet (çoğulu ilel) kelimesi “bir şeye dışarıdan girerek onun özelliklerini değiştiren geçici zayıflık, hastalık ve özür” manalarına gelir.²³⁴ Hadis terimi olarak “hadiste bulunan ve ancak mütehassis hadis âlimlerinin fark edebileceği, kapalı, gizli ve çoğunlukla hadisin sahihliğine zarar veren kusur” anlamına gelir.²³⁵

İllet, kimi zaman görünüşte sağlam ve ravileri güvenilir haberlerde bulunur. Sika raviler tarafından nakledilen ve senesinde bir kopukluk görülmeyen haberler sahih kabul edilmekle beraber bazen raviler sahih haberlerde de hemen farkedilemeyen hatalar yapabilirler.²³⁶

Talat Koçyiğit'in ifadesiyle, “illet, çok defa bir hadisin isnâdında, bazen de metninde vukubudur. Isnâdda vukubulduğu zaman hem isnâdı, hem de metni zayıflatır; bazen de metne tesir etmeksizin yalnız isnadı zaâfa uğrattığı görülür.”²³⁷ Her iki halde de dışardan fark edilemez. Böyle olunca hadis illetlerini farketmek kadar açığa çıkarmak da çok zor bir iştir. İbn Hacer el-Askalânî “illet, hadis ilimlerinin en karışık ve en ince kısımlarından biridir. Bunu ancak Allah'ın geniş bir anlayış, güçlü bir hafıza, ravilerin dereceleri hakkında tam bir bilgi, isnâd ve metinler hakkında kuvvetli bir meleke bahşettiği kimseler anlayabilir” diyerek bu zorluğa işaret etmiştir.²³⁸

Ayhan Tekineş, hadislerdeki illetlerin sebebi ve ilel ilminin konusu bahsinde şu ifadelerle yer verir: “Hadislerdeki illetlerin en önemli sebebi ravinin vehmi olduğu için, ilel ilminin vehimden kaynaklanan rivâyetleri konu edindiği söylenmiştir. İleri derecede zayıf olmayan bazı raviler de yanılarak hata ettiklerinden ilel kitaplarında

²³⁴ Ayhan Tekineş, “İlelü'l-hadis”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, cilt 22, s. 84.

²³⁵ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 134.

²³⁶ Ayhan Tekineş, “İlelü'l-hadis”, *DİA*, cilt 22, s. 84.

²³⁷ Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, Ankara, A. Ü. İlâhiyât Fakültesi Yayınları, 1980, s. 139.

²³⁸ Müctebâ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 152.

inceleme konusu yapılmıştır. Dikkatli bir araştırma sonucunda gizli bir kusuru tespit edilen haberler ma'lul veya muallel diye adlandırılmıştır.”²³⁹

İlelü'l-hadis ilminin tarihine baktığımızda, Şu'be b. Haccâc'ın (ö. 160/776) sened tenkidini ve ricâl ilmini sistemleştirerek ilelin bir ilim haline gelmesine vesile olduğunu görmekteyiz. Onun talebesi Yahyâ b. Saîd el-Kattân da ilel ilmine dair bir eser yazmıştır. Yahyâ b. Maîn *et-Târih ve'l-ilel*, Ali b. Medîni *İlelü'l-hadis ve ma'rifetü'r-ricâl*, Ahmed b. Hanbel *Kitâbu'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* adlı kitaplarıyla ilel ilminin temel konularını düzenlemişlerdir.²⁴⁰

Müsned tertibindeki ilk ilel kitabını Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262/875) telif etmiş, Ebû İsa et-Tirmizî, Sünen'inde ilel konusunu müstakil bir bölümde ele almış, bu bölümü şerheden İbn Receb'in çalışması ilelin dirayet açısından incelendiği tek eser olmuştur. İbn Ebû Hatim'in sünen kitapları tertibindeki “*İlelü'l-hadis*”i, İbn Adî'nin tenkide uğrayan ravileri alfabetik olarak sıraladığı, sonra da onların illetli rivâyetlerinden örnekler verdiği *el-Kâmil*'i bu türün önemli eserleridir.

Bu alanda, Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*'i (*el-Câmi' fi'l-ilel ve ma'rifetü'r-ricâl*) oğlu Abdullah tarafından soru-cevap metoduyla tedvin edilmiştir.²⁴¹

Abdullah b. Ahmed, İlel'ül-hadis alanında, babasının bu eserini tedvin etmiş ve bu alanda önemli tespitlerde bulunmuştur. Onun bu alandaki tespit ve görüşlerinden bazı örnekleri burada zikredelim.

1- (Ahmed b. Hanbel) Bize Abdurrahmân b. Mehdî ve Ebû Kâmil İbrâhîm b. Sa'd'dan, o da Zührî'den rivâyet etmiştir. Ebû Kâmil şöyle dedi: İbn Şihâb, Ebûbekr b. Abdurrahmân yoluyla rivâyet etti. O da Mervân b. Hakem'den, o da Abdullah b. el-Esved b. Abdiyeğûs'dan, o da Übey b. Ka'b'dan rivâyetle Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Şüphesiz şiiirde hikmet vardır.”

Abdullah b. Ahmed, bu hadisin isnadıyla ilgili şöyle demiştir: “İbrâhîm b. Sa'd rivâyetinde, Abdullah b. el-Esved'i zikretmiştir. Fakat onun adı Abdurrahmân

---

²³⁹ Ayhan Tekineş, “İlelü'l-hadis”, *DİA*, cilt 22, s. 84.

²⁴⁰ Ayhan Tekineş, “İlelü'l-hadis”, *DİA*, cilt 22, s. 86.

²⁴¹ Ayhan Tekineş, “İlelü'l-hadis”, *DİA*, cilt 22, s. 85.

b. el-Esved b. Abdiyeğûs'dur ki Übey b. Ka'b'dan hadis rivâyet etmiştir. İbrâhîm b. Sa'd dışındakiler, onun adını böyle söylemişlerdir.”²⁴²

Abdullah b. Ahmed, seneddeki “Abdullah b. el-Esved b. Abdiyeğûs” adlı ravinin aslında “Abdurrahmân b. el-Esved b. Abdiyeğûs” olduğunu tesbit etmektedir.

2- (Ahmed b. Hanbel) Bize Abdurrezzâk Ma'mer'den, o da Zührî'den, o da Ömer b. Muhammed b. Amr b. Mut'im'den, o da Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den rivâyetle şöyle dedi: “Şüphesiz onun babası (Cübeyr b. Mut'im), Allah Rasülü (s.a.s.) ile beraber Huneyn'de bir kabileyle beraber yürürken, bedeviler O'nu Semura ağacına sıkıştırıp, bir şeyler istediler...”

Ebû Abdurrahmân (Abdullah b. Ahmed) dedi ki: “Ma'mer, Ömer b. Muhammed b. Amr'ın nesebi konusunda hata yaptı. Doğrusu O, Ömer b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'dir.”²⁴³

Abdullah b. Ahmed, senedde geçen “Ömer b. Muhammed b. Amr b. Mut'im” adlı ravinin gerçekte “Ömer b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im” şeklinde olduğunu ancak Ma'mer'in, Ömer b. Muhammed b. Amr demek suretiyle onun nesebi konusunda hata yaptığına dikkat çekmiştir.

3- (Abdullah b. Ahmed) Halef b. Hişâm bize rivâyet etti, o da Şerîk'ten, o da Câbir b. Semûra yoluyla bize rivâyet etti: “Hz. Peygamber (s.a.s.) yahûdi bir kadın ve erkeği recmetti.”²⁴⁴

Bu rivâyetin dipnotunda şu bilgi paylaşılmaktadır: “Şerîk'ten rivâyet edilen Halef hadisinde Simâk yoktur. Ancak -Allah daha iyisini bilir- Halef onu Mübârakî'den, o da Şerîk'ten rivâyet etti, fakat onun (Halef) kitabında Simâk'tan rivâyet edildiği bilgisi yoktur.”²⁴⁵

Bu senedin doğrusunu Abdullah b. Ahmed şöyle vermektedir: Halef -aynı şekilde- bize rivâyet etti, o da Süleyman b. Muhammed el-Mübârekî'den, o da

---

²⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 125.

²⁴³ Ebûbekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk: Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, 1. Baskı, Johannesburg, el-Meclisü'l-ilmî, 1972, cilt 5, s. 243; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 84.

²⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 97.

²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 34, s. 465.

Şerîk'ten, o da Simâk'tan, o da Câbir b. Semûra'dan rivâyet etti: "Allah Râsulü (s.a.s.) yahûdi bir kadın ve erkeği recmetti."²⁴⁶

Rivâyetin geçtiği *Müsned*'in ilgili yerine baktığımızda, önce hadis 20914 nolu hadis olarak, "Halef b. Hişâm bize rivâyet etti, o da Şerîk'ten, o da Câbir b. Semûra yoluyla bize rivâyet etti" senediyle geçmekte olup, daha sonra aynı hadis 20915 nolu hadis olarak "Halef -aynı şekilde- bize rivâyet etti, o da Süleyman b. Muhammed el-Mübârekî'den, o da Şerîk'ten, o da Simâk'tan, o da Câbir b. Semûra'dan rivâyetle rivâyet etti" şeklinde geçmektedir. İlk senedde Simâk geçmezken, ikincisinde Abdullah b. Ahmed'in düzeltmesiyle Simâk geçmektedir.

4- (Ahmed b. Hanbel) Bize Affân rivâyet etti, o da Ebû Avâne'den, o da Simâk'tan, o da Câbir b. Semûra'dan rivâyetle şöyle dedi: "Bir adamın katırı öldü, - Hammâd b. Seleme onun deve olduğunu söyledi- onu danışmak ve fetva sormak için Allah Rasûlüne (s.a.s.) geldi..."²⁴⁷

Abdullah b. Ahmed, doğrusu devedir demektedir.²⁴⁸

5- Abdullah b. Ahmed bize Abdurrahmân b. el-Muallim Ebû Müslim rivâyet etti, o da Eyyûb b. Câbir el-Yemânî'den, o da Simâk b. Harb'den, o da Câbir b. Semûra'dan rivâyetle şöyle dedi: "Hz. Muhammed'in (s.a.s.) arkadaşlarına Cürmekânlı birisi geldi ve şöyle dedi: Peygamber olduğunu iddia eden arkadaşınız nerede? Ona sorduğum soruları bilirse peygamberdir, bilemezse değildir..."²⁴⁹

Abdullah b. Ahmed, "Bu hadis münkerdir" dedi.²⁵⁰

6- (Ahmed b. Hanbel) Bize Ebû Kâmil rivâyet etti, o da Hammâd'dan,²⁵¹ o da Simâk b. Harb'den, o da Câbir b. Semûra'dan rivâyet etti. Câbir b. Semûra dedi ki: "Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yemek getirilmişti, ondan biraz yedi ve fazlasını Ebû Eyyûb'e gönderdi. Ebû Eyyûb, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) parmak izlerinin olduğu

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 97.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 89.

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 89; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Mârifetü, 2003, cilt 9, s. 356.

²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 94.

²⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 94; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk: Hamdî Abdulmecîd es-Selefi, Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, cilt 2, s. 251.

²⁵¹ *Müsned*'in 34. cilt, 502. sayfasındaki dipnotta, Hammâd'ın İbn Seleme olduğu belirtilmiştir.

yerlere parmaklarını koyup yiyordu. Daha sonra tekrar bir kap yemek Hz. Peygamber'e getirilmişti ve onda sarımsak kokusu vardı, Peygamber (s.a.s.) onu yemedi...”

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: Bazı arkadaşlarımızın Ali b. el-Medenî'den rivâyetle şöyle dediklerini duydum: “Süfyân b. Uyeyne bana şöyle demiştir: Sende bu hadisin daha güzel ve senedi bundan daha sağlam bir tarîki var mı? O hadis hangisidir? dedim. Dedi ki: Abdullah b. Ebû Zâide'nin babasından, onun da Ümmü Eyyûb'dan rivâyetle bana rivâyet ettiği hadis: Peygamber (s.a.s.) Ebû Eyyûb'e misâfir oldu... Bu hadiste sarımsak zikredildi... Evet dedim, dedi. (Ondan daha sağlam sened şudur:) Şu'be'nin Simâk b. Harb'ten, onun da Câbir b. Semûra'dan rivâyetle naklettiği hadis: Peygamber (s.a.s.), Ebû Eyyûb'e misâfir oldu...”²⁵²

7- (Ahmed b. Hanbel) Bize Yahyâ b. Saîd rivâyet etti, o da bize Süfyân'dan, o da Mansûr'dan, o da Mücâhid'den, o da Sakîf kabilesinden bir adamdan rivâyetle şöyle dedi -ki o da el-Hakem b. Süfyân veya Süfyân b. el-Hakem'dir- : “Allah Rasûlü'nü (s.a.s.) gördüm, O bevlettikten sonra fercini yıkadı.”

Bu hadiste el-Hakem b. Süfyân'ın Allah Rasûlü'nü (s.a.s.) gördüğü ifade edilmekte ama bir sonraki 23471 numaralı rivâyette ise onun Allah Rasûlü'nü görmediği kaydedilmektedir.

Bize Esved b. Âmir rivâyet etti, o da bize Şerîk rivâyet etti ve dedi ki: “el-Hakem b. Süfyân'ın yakınlarına sordum, onlar onun Hz. Peygamberi (s.a.s.) görmediğini söylediler.”

Ebû Abdurrahmân şöyle dedi: Şu'be ve Vüheyb Mansûr'dan, o da Mücâhid'den, o da el-Hakem b. Süfyân'dan, o da babasından rivâyetle onun Allah Rasûlü'nü (s.a.s.) gördüğünü rivâyet etti. Ebû Abdurrahmân, bu rivâyeti Şu'be ve Vüheyb dışındaki ravilerden de rivâyet etmiştir.²⁵³

Abdullah b. Ahmed demiştir ki: Babamın kitabında kendi el yazısıyla yazdığı şu rivâyeti buldum: “Bize Ya'lâ b. Ubeyd rivâyet etti, o da bize Süfyân'dan, o da

---

²⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 107-108.

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 409.

Mansûr'dan, o da Mücâhid'den, o da el-Hakem b. Süfyân veya Süfyân b. el-Hakem'den rivâyetle dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.s.) bevletti sonra fercini yıkadı.”²⁵⁴

Abdullah b. Ahmed, el-Hakem b. Süfyân'ın Allah Rasûlü'nü (s.a.s.) gördüğünü, bu konudaki naklettiği rivâyetlerle teyid etmiş ve böylece onun Allah Rasûlü'nü (s.a.s.) görmediği şeklindeki bilgiyi düzeltmiştir.

8- (Ahmed b. Hanbel) Bize Kuteybe b. Saîd rivâyet etti, o da İbn Lehîa'dan, o da Hafs b. Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkâs'dan, o da es-Sâib b. Yezîd'den, o da babasından rivâyetle şöyle dedi: “Hz. Peygamber (s.a.s.) dua ettiği zaman ellerini kaldırdı ve elleriyle yüzünü meshetti.”²⁵⁵

Abdullah b. Ahmed şöyle dedi: “Bu hadisin isnâdında Kuteybe'ye muhâlefet edilmektedir. Zannedersen Kuteybe bu isnadda vehim (hata) yaptı. Doğrusu, Hafs b. Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkâs, Hallâd b. es-Sâib'den, o da babasından rivâyet etti şeklinde olmalıdır demektedirler.”²⁵⁶

9- (Ahmed b. Hanbel) Bize Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik rivâyet etti, o da İbrâhîm b. Sa'd'dan, o da İbn Şihâb'dan, o da Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile'den şöyle dediğini nakletti: “Bir adam bir topluluğa uğradı, onlara selâm verdi, onlar da onun selâmını aldı. Adam onlardan ayrılınca, topluluktan biri şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki, ben bunu sevmedim...”²⁵⁷

Abdullah b. Ahmed şöyle dedi: Bana babam, Ya'kub'dan, o da babasından, o da İbn Şihâb'dan rivâyetle şöyle dedi: “O Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) hayattayken bir topluluğa uğrayan bir adamdan haber verdi fakat isnadda Ebu't-Tufeyl'in adını zikretmedi.”

Abdullah b. Ahmed şunları da ifade etti: “Bana İbrâhîm b. Sa'd'ın bu hadisi ezberinden bildirdiği bilgisi ulaştı ve Ebu't-Tufeyl'den rivâyetle dedi. Bunu Ya'kûb'un oğlu babasından bildirdi fakat Ebu't-Tufeyl'den bahsetmedi. Onun yanlış olduğunu zannediyorum. Doğrusu Ya'kûb'un rivâyetidir.”²⁵⁸

---

²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 409.

²⁵⁵ Ebû Dâvud, *Salât*, 358; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 221.

²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 221.

²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 455.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 456.

Senedde geçen Ya'kûb, İbn İbrâhîm b. Sa'd b. İbrâhîm b. Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî'dir. İbn Şihâb ise Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb ez-Zührî'dir.²⁵⁹

10- (Ahmed b. Hanbel) Bize Muhammed b. Ca'fer ve Haccâc Şû'be'den rivâyet etti. O da Ebû Cemre ed-Dube'î'den dinledim dedi: "Ben temettü' haccı yaptım, insanlar bunu yapmamamı söylediler. Ben de İbn Abbâs'a gittim, ona bu durumu sordum, o da bana temettü' haccı yapmamı emretti..."²⁶⁰

Abdullah b. Ahmed şöyle dedi: "Şu'be, Ebû Cemre'den sadece bir rivâyette bulunmuştur. Ebû Cemre, Ebû Hamza'dan daha güvenilirdir."²⁶¹

Abdullah b. Ahmed'in sözünde geçen Ebû Hamza, Imrân b. Ebû Atâ el-Kassâb'dir.²⁶² Ebû Cemre ise, Nasr b. Imrân ed-Duba'î'dir. Hadisin senedinde geçen Haccâc da, İbn Muhammed el-A'ver el-Mıssîsî'dir.²⁶³

11- (Ahmed b. Hanbel) Bize Ya'kub rivâyet etti, o da babasından, o da İbn İshâk'tan, o da Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'den, o da Abdullah b. Hâris b. Nevfel'in mevlâsı Miksem Ebû Kâsım'dan şöyle dediğini rivâyet etti: "Ben ve Telîd b. Kilâb el-Leysî, Abdullah b. Amr b. el-Âsî'ye gittik. O elinde ayakkabılarıyla tavaf ediyordu. Kendisine Huneyn günü Allah Rasûlü (s.a.s.) Temimliyle konuşurken orada mıydın? diye sorduk. O da, evet, dedi. Benî Temim'den Zü'l-Huveysıra denilen bir adam gelmişti..."

Ebû Abdurrahmân şöyle dedi: "Seleme b. Muhammed b. Ammâr'ın kardeşi Ebû Ubeyde ondan rivâyette bulunmadı; ancak Ali b. Zeyd'den rivâyette bulundu ve onun durumunu bilmiyoruz. Seleme b. Muhammed b. Ammâr'ın kardeşi Ebû Ubeyde'nin adı Muhammed'dir ve o sika ravidir. Miksem ise kendisinde beis olmayan biridir. Bu hadisin farklı senedleri vardır ve bu farklı senedler de sahihtir."²⁶⁴

12- (Ahmed b. Hanbel) Bize Yûnus b. Muhammed rivâyet etti. O da Recâ' b.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 39, s. 221.

²⁶⁰ Buhârî, Hac, 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 241.

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 241.

²⁶² Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 80 (Nâşirin Mukaddimesi).

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 55.

²⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 219.

Yahyâ'dan, o da Müsâfi' b. Şeybe'den, o da Abdullah b. Amr'dan rivâyet etti. Abdullah b. Amr iki parmağını iki kulağına götürerek, muhakkak Allah Rasûlünün (s.a.s.) şöyle dediğini duydum dedi: "Hacerü'l-esved ve Makam-ı İbrâhîm, cennet yakutlarından iki yakuttur..." Yûnus, seneddeki ilgili şahsın Recâ' b. Yahyâ olduğunu söyledi. Affân da onun Recâ' b. Yahyâ değil, Recâ' Ebû Yahyâ olduğunu ifade etti.

Abdullah b. Ahmed şöyle dedi: Bize onu Hüdbe b. Hâlid, Recâ b. Sabîh Ebû Yahyâ el-Haraşî'den rivâyet etti. Fakat bunun doğrusu –Affân ve Hüdbe b. Hâlid'in dediği gibi- Recâ' Ebû Yahyâ'dır.

Daha sonra Abdullah b. Ahmed aynı hadisi şu senedle kaydeder: "Bana Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî, Yezîd b. Zürey' yoluyla Recâ' Ebû Yahyâ'dan rivâyetle aynı hadisi zikretti."²⁶⁵

13- (Ahmed b. Hanbel) Bize İshâk b. Yûsuf el-Ezrak ve Hevze b. Halîfe rivâyet etti. O ikisi de Avf'dan, o da Meymûne b. Estâz'dan, o da Abdullah b. Amr'dan Resulullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "Ümmetimden kim altın takarsa ve o şekilde ölürse, cennet altınından takamaz -Hevze'nin rivâyetinde "Allah ona cennet altınına haram kılar" şeklindedir-. Ümmetimden kim ipek giyerse ve o şekilde ölürse, Allah ona cennet ipeğini haram kılar."²⁶⁶

Ravilerden Hevze b. Halîfe, senedde geçen Meymûne b. Estâz'ın el-Hizzânî nisbesiyle tanıdığını söylemektedir.

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: "Babam bu hadisi bana rivâyet ettiğinde, onu karıştırdığımı zannettim. Çünkü bunda hata vardır. Rivâyet, Meymûn b. Estâz, Abdullah b. Amr'dan rivâyet etti şeklindedir ve onda es-Sadeî'den rivâyet etti ibâresi yoktur. Meymûn hakkında es-Sadeî nisbesi de kullanılmaktadır. Zira Yezîd b. Hârun'un onu el-Cüreyrî'den dinlemesi ömrünün son zamanlarındadır."²⁶⁷

Senedde geçen Avf ise İbn Ebû Cemîle el-A'rabî'dir.²⁶⁸

14- (Ahmed b. Hanbel) Bize Muhammed b. Ca'fer rivâyet etti, o da Şu'be

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 214.

²⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 209.

²⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 209.

²⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 11, s. 539.

yoluyla Atâ b. Sâib'den, o da babasından, o da Abdullah b. Amr'dan rivâyetle Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle demiştir: 'İki haslet vardır ki, bunlara devam eden kimseyi cennete götürür. Bu hasletler kolay olduğu halde yapan çok azdır.' Oradakiler: O iki haslet nedir ey Allah'ın Rasûlü? diye sordular. Rasûlullah (s.a.s.): Her farz namazın peşinden onar onar (elhamdülillâh diye) Allah'a hamd etmen, (Allahü ekber diye) O'nu yüceltmen ve (sübhânallah diye) O'nu tesbih etmendir. Yatağına geldiğinde de yüz kere (sübhânallâh diye) O'nu tesbih etmen, (Allahü ekber diye) O'nu yüceltmen ve (elhamdülillah diye) Allah'a hamd etmendir. Bunların hepsi dil ile yüz elli eder, mizanda ise (değeri) beş yüz bindir...²⁶⁹

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: "Abdullah el-Kavârî'den, o da Hammâd b. Zeyd'den, Atâ' b. es-Sâib Basra'da bize geldi dediğini işittim. Eyyûb bize şöyle dedi: İnsanlar ona gelip tesbîh hadisinden yani bu hadisten sual ettiler...²⁷⁰

15- (Ahmed b. Hanbel) Bize Esved b. Âmir rivâyet etti, o da Ebû İsrâîl'den, o da el-Hakem'den, o da Hilâl el-Hicrî'den rivâyetle şöyle dedi: "Abdullah b. Amr'a, bana Allah Rasûlü'nden duyduğun bir hadisi haber ver, dedim. Dedi ki: Ben, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) şöyle dediğini işittim: Müslüman, dilinden ve elinden diğer müslümanların emin olduğu insandır...²⁷¹

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: "Bu senedde hata vardır, çünkü doğrusu el-Hakem, Seyf'den, o da Rüşeyd el-Hecerî'den rivâyet etti şeklindedir."²⁷²

Senedde geçen Ebû İsrâîl, İsmâil b. Halife el-Mülâî'dir. Daha ziyade künyesiyle tanınmaktadır. Nesâî, İbn Maîn ve İbn Mehdî onun zayıf bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir.²⁷³

16- (Ahmed b. Hanbel) Bize Yahyâ, Teymî'den, o da Ebû Osman'dan, o da İbn Mes'ûd'dan Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "Sizden

---

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 205. Ayrıca bkz. Ebû Dâvud, Edeb, 109.

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 205.

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 209.

²⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 210.

²⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 11, s. 545.

biri sahurda Bilâl'in ezanını duyuncaya kadar yemeye devam etsin...²⁷⁴

Abdullah b. Ahmed şöyle demiştir: “Bu hadisi bu isnadla hiç kimseden duymadım.”²⁷⁵

Senedde geçen Yahyâ, İbn Saîd el-Kattân'dır. et-Teymî de Süleymân b. Tarhân et-Teymî'dir. Ebû Osmân en-Nehdî ise muhadram olup adı Abdurrahmân b. Mil (veya Mül)'dür.²⁷⁶

17- (Ahmed b. Hanbel) Bize Abdurrezzâk rivâyet etti, o da Ma'mer'den, o da Eyyûb'dan, o da Saîd b. Cübeyr'den rivâyetle şöyle dedi: “Abdullah b. Müğaffel'in yanındayken, kavminden bir adam hadis rivâyet etti...”²⁷⁷

Bu hususta Abdullah b. Ahmed şöyle demiştir: “Bu isnadda Ma'mer hata yapmıştır. Çünkü Saîd b. Cübeyr, Abdullah b. Müğaffel'e ulaşmamıştır.”²⁷⁸

18- (Ahmed b. Hanbel) Bize Zeyd b. el-Hubâb rivâyet etti, o da Hüseyin b. Vâkid'den, o da Sâbit el-Bünânî'den, o da Abdullah b. Müğaffel el-Müzenî'den rivâyetle şöyle dedi: “Hudeybiyede Allah Rasûlü (s.a.s.) ile beraberdik...”

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Hammâd b. Seleme, bu hadiste Sâbit'den, o da Enes'den, o da Hüseyin b. Vâkid'den, o da Abdullah b. Müğaffel'den rivâyet etti. Bana göre de inşaallah doğrusu budur.”²⁷⁹

19- (Ahmed b. Hanbel) Bize Yahyâ b. Saîd, Şu'be'den, o da Mâlik b. Urfuta'dan, o da Abduhayr'dan rivâyet etti. O da şöyle dedi: “Hz. Ali'nin (r.a.) yanındayken, kendisine bir oturak ve bakır bir kap getirildi, o ellerini üç defa yıkadı...”

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Bu hadisin isnâdında Şu'be yanıldı, çünkü hadisin isnâdı; o Hâlid b. Alkame'den, o da Abduhayr'den rivâyet etti şeklindedir.”²⁸⁰

---

²⁷⁴ Ebû Dâvud, Savm, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 386.

²⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 386.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 6, s. 166 (Nâşirin dipnotu).

²⁷⁷ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, cilt 11, s. 262; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 88.

²⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 88.

²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 87.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 122.

20- (Ahmed b. Hanbel) Bize Ömer b. Ali el-Mukaddemî rivâyet etti, o da Mekhûl'dan, o da Haccâc'dan, o da Abdurrahmân b. Muhayrîz'den şöyle dediğini rivâyet etti: “Fudâle b. Ubeyd'e, hırsızın elinin boynuna bağlandığını gördün mü?... diye sordum. O da, evet, dedi...”²⁸¹

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Yahyâ b. Maîn'e, Ömer b. Ali el-Mukaddemî'den bir şey duydun mu? diye sordum. Hangi konuda? dedi. Ben de Fudâle b. Ubeyd hadisinde, ellerin bağlanması konusunda, dedim. O, hayır, o hadisi bize Affân rivâyet etti, dedi.”²⁸²

21- (Ahmed b. Hanbel) Bize Süfyân, İbrâhîm'den -yani İbn Muhammed b. el-Müntaşir- rivâyet etti. O da babasından, o da Habîb b. Sâlim'den, o da babasından, o da Nu'man b. Beşir'den rivâyetle şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.s.) iki bayramda “sebbihısni rabbikel a'lâ” suresini okudu...”

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Habîb b. Sâlim, bu hadisi Nu'man'dan dinlemiştir, çünkü Habîb, Nu'man'dan hadis yazan kişilerdendir. Süfyân bu konuda, ‘Habîb b. Sâlim, babasından rivâyet etti, o da Nu'man'dan işitti’ diyerek hata yapmaktadır.”²⁸³

22- (Ahmed b. Hanbel) Bize Ziyâd b. el-Rabî' rivâyet etti, o da Filistin ehlinden Abbâd b. Kesîr eş-Şâmî'den, o da kendisine Füseyle denilen bir kadından rivâyetle şöyle dedi: “Babamın şöyle dediğini işittim: Ben, Allah Rasûlü'ne (s.a.s.), Yâ Rasûlallah! Bir şahsın milletini, kavmini sevmesi ırkçılık mıdır? diye sorduğumda, hayır, cevabını vermiştir.”

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: “Bu isnadda adı geçen Füseyle'nin babasının Vâsile b. el-Eska' olduğunu ilim ehlinden işittim/öğrendim. Ayrıca babamın, bu hadisi Vâsile b. Eska'dan rivayet edilen hadislerin sonuna koyduğunu gördüm. Dolayısıyla onu Vâsile hadislerine kattığını müşahede ettim.”²⁸⁴

23- (Ahmed b. Hanbel) Bize Affân rivâyet etti, o da Hammâd b. Seleme'den, o da Sâbit'den, o da Kinâne b. Nüaym el-Adevî'den, o da Ebû Berze el-Eslemî'den

---

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 6, s. 19; Tirmizî, *Hudûd*, 17; Ebû Dâvud, *Hudûd*, 21.

²⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 6, s. 19.

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 271.

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 107.

rivâyetle şöyle dedi: “Cüleybîb, kadınlara meyleden birisiydi...”

Abdullah b. Ahmed bu rivayetle ilgili şöyle demiştir: “Dünyada bu hadisi Hammâd b. Seleme’den başka hiç kimse rivâyet etmedi. Hammâd ise ne kadar hoş bir şahsiyettir.”²⁸⁵

Senedde geçen Sâbit, İbn Eslem el-Bünânî’dir.²⁸⁶

24- (Ahmed b. Hanbel) Bize Ahmed b. Abdulmelik rivâyet etti, o da Sehl b. Ebû Sadaka’dan, o da Kesîr el-Fadl el-Tafâvî’den, o da Yûsuf b. Abdullah b. Selâm’dan şöyle dediğini rivâyet etti: “Ebu’d-Derdâ ölüm döşeginde iken ona geldim. O da bana Allah Rasûlü’nden şu hadisi nakletti: “Kim abdest alırsa ve bu abdestini güzel yaparsa...”

Abdullah b. Ahmed şöyle demiştir: “Onu bize Saîd b. Ebu’r-Rabî’ es-Semmân, Sadaka b. Ebû Sehl el-Hünâî’den rivâyet etmiştir.”

Ebû Abdurrahmân dedi ki: “Ahmed b. Abdulmelik hocasının isminde vehim (hata) yaptı ve Sehl b. Ebû Sadaka dedi. Ancak hocasının adı aslında Sadaka b. Ebû Sehl el-Hünâî’dir.”²⁸⁷

25- (Ahmed b. Hanbel) Bize Yezîd rivâyet etti. O da Muhammed’den, o da Abdullah b. el-Muğire b. Muaygîb’dan, o da Amr b. Süleym²⁸⁸ b. Abd’dan, o da Ebû Saîd el-Hudrî’den Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: “Allahım tutamayacağım sözden Sana sığınırım...”

Abdullah b. Ahmed bu rivayetle ilgili şöyle demiştir: “İsnaddaki Süleym kelimesi doğru teleffuz edilmemiştir. Süleym aslında Süleyman b. Amr b. Abd el-Utvârî’dir. O, Ebû Saîd el-Hudrî’nin arkadaşı Ebu’l-Heysen’dir.”²⁸⁹

26- (Ahmed b. Hanbel) Bize Vehb b. Cerîr rivâyet etti. O da babası Cerîr’den, o da Abdullah b. Mülâz’dan, o da Nemîr b. Evs’den, o da Mâlik b. Mesrûh’dan, o da Âmir el-Eşarî’den, o da babası yoluyla Hz. Peygamber’den (s.a.s.) şöyle

²⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 422.

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 33, s. 30.

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 6, s. 450.

²⁸⁸ Bazı *Müsned* nüshalarında bu isim Süleyman olarak geçmektedir ama bizim müracât ettiğimiz *Müsned*’de bu isim Süleym olarak geçmekte ve Süleyman olarak geçmesinin hata olduğu ifade edilmektedir.

²⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 449.

buyurduğunu nakletmiştir: “Esed kabilesi ne güzel kabiledir. Eş’arîler savaştan kaçmazlar ve hainlik yapmazlar. Onlar bendendir, ben de onlardanım.”

Bu rivayetle ilgili olarak Abdullah b. Ahmed şöyle demiştir: “Bu, sadece Cerîr’in rivâyet ettiği hadislerin en iyilerindedir.”²⁹⁰

27- (Ahmed b. Hanbel) Bize Benî Hâşimin mevlâsı Ebû Saîd rivâyet etti. O da Abbâd b. Râşid’den, o da el-Hasen’den, o da Ebû Hureyre’den Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: “Kıyâmet günü ameller getirilir...”

Abdullah b. Ahmed, bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: “Abbâd b. Râşid, sikadır, fakat el-Hasen (Basrî), Ebû Hureyre’den bizzat hadis işitmemiştir.”²⁹¹

28- (Ahmed b. Hanbel) Bize Ebû Nadr rivâyet etti. O da İbrâhîm b. Sa’d’dan, o da babasından, o da Ebû Seleme’den, o da Ebû Hureyre’den Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) şöyle dediğini rivâyet etti: “Cennete kalpleri kuş kalbi gibi olan bir takım kavimler girecektir...”

Abdullah b. Ahmed, bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: “Bize Ya’kub rivâyet etti. O da babası yoluyla dedesinden, o da Ebû Seleme’den Allah Rasûlü’nün şöyle dediğini rivâyet etti:...”

Ebû Abdurrahmân dedi ki: “Doğru olan sened budur. Yani içinde Ebû Hureyre’nin zikredilmediği senedir.”²⁹²

Senedde geçen İbrâhîm b. Sa’d, İbn İbrâhîm b. Abdurrahmân b. Avf’dır.²⁹³

29- (Ahmed b. Hanbel) Bize Süfyân b. Uyeyne rivâyet etti. O da Süheyl’den, o da Ebû Sâlih’den, o da Ebû Hureyre’den rivâyet etti: “Bir adam, müslümanların yolundan bir diken kaldırdı ve affa mazhar oldu.”

Abdullah b. Ahmed, bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: Bu hadis, merfûdur, fakat Süfyân onun merfuluğunu zayıflatmıştır.²⁹⁴

30- (Ahmed b. Hanbel) Bize el-Velîd rivâyet etti. O da Evzaî’den, o da

---

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 129.

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 362.

²⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 331.

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 14, s. 116.

²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 13, s. 235.

Yahyâ'dan, o da Ebû Seleme'den, o da Ebû Hureyre'den rivâyet etti: "Allah, Resulullah'a (s.a.s.) Mekke'nin fethini nasip edince O (s.a.s.), ayağa kalktı ve Allah'ı hamd ve senâ ettikten sonra insanlara hitap ederek şöyle buyurdu..."

Bu hadiste, "Yemen'den gelmiş ve kendisine Ebû Şah denilen bir adam ayağa kalktı" ibaresi vardır...

Abdullah b. Ahmed, bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: "Hadis kitabeti hususunda bu hadisten daha sahihi görülmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) ashabına, söylediği sözleri, kendisinin konuşmasını duymayan Ebû Şâh'a yazmalarını emretmiştir."²⁹⁵

Senedde geçen Yahyâ, İbn Ebû Kesîr'dir. Harb ise İbn Şeddâd el-Yeşkürî'dir.²⁹⁶

31- (Ahmed b. Hanbel) Bize İbn Nümeyr rivâyet etti. O da Yahyâ b. Saîd'den, o da Talha b. Abdulmelik'den, o da el-Kâsım b. Muhammed'den, o da Hz. Aişe'den (r.anhâ) Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "Kim Allah'a itaat etmeyi nezrederse, itaat etsin..."²⁹⁷

Abdullah b. Ahmed şöyle demektedir: "Bize Abdullah b. İdrîs rivâyet etti. O da Mâlik b. Enes'den, o da Abdullah b. Ömer'den, o da Talha b. Abdulmelik'den, o da Kâsım'dan, o da Hz. Aişe'den (a.anhâ), o da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivâyetle aynı hadisi rivâyet etti."

Ebû Abdurrahmân şöyle dedi: "Bu, Yahyâ b. Saîd'den rivâyet edilen garib bir hadistir. Çünkü babam Ahmed b. Hanbel, İbn Nümeyr'den, o da Yahyâ b. Saîd'den, o da Talha b. Abdulmelik'den, o da el-Kâsım b. Muhammed'den, o da Hz. Aişe'den rivâyet etmiştir. Ancak Ehli hadis senedin şu şekil olması gerektiğini savunmuştur: Ahmed b. Hanbel, İbn Nümeyr'den o da Ubeydullah el-Umerî'den, o da Talha b. Abdulmelik'den, o da el-Kâsım b. Muhammed'den, o da Hz. Aişe'den rivâyet etti şeklinde olmalıydı. Yani Yahyâ b. Saîd'in yerine Ubeydullah el-Umerî zikredilmesi gerekiyordu. Çünkü Ehli hadis, Talha b. Abdulmelik'in Kûfeli olmadığını iddia

---

²⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 286.

²⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 12, s. 183.

²⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 6, s. 224.

ettiler. Ben de onlara Ebû Hayseme'nin yanına gitmelerini söyledim. Çünkü o, Talha b. Abdulmelik ile birlikte Kûfe'de İbn Nümejr'den hadis almıştır. Onlar da Ebû Hayseme'nin yanına gittiler ve benim haklı olduğumu anladılar.”²⁹⁸

Görüldüğü gibi hadis ilimlerinin en karışık ve en ince kısımlarından biri olan ilelül-hadis alanında Abdullah b. Ahmed, Allah'ın kendisine vermiş olduğu anlayış, hafıza ve raviler hakkındaki bilgisiyle önemli tespitlerde bulunmuştur. Yapmaya çalıştığımız çalışmamız onun bu alandaki bütün tespit ve görüşlerini ortaya koymaktan uzak olup numûne sayılabilecek mahiyettedir. Ancak ulaşılabildiğimiz görüş ve tespitleri bile onun bu alandaki ehliyet ve vukûfunu ortaya koymaktadır.

2.5. Müsned'in İlk Ravisi Olarak Yaptığı Faaliyet ve Değerlendirmeler

2.5.1. Müsned'i Rivâyet Etmesi

Ahmed b. Hanbel eserine son şeklini vermeden hayata gözlerini yummuştur. Dolayısıyla bu önemli eserin son şeklini vermek ve rivâyet etmek gibi önemli vazife oğlu Abdullah'a kalmıştır. O da bu vazifeyi hakkıyla yerine getirmeye itina göstermiştir. Bu hususu ayrıntılarıyla tahlil edelim.

İbnü'l-Cezerî bu konuda şunları söylemiştir: “İmam Ahmed, *el-Müsned* için malzeme toplamaya başladı, ayrı ayrı kâğıtlara yazdı. Sonra bu müsvedde şekliyle bölümlere ayırdı. Ancak eserini tamamlayamadan eceli yaklaştı ve bu sebeple onu çocuklarına ve ev halkına rivâyet etti. Gözden geçirip düzeltmelerde bulunamadan vefat etti, eser de öylece kaldı. Sonra oğlu Abdullah, babasının rivâyetlerine kendi rivâyetlerini de ziyâde etmek suretiyle bu esere dâhil etti.”²⁹⁹

Abdullah b. Ahmed, babasının *Müsned*'ine son şeklini verirken başka hocalarından aldığı bir takım rivâyetleri de bu esere dahil etmiştir. Aynı zamanda Abdullah b. Ahmed'den bu eseri rivâyet eden talebesi Ebû Bekr el-Katî de başka hocalarından aldığı rivâyetleri bu esere dahil etmiştir.³⁰⁰ el-Katî'nin ziyâdelerinin az olduğu kaynaklarda vurgulanmaktadır. *Müsned* bu ziyâdelerle beraber bugünkü halini almıştır.

²⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 6, s. 224.

²⁹⁹ Şemseddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Kitâbu'l-Müs'adü'l-Ahmed fi hatmi Müsnedü'l-İmam Ahmed*, Riyad, Mektebetü't-Tevbe, 1990, s. 10.

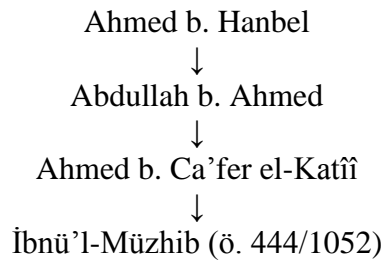
³⁰⁰ M. Yaşar Kandemir, “el-Müsned” *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, cilt 32, s. 104.

Hadis ilmindeki şöhret ve ehemmiyetine rağmen, *Müsned* sadece tek tarikten rivâyet edilmiştir. O da Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamedân el-Katî'nin Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den rivâyet etmesi yoluyladır. Bu konuda Ahmed b. Hanbel'in amcasının oğlu Ebû Ali Hanbel b. İshâk b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 273/886) şöyle demiştir: “Ahmed b. Hanbel, beni, Salih ve Abdullah'ı topladı ve bize *Müsned*'i okudu. Bizim dışımızdaki hiç kimse tam olarak *Müsned*'i ondan dinlemedi. Ahmed b. Hanbel bizlere şunu söyledi: Bu kitabı 750 binden fazla hadis içinden seçerek topladım. Allah Rasûlü'nün hadislerinde ihtilâfa düşen bu kitaba başvursun.”³⁰¹

İmâm Zehebî, Ahmed b. Hanbel'in vefâtından 13 yıl önce, *Müsned*'e son şeklini vermeden önce rivâyeti kestiğini ifade etmektedir.³⁰² Âmir Hasen Sabrî de bu durumu *Müsned*'in tek tarîkinin olmasına neden kabul etmektedir: “Böylelikle *Müsned*'in, Abdullah'ın diğer hocalarından rivâyet ettiği ziyâdeleriyle beraber tertip edip topladığı bu tarîkinden başka rivâyetinin bulunmamasının nedeni ortaya çıkmaktadır.”³⁰³

Esasen bunun en önemli sebebi, Ahmed b. Hanbel'in mihneye ve işkenceye maruz bırakılmasıdır. O, hayatının son döneminde haksız yere hapsedilmiştir. Hapisten çıkarıldıktan sonra da baskıya maruz kalmış ve insanlarla pek fazla temas etmesine imkan verilmemiştir. Dolayısıyla İmâm Ahmed, ancak hane halkından oğluyla ve adı geçen diğer yakınlarıyla görüşüp ilim alışverişinde bulunabilmiştir. Bu nedenle *Müsned*'i nakleden başka ravisi/ravileri olmamıştır.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin günümüze kadar ulaşan en kadim elyazma nüshasına göre rivayet zinciri aşağıdaki gibidir:

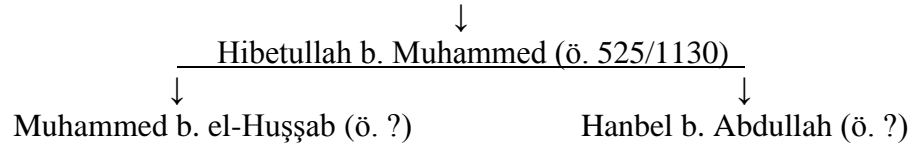

³⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbu'l-Müs'adü'l-Ahmed*, s. 11; Zehebî, *Siyer*, cilt 11, s. 329.

³⁰² İbnü'l-Cezerî, *Kitâbu'l-Müs'adü'l-Ahmed*, s. 11.

³⁰³ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 103 (Nâşirin Mukaddimesi).

Abdullah b. Ahmed'in vefat tarihinin h. 290 senesi olduğu dikkate alınır, el-Katî'nin, Abdullah'ın vefatında 16 yaşında olduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁴ Ancak el-Katî'nin kendisinden rivayet edilen “Abdullah b. Ahmed bize gelirdi de ona hadis arz edilirken ben onun kucağında otururdum”³⁰⁵ sözü, Katî'nin daha da küçük yaşta hadis dinlediğine delalet etmektedir.

2.5.2. Abdullah b. Ahmed'in Müsned'deki Hadisleri Tahammül Yolları

Abdullah b. Ahmed, Müsned'deki hadisleri rivâyet ederken farklı tahammül yolları kullanmıştır. Hadislerin bir hocadan öğrenilip başkalarına öğretilmesine tahammül ve edâ veya kısaca tahammülü'l-ilm denir.³⁰⁶ Alınan bir hadisi başkasına naklederken, alınış şekline uygun olarak kullanılan kalıp ifadeler “edâ” sîgaları” denir.³⁰⁷ Hadis usûlünde tahammül yolları Sema', Kıraat Ale's-Şeyh, İcâzet, Münâvele, Kitâbet, İ'lâmü's-Şeyh, Vasiyet ve Vicâde olmak üzere sekiz tanedir.³⁰⁸ Abdullah b. Ahmed'in genel olarak kullandığı tahammül yolları ise Sema', Kıraat Ale's-Şeyh, Kitâbet ve Vicâde olmak üzere dört tanedir.

1- Sema': Hocanın, ezberinden veya yazılı bir metinden okuyarak rivâyette bulunması; öğrencinin, bizzat hocadan duyarak bu rivâyeti almasına sema' denir. Hoca ile yüz yüze gelmek ve bizzat hocadan duymak söz konusu olduğu için sema' tahammül yollarının en muteberi kabul edilmiştir.³⁰⁹

Bu rivâyet şeklinde şu sîgalar kullanılmaktadır: (سمعت) veya (حدثني), (سمعنا) veya (حدثنا). Hadisi bir kişi dinlemişse (سمعت) ve (حدثني) kullanılır. Başkasıyla beraber

³⁰⁴ Kudrat Artikbaev, “Ahmed b. Hanbel'in Müsned Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar” *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2013, s. 170.

³⁰⁵ Zehebî, *Siyer*, cilt 16, s. 212.

³⁰⁶ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 51.

³⁰⁷ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 59.

³⁰⁸ Ahmed Nâim, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, Haz. Hasan Karayiğit, 1. Baskı, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2010, s. 394.

³⁰⁹ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 51.

dinlemişse (سمعتا) ve (حدثنا) kullanılır. Bu yol Abdullah b. Ahmed'in en çok kullandığı yoldur. Müsneddeki çoğu rivâyeti babasından bu yolla almıştır. حدثنا veya حدثني sigalarını kullanmıştır. Bazen de سمعت sigasını kullanmıştır.³¹⁰

• Abdullah b. Ahmed'in sema yoluyla hadis aldığına dair misallerden birkaçı şöyledir:

Birinci Misal:

قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي سَمِعْتُهُ وَحَدِيثِي قَالَ: حَدَّثَنَا عَبَادُ بْنُ عَبَّادٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ قَتْلِ حَيَّاتِ الْبُيُوتِ إِلَّا الْأَبْتَرَ، وَذَا الطُّفَيْتَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَخْتِطِفَانِ أَوْ قَالَ: يَطْمَسَانِ الْأَبْصَارَ، وَيَطْرَحَانِ الْحُمَّلَ، مِنْ بَطُونِ النَّسَاءِ، وَمَنْ تَرَكَهُمَا، فَلَيْسَ مِنَّا.³¹¹

Abdullah b. Ahmed, yukarıdaki hadiste semâ yoluyla rivâyetin edâ' sigası olan سَمِعْتُ kavramını kullanmıştır. “Babam bana rivâyet etti, ben de bu hadisi ondan tek başıma işittim” demek suretiyle rivayeti semâ yoluyla aldığını ifade etmiştir.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ سَلَامٍ -سَمِعْتُهُ مِنْ أَبِي مَرْثَبِ بْنِ- حَدَّثَنَا الْأَجْلَحُ، عَنِ الدَّيَّالِ بْنِ حَزْمَلَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَفَرٍ، حَتَّى إِذَا دَفَعْنَا إِلَى حَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ بَيْتِ النَّجَّارِ، إِذَا فِيهِ جَمَلٌ لَا يَدْخُلُ الْحَائِطُ أَحَدٌ إِلَّا شَدَّ عَلَيْهِ. قَالَ: فَذَكُرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَ حَتَّى أَتَى الْحَائِطَ، فَدَعَا الْبَعِيرَ، فَجَاءَ وَاضِعًا مِشْفَرَهُ إِلَى الْأَرْضِ، حَتَّى بَرَكَ بَيْنَ يَدَيْهِ. قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَاتُوا خَطَامًا فَخَطَمَهُ وَدَفَعَهُ إِلَى صَاحِبِهِ. قَالَ: ثُمَّ التَّفَّتَ إِلَى النَّاسِ قَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، إِلَّا يَعْلَمُ أَبِي رَسُولُ اللَّهِ، إِلَّا عَاصِيِي الْجِنَّ وَالْإِنْسِ.³¹²

Bu hadiste de yine semâ' şeklinde rivâyetin edâ' sigası olan سَمِعْتُ kavramını kullanmış ve “bu hadisi babamdan iki defa dinledim” demiştir.

Üçüncü Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا هَارُونَ بْنُ مَعْرُوفٍ -قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: وَسَمِعْتُهُ أَنَا مِنْ هَارُونَ- حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ،

³¹⁰ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 105 (Nâşirin Mukaddimesi).

³¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 6, s. 29.

³¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 3, s. 310.

أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي أُيُوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَحْرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَافِعِ التَّنُوخِيِّ قَاضِي إِفْرِيقِيَّةَ: أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قَدِمَ الشَّامَ، وَأَهْلُ الشَّامِ لَا يُوتِرُونَ، فَقَالَ لِمُعَاوِيَةَ: مَا لِي أَرَى أَهْلَ الشَّامِ لَا يُوتِرُونَ؟ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: وَوَأَجِبْ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ؟ قَالَ: نَعَمْ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: زَادَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ صَلَاةً وَهِيَ الْوِتْرُ، وَقُتِلَ مَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ.³¹³

Abdullah b. Ahmed, bu hadisi babasından rivâyet etmekle beraber, Hârûn b. Ma'rûf'dan da dinlemiş ve “ben bu hadisi Hârûn'dan iki defa dinledim” demiştir.

• Abdullah b. Ahmed, bazı rivâyetlerinde hocasından hadis dinlediği tarihi zikretmektedir.³¹⁴

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورِ الْكُوسَجِيِّ مِنْ أَهْلِ مَرَوْ فِي سَنَةِ ثَمَانٍ وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ -يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ الصَّعْبُ بْنُ جَتَّامَةَ: سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَهْلِ الدَّارِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يُسَيِّتُونَ، فَيُصَابُ مِنْ نِسَائِهِمْ وَذُرَارِيهِمْ، قَالَ: هُمْ مِنْهُمْ.³¹⁵

Bu hadisin isnadındaki altı çizili ibarede görüldüğü üzere, Abdullah b. Ahmed, hocasından hadis dinlediği tarihi şöyle zikreder: “Merv halkından İshâk b. Mansûr el-Kevsec bana 228 senesinde haber verdi...”

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، فِي سَنَةِ سِتِّ وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ، حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ خَالِدِ الرَّزَّيِّ -قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: قُلْتُ لِسُؤَيْدٍ وَلِمِ سَمِيِّ الرَّزَّيِّ؟ قَالَ: كَانَ شَدِيدَ السَّوَادِ- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ بِعَرَفَةَ، وَهُوَ مُرْدِفٌ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، فَقَالَ: هَذَا مَوْقِفٌ، وَكُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ ثُمَّ دَفَعَ فَجَعَلَ يَسِيرُ الْعَنْقَ، وَالنَّاسُ يَضْرِبُونَ يَمِينًا وَشِمَالًا، وَهُوَ يَلْتَفِتُ وَيَقُولُ: السَّكِينَةَ أَيُّهَا النَّاسُ، السَّكِينَةَ أَيُّهَا النَّاسُ حَتَّى جَاءَ الْمُرْدَلَفَةَ، فَجَمَعَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ. ثُمَّ وَقَفَ بِالْمُرْدَلَفَةِ، فَأَرْدَفَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، ثُمَّ وَقَفَ عَلَى فَرْحٍ، فَقَالَ: هَذَا الْمَوْقِفُ، وَكُلُّ الْمُرْدَلَفَةِ مَوْقِفٌ ثُمَّ دَفَعَ، فَجَعَلَ يَسِيرُ الْعَنْقَ، وَالنَّاسُ يَضْرِبُونَ يَمِينًا وَشِمَالًا، وَهُوَ يَلْتَفِتُ وَيَقُولُ: السَّكِينَةَ أَيُّهَا النَّاسُ، السَّكِينَةَ أَيُّهَا النَّاسُ فَلَمَّا وَقَفَ عَلَى مُحَسِّرِ فَرْعٍ رَاحِلَتَهُ فَحَبَّتْ بِهِ، حَتَّى خَرَجَتْ مِنَ الْوَادِي، ثُمَّ سَارَ مَسِيرَتَهُ، حَتَّى أَتَى الْجُمْرَةَ، ثُمَّ دَخَلَ الْمَنْحَرَ، فَقَالَ: هَذَا الْمَنْحَرُ، وَكُلُّ مِيٍّ مَنْحَرٌ... فَذَكَرَ مِثْلَ

³¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 242.

³¹⁴ Âmir Hasen Sabri, *Zevâidu Abdullah*, s. 106 (Nâşirin Mukaddimesi).

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 72.

حَدِيثِ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ، عَنِ الْمُغْبِرَةِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، مِثْلَهُ، أَوْ نَحْوَهُ.³¹⁶

Bu hadisteki altı çizili ibarede de aynı şekilde Abdullah b. Ahmed, hadis işittiği tarih hakkında şöyle demektedir: “Bize Süveyd b. Saîd, 226 yılında rivâyet etti...” demiştir.

• Abdullah b. Ahmed, bazı rivâyetlerinde hocasından hadisi aldığı beldeyi de zikreder.³¹⁷

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ حَرْبٍ أَبُو صَالِحٍ مِمَّكَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ، عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَمِعْتُمْ نَهَاقَ الْحَمِيرِ بِاللَّيْلِ فَتَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهَا، فَإِنَّهَا رَأَتْ شَيْطَانًا، وَإِذَا سَمِعْتُمْ صِرَاحَ الدِّيَكَةِ بِاللَّيْلِ فَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ مَلَكًا.³¹⁸

Burada altı çizili ibarede de görüldüğü üzere Abdullah b. Ahmed, bu hadisi Ebû Sâlih Şuayb b. Harb'den Mekke'de aldığını bildirmektedir.

İkinci Misal:

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ بِالْكُوفَةِ سَنَةَ ثَلَاثِينَ وَمِائَتَيْنِ وَيَعْقُوبُ الدُّورَقِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا هُشَيْمُ بْنُ بِشِيرٍ. قَالَ عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ: أَخْبَرَنَا سَيَّارٌ قَالَ: سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْقَسْرِيَّ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي يَزِيدَ بْنِ أَسَدٍ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا يَزِيدُ بْنُ أَسَدٍ: أَحَبُّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ.³¹⁹

Bu rivayette ise hocası Ebu'l-Hasen Osmân b. Ebî Şeybe'nin Kûfe'de 230 yılında kendisine tahdis (rivâyet) ettiğini nakleder.

2- Kırâat Ale'ş-Şeyh: Hocanın huzurunda talebe ezberinden veya elindeki kitaptan hadis okur. Hoca da ezberinden veya elindeki bir nüshadan takip ederek dinler. Gerekliğinde düzeltme yapar. Bu yolla talebe, o hadisleri hocadan almış olur. Bu usûle Kırâat Ale'ş-Şeyh denir.³²⁰

Bu rivâyet şeklinde şu sîgalar kullanılmaktadır:

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 81.

³¹⁷ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 107 (Nâşirin Mukaddimesi).

³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 364.

³¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 71.

³²⁰ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 53.

Talebe bizzat okumuş ise (قرات على فلان) “Filanın huzurunda okudum”, kendisi hazır iken başkası okumuş ise (قرأ عليه وأنا أسمع) “Filanın huzurunda okunurken ben de dinliyordum”; (حدثنا بقرائتي), (أخبرنا قراءة وأنا أسمع), (حدثنا قراءة وأنا أسمع) ... gibi edâ sîgaları kullanılmaktadır.³²¹

Bu şekilde rivâyet sahih bir rivâyettir. Ancak cumhur ulemâya göre mertebe olarak, birinci türden sonra gelmektedir. Abdullah b. Ahmed, bu yolla az rivâyette bulunmuştur ve onların hepsi de babasından yaptığı rivâyetlerdir.³²²

• Abdullah b. Ahmed’in bu tür tahammül sigaları kullandığına dair örnekler şöyledir:

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي هَذَا الْحَدِيثِ. حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ خَالِدٍ الْحَيَّاطُ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُنَبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنَّا إِذَا اشْتَرَيْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامًا جُزْأًا مُبْعَنَا أَنْ نَبِيعَهُ حَتَّى نُؤْوِيَهُ إِلَى رِحَالِنَا.³²³

Burada Abdullah b. Ahmed, hadisi babasına kırâat yoluyla okuyarak ondan rivayet ettiğini belirtmek üzere قَرَأْتُ عَلَى أَبِي “Bu hadisi babama okudum” demektedir.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي هَذَا الْحَدِيثِ: حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ عَبَّادٍ، وَابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ مَكْحُولٍ أَنَّ عُقْبَةَ - قَالَ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ - أَتَى مَسْلَمَةَ بْنَ مُحَمَّدٍ بِمِصْرَ، وَكَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبُؤَابِ شَيْءٌ، فَسَمِعَ صَوْتَهُ فَأَذِنَ لَهُ، فَقَالَ: إِنِّي لَمْ أَتِكَ زَائِرًا، وَلَكِنِّي جِئْتُكَ لِحَاجَةٍ، أَتَذْكُرُ يَوْمَ - قَالَ عَبَّادٌ فِي حَدِيثِهِ - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ عَلِمَ مِنْ أَحِبِّهِ سَيِّئَةً، فَسَتَرَهَا سَتَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ: هَذَا جِئْتُ. قَالَ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ فِي حَدِيثِهِ: رَكِبَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ إِلَى مَسْلَمَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَهُوَ أَمِيرٌ عَلَى مِصْرَ.³²⁴

Bu rivâyette de aynı şekilde hadisi babasına kırâat yoluyla okuyarak ondan rivayet ettiğini belirtmek üzere قَرَأْتُ عَلَى أَبِي “Bu hadisi babama okudum” demektedir

³²¹ Ahmet Nâim, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, s. 403.

³²² Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 107 (Nâşirin Mukaddimesi).

³²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 157.

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 104.

3- Kitâbet: Huzurunda bulunan veya bulunmayan bir öğrencisi için hocanın kendi eliyle bir veya birkaç hadis yazıp veya yazdırıp vermesi veya göndermesine kitâbet denir. Kitâbetin icâzetli ve icâzetsiz olmak üzere iki şekli vardır. İcâzetli kitâbet, icâzetli münâvele gibidir ve câizdir.³²⁵ İcâzetsiz kitâbet ise bazılarınca câiz olmamakla beraber çoğunluğa göre câiz kabul edilmiştir.³²⁶

Bu rivâyet şeklinde şu edâ sîgaları kullanılmaktadır:

(أخبرنا فلان مكاتبة) ve (حدثنا فلان كتابة), (كاتبي فلان), (كتب إلي فلان)³²⁷

• Abdullah b. Ahmed bu tür rivâyet sîgalarını kullanmıştır. Bununla ilgili bazı misaller şöyledir:

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ فُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ: كَتَبْتُ إِلَيْكَ بِحَطِّي، وَخَتَمْتُ الْكِتَابَ بِخَاتَمِي، يَذُكُرُ أَنَّ اللَّيْثَ بْنَ سَعْدٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ حَدَّثَهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَرَفَهُ وَفَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَ: أَلَا تُصَلُّونَ؟ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّمَا أَنْفُسُنَا بِيَدِ اللَّهِ، فَإِذَا شَاءَ أَنْ يَبْعَثَنَا بَعَثَنَا. وَأَنْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قُلْتُ لَهُ ذَلِكَ، ثُمَّ سَمِعْتُهُ وَهُوَ مُدْبِرٌ يَضْرِبُ فَحْدَهُ، وَيَقُولُ: { وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا }³²⁸

Burada Abdullah b. Ahmed, “Bana Kuteybe b. Saîd, kitabet yoluyla yazdı ve dedi ki: Ben sana bu mektubu kendi hattımla yazdım ve kendi mührümü bastım...” diyerek kitabet yoluyla hadisi nakletmektedir.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا فُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ -قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَكَتَبَ بِهِ إِلَيَّ فُتَيْبَةُ- حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنْ بُرْدِ أَخِي يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ زَافِعٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ تَبِعَ جِنَارَةَ حَتَّى يُصَلِّيَ عَلَيْهَا، كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ قِيرَاطٌ، وَمَنْ مَشَى مَعَ الْجِنَارَةِ حَتَّى تُدْفَنَ -وَقَالَ مَرَّةً: حَتَّى يُدْفَنَ- كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ قِيرَاطَانِ، وَالْقِيرَاطُ مِثْلُ أُحُدٍ.³²⁹

Burada Abdullah b. Ahmed, “Bana Kuteybe b. Saîd, kitabet yoluyla yazdı ki...” diyerek kitabet yoluyla hadisi ondan nakletmektedir.

³²⁵ Ahmet Nâim, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, s. 432.

³²⁶ İ. Lütü Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 54.

³²⁷ Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 11. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 2012, s. 256.

³²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 77.

³²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 294.

4- Vicâde: Bir kimsenin yazma bir risâle veya kitabı bulması, ele geçirmesine vicâde dedir. Kitabın müellifi ile bulan kişi arasında muâsarât, sema', icâzet gibi herhangi bir ilişkinin bulunması veya bulunmaması neticeyi değiştirmez. Bulduğu hadisleri kişinin sema' ya da icâzete delâlet eden lafızlarla rivâyet etmesi câiz değildir. Rivâyette mutlaka **وجدت بخط فلان** (Filanın elyazısı ile yazılmış olarak buldum) diyerek durumu açıklaması gerekir.³³⁰

Bu rivâyet şeklinde şu edâ sîgaları kullanılmaktadır:

³³¹(في كتاب فلان بخطه حدثنا فلان), (قرأت بخط فلان), (وجدت)

Abdullah b. Ahmed, birçok hadisi babasından bu yolla rivâyet etmiştir. Bunların sayısı yaklaşık iki yüz civârındadır. Abdullah b. Ahmed, bu yolla rivâyette bulunmak istediğinde daha ziyade şu ibareleri kullanır:

(وجدت في كتاب أبي بخط يده) : Babamın kitabında kendi el yazısıyla buldum.

(وجدت هذا الحديث في كتاب أبي بخط يده): Bu hadisi babamın kitabında kendi el yazısıyla buldum.

(وجدت هذا الكلام في آخر هذا الحديث في كتاب أبي بخط يده متصلا به) : Bu sözü babamın kitabında hadisin sonunda kendi el yazısıyla bitişik olarak buldum.

(قد خط عليه فلا أدري أقرأه علي أم لا): Bu yazıyı babam yazmış ama ben onu kendisine okuyup okumadığımı bilemiyorum.³³²

• Abdullah b. Ahmed'in vicade yoluyla naklettiği bazı hadislere misaller ise şöyledir:

Birinci Misal:

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي بِحَطِّ يَدِهِ: حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ جَعْفَرِ الرَّمْلِيِّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ -يَعْنِي ابْنَ مُسْلِمٍ-

³³⁰ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 55.

³³¹ Ahmet Nâim, *Hadis Usûlü ve Istılahları*, s. 436.

³³² Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 109 (Nâşirin Mukaddimesi).

عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اسْمَحْ يُسْمَحَ لَكَ.³³³

Abdullah b. Ahmed, bu hadisi kitapta babasının elyazısıyla bulduğunu söylemekte ve vicade yoluyla rivayet etmektedir.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: وَجَدْتُ هَذَا الْكَلَامَ فِي آخِرِ هَذَا الْحَدِيثِ، فِي كِتَابِ أَبِي بَحْطٍ يَدُهُ مُتَّصِلًا بِهِ، وَقَدْ خَطَّ عَلَيْهِ، فَلَا أَدْرِي أَفْرَأَهُ عَلَيَّ أَمْ لَا: وَإِنَّ السَّامِعَ الْمُطِيعَ لَا حُجَّةَ عَلَيْهِ، وَإِنَّ السَّامِعَ الْعَاصِيَ لَا حُجَّةَ لَهُ.³³⁴

Abdullah b. Ahmed demiştir ki: “Babamın kitabında bu sözü bu hadisin sonunda onun elyazısıyla yazılmış olarak bitişiğinde buldum. O ifadeleri ondan işitip işitmediğimi bilmiyorum.”

2.5.3. Senedle İlgili Değerlendirmeleri

Abdullah b. Ahmed senedle ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarını iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi seneddeki ravileri ta’rif edip onlarla ilgili açıklayıcı bilgiler vermesidir. İkincisi ise metinle ilgili iki veya daha fazla isnâd olduğunda onları da vermesi yani rivâyet yollarının çok olmasıdır.

2.5.3.1. Ravileri Tarif Etmesi

Abdullah b. Ahmed, hadis ravilerindeki mübhemliği ortadan kaldırmak için onları ta’rif etmiş ve onların kim olduğunu anlamamızı sağlayacak açıklayıcı bilgiler vermiştir. Bu tarifleri genelde hadislerin serdedilmesinden sonra yapmıştır. Bazen de isnâd esnâsında yapmıştır. Fakat o, ravinin kendi ziyâdesi zannedilmesin diye ayrı ve ayırt edici şekilde yazmıştır. Bu amaçla bazen ara cümlelerle veya hadisin sonunda ravi hakkında bilgiler vermiş bazen de (يعني) ve (وهو) kelimelerini kullanmıştır.³³⁵

• Abdullah b. Ahmed, senedde geçen herhangi bir ravi ile ilgili hadis sonunda bilgiler vermektedir. Bununla ilgili örnekler şu şekildedir:

Birinci Misal:

³³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 248.

³³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 96.

³³⁵ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 88 (Nâşirin Mukaddimesi).

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا حَبِيبُ الْمُعَلِّمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ: أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ لِي مَالًا وَوَالِدًا، وَإِنَّ وَالِدِي يُرِيدُ أَنْ يَجْتَاحَ مَالِي؟ قَالَ: أَنْتَ وَمَالُكَ لِوَالِدِكَ، إِنَّ أَوْلَادَكُمْ مِنْ أَطْيَبِ كَسْبِكُمْ، فَكُلُوا مِنْ كَسْبِ أَوْلَادِكُمْ. قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: بَلَّغْنِي أَنَّ حَبِيبًا الْمُعَلِّمَ يُقَالُ لَهُ: حَبِيبُ بْنُ أَبِي بَقِيَّةٍ.³³⁶

Abdullah b. Ahmed bu hadisin sonunda, seneddeki ravilerden Habîb el-Muallim hakkında şöyle demektedir: “Bana ulaşan bilgiye göre Habîb’e, Habîb b. Ebu Bakıyye denmektedir.”

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ ذَرٍّ، عَنْ يُسَيْعِ الْكِنْدِيِّ عَنِ الثُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ. ثُمَّ قَرَأَ { وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ }. قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: يُسَيْعُ الْكِنْدِيُّ يُسَيْعُ بْنُ مَعْدَانَ.³³⁷

Abdullah b. Ahmed, hadisin sonunda seneddeki ravilerden Yüsey’ el-Kindî hakkında onun Yüsey’ b. Ma’dân olduğunu söylemektedir.”

Üçüncü Misal:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّبِيعِيُّ وَخَلْفُ بْنُ الْوَلِيدِ، قَالَا: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ: أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ سَمْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَزَالُ هَذَا الْأَمْرُ قَائِمًا يُقَاتِلُ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ. قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: هَذَا أَبُو أَحْمَدَ الرَّبِيعِيُّ لَيْسَ مِنْ وَلَدِ الرَّبِيعِ بْنِ الْعَوَّامِ، إِنَّمَا كَانَ اسْمُ جَدِّهِ الرَّبِيعِ.³³⁸

Abdullah b. Ahmed, bu rivâyetteki Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî’nin Ebû Ahmed ez-Zübeyrî olduğunu, ancak onun Zübeyr b. Avvâm’ın soyundan bir torunu olmadığını, sadece dedesinin adının Zübeyr’den ibaret bulunduğunu ifade ederek birbiriyle karıştırılmamasına dikkat çeker.

- Abdullah b. Ahmed, bazen senedde geçen ravi hakkında hemen peşinden kısa bir açıklama zikrederek bilgi verir. Bununla ilgili bazı misaller şöyledir:

Birinci Misal:

³³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 2, s. 214.

³³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 271.

³³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 105.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي الصَّنْعَائِيُّ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ حَفْصِ السَّعْدِيِّ -قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: وَقَدْ رَأَيْتُ أَنَا سَلَمَةَ بْنَ حَفْصِ، وَكَانَ يُكْنَى أَبُو بَكْرٍ مِنْ وَلَدِ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ، أَبِيضَ الرَّأْسِ وَاللِّحْيَةِ، فَحَدَّثَنِي عَنْهُ أَبُو بَكْرٍ الصَّنْعَائِيُّ -حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَمَانَ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ سِمَاكِ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَتْ أُصْبُعُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَطَاهِرَةً.³³⁹

Bu rivayette Abdullah b. Ahmed, ravilerden Seleme b. Hafs es-Sa'dî'nin künyesinin Ebu Bekr olup Sa'd b. Mâlik'in torunlarından olduğunu, onu ak saçlı ve aksakallı bir vaziyette kendisini bizzat gördüğünü haber vermektedir.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ فُضَيْلِ بْنِ عِيَّاضٍ -وَقَالَ لِي هُوَ اسْمِي وَكُنْيَتِي- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ سَعْبٍ حَدَّثَنَا فُرَاتُ بْنُ أَحْنَفَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جِرَاشٍ: أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَامَ خَطِيْبًا فِي الرَّحْبَةِ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ، ثُمَّ دَعَا بِكُوزٍ مِنْ مَاءٍ فَتَمَضَّمَصَ مِنْهُ، وَتَمَسَّحَ، وَشَرِبَ فَضَلَ كُوزِهِ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: بَلَّغْنِي أَنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ يَكْرَهُ أَنْ يَشْرَبَ وَهُوَ قَائِمٌ، وَهَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ، وَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ هَكَذَا.³⁴⁰

Burada Abdullah b. Ahmed, Ebû Ubeyde b. Fudayl b. İyâd'ın kendisine isminin de künyesinin de Ebû Ubeyde olduğunu söylediğini nakleder.

Üçüncü Misal:

حَدَّثَنَا نُوحُ بْنُ مَيْمُونٍ -قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ هُوَ أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ نُوحٍ، وَهُوَ الْمَضْرُوبُ أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ نُوحٍ- حَدَّثَنَا أَبُو حَرِيمٍ عُبَيْدُ بْنُ أَبِي الصَّهْبَاءِ، حَدَّثَنِي أَبُو غَالِبٍ الرَّاسِبِيُّ أَنَّهُ لَقِيَ أَبَا أَمَامَةَ بِحِمَصَ، فَسَأَلَهُ عَنْ أَشْيَاءَ، حَدَّثَهُمْ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقُولُ: مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَسْمَعُ أَذَانَ صَلَاةٍ، فَقَامَ إِلَى وَضُوئِهِ، إِلَّا غَفَرَ لَهُ بِأَوَّلِ قَطْرَةٍ تُصِيبُ كَفَّهُ مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ، فَيَعْدِدُ ذَلِكَ الْقَطْرَةَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ وَضُوئِهِ، إِلَّا غَفَرَ لَهُ مَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِهِ، وَقَامَ إِلَى صَلَاتِهِ وَهِيَ نَافِلَةٌ قَالَ أَبُو غَالِبٍ: قُلْتُ لِأَبِي أَمَامَةَ: أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: إِي وَالَّذِي بَعَثَهُ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا، غَيْرَ مَرَّةٍ وَلَا مَرَّتَيْنِ وَلَا ثَلَاثٍ وَلَا أَرْبَعٍ وَلَا خَمْسٍ وَلَا سِتٍّ وَلَا سَبْعٍ وَلَا ثَمَانٍ وَلَا تِسْعٍ وَلَا عَشْرٍ وَعَشْرًا، وَصَفَّقَ بِيَدَيْهِ.³⁴¹

Abdullah b. Ahmed, ravilerden Nûh b. Meymûn'un aslında Ebû Muhammed b. Nûh olduğunu ancak bu ismin kısaltılarak sadece Nûh b. Meymûn denildiğini kaydeder.

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 100.

³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 102.

³⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 254.

- Abdullah b. Ahmed, bazı rivâyetlerinde raviler hakkında bilgiler verirken (يعني) ve (وهو) kelimelerini kullanır. Bununla ilgili bazı örnekler de şu şekildedir:

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى بْنِ الرَّبِيعِ، وَهُوَ ابْنُ أَبِي الرَّبِيعِ الْجُرْحَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، قَالَ: ثنا حماد، عن سَمَاكٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَمَ مَاعِزًا، وَمَ يَذْكُرُ جَلْدًا. 342

Ravilerden el-Hasen b. Yahyâ b. er-Rabî' hakkında bilgi verirken “ki o İbn Ebu'r-Rabî' el-Cürcânî'dir” der.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُعْرَبٍ بِيَاغِ الْقَوَارِيرِ - كُوفِيٌّ ثِقَةٌ كَذَا قَالَ سُرَيْجٌ - عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - يَعْنِي ابْنَ فَرْوَجٍ - عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الْعِيدَ فَكَبَّرَ سَبْعًا وَخَمْسًا. 343

Abdullah b. Ahmed, İbrâhîm b. Abdullah'ın adını zikrettikten sonra “yani o İbnü'l-Ferrûh'tur” diyerek açıklama yapar.

Üçüncü Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي غَالِبٍ، حَدَّثَنَا عَمْرُو - وَهُوَ ابْنُ طَلْحَةَ - حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ، عَنْ سَمَاكٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: دُكِرَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةُ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى هُوَ سَمَى الْمَدِينَةَ طَابَةً. قَالَ جَابِرٌ: "وَأَنَا أَسْمَعُهُ". 344

Ravilerden Amr hakkında “O, İbn Talha'dır” diyerek açıklamada bulunur.

- Ravilerin tarifinde Abdullah b. Ahmed, başka bir yol daha takip etmiş ve hocası İshâk b. Mansûr ile ilgili yaptığı gibi ravilerin memleketine işaret etmiştir.³⁴⁵

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ الْكُوسَجِيُّ مِنْ أَهْلِ مَرْوٍ فِي سَنَةِ ثَمَانٍ وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ، قَالَ:

³⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 96.

³⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 74.

³⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 98.

³⁴⁵ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 91 (Nâşirin Mukaddimesi).

أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ -يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ الصَّعْبُ بْنُ جَثَامَةَ: سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَهْلِ الدَّارِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يُبَيِّتُونَ، فَيُصَابُ مِنْ نِسَائِهِمْ وَذُرَارِيهِمْ، قَالَ: هُمْ مِنْهُمْ.³⁴⁶

Abdullah b. Ahmed, bu rivâyetinde, İshâk b. Mansûr el-Kevsec hakkında onun Merv halkından olduğunu ve bu hadisi kendilerine 228 yılında rivayet ettiğini kaydeder.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى، مِنْ أَهْلِ مَرْوٍ، حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَصَبْتُ مِنْ امْرَأَةٍ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَجَامِعْهَا؟ قَالَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ: { أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مِنْ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهَبْنَ السَّيِّئَاتِ }.³⁴⁷

Bu rivâyette ise hocalarından el-Hasen b. Yahyâ'nın Merv halkından olduğunu kaydettiği görülmektedir.

• Ayrıca Abdullah b. Ahmed, senedde geçen bazı ravilerin vefat yılını zikreder.³⁴⁸

حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا ضِرَارٌ -يَعْنِي ابْنَ مَرْة- أَبُو سَنَانَ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ، عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَهْلُ الْجَنَّةِ عَشْرُونَ وَمِائَةٌ صَفٍّ، هَذِهِ الْأُمَّةُ مِنْ ذَلِكَ ثَمَانُونَ صَفًّا. قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: مَاتَ بِشَرِّ بْنِ الْحَارِثِ وَأَبُو الْأَحْوَصِ وَاهْتَيْمُ بْنُ خَارِجَةَ فِي سَنَةِ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ.³⁴⁹

Abdullah b. Ahmed, bu hadisi kaydettikten sonra hocalarından Abdussamed'in Bişr b. el-Hâris olduğunu ve onun Ebu'l-Ahves ile el-Heysem b. Hârice gibi 227 yılında vefat ettiğini söyler.

2.5.3.2. Hadisin Birden Fazla İsnâdını Vermesi

Abdullah b. Ahmed'in, senedle ilgili yapmış olduğu önemli çalışmalardan

³⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 72.

³⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 406.

³⁴⁸ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 91 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 355.

birisi de, bir hadisin iki veya daha fazla isnâdı olduğunda bu isnâdların hepsini metin öncesinde vermesidir. Bir isnâdı verip diğerine geçerken hadiscilerin “tahvîl hâ’sı” olarak isimlendirdiği (ح) harfini kullanmıştır. Daha sonra da hadisin metnini isnâdlardan birisiyle veya hepsiyle beraber vermektedir.³⁵⁰

Tahvîl hâ’sı; birden fazla senedi bulunan bir hadisin bu senedleri bir yerde verilmek istendiğinde bunların arasına konan noktasız hâ (ح) harfine denir.³⁵¹

Bu konuyla ilgili örnekler şu şekildedir:

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ ح و حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَوَكَيْعٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُ نَسَائِهَا خَدِيجَةُ، وَنَسَائِهَا مَرِيَمُ.³⁵²

Yukarıdaki hadiste hadisin birinci senedi Vekî’ adlı ravide bitmektedir. İkinci sened ise İshâk b. İsmâîl’de başlamaktadır. Abdullah b. Ahmed bu iki senedi tek bir metinde cem etmiş ve senedler arasına tahvîl için hâ (ح) rumuzu koymuştur.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ وَأَبُو خَيْثَمَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ ح قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَ حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ وَإِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، قَالَ: سَأَلْنَا عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ تَطْوَعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّهَارِ؟ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: تِلْكَ سِتُّ عَشْرَةَ رَكْعَةً تَطْوَعُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّهَارِ، وَقَلَّ مَنْ يُدَاوِمُ عَلَيْهَا.³⁵³

Bu rivâyette iki senedin bir metinde cem edilip senedler arasına tahvîl için hâ (ح) rumuzu konduğu görülmektedir.

Üçüncü Misal:

حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ الْعَتَكِيُّ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الرَّهْرَائِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَذْكُرُ، عَنْ رَقِيَّةَ

³⁵⁰ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 92 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁵¹ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 303.

³⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 116.

³⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 143.

ح و حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، قَالَ: وَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَقَبَةَ ح و حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، قَالَ: وَ حَدَّثَنِي سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ ح و حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، قَالَ: وَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ خَالِدِ الْوَاسِطِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَقَبَةَ -وَقَالُوا جَمِيعًا- عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْغُلَامُ الَّذِي قَتَلَهُ الْخَضِرُ طَبَعَ كَافِرًا زَادَ أَبُو الرَّبِيعِ فِي حَدِيثِهِ: وَلَوْ أَدْرَكَ، لَأَرْهَقَ أَبُوهُ طُغْيَانًا وَكُفْرًا.³⁵⁴

Yukarıdaki hadiste ise Abdullah b. Ahmed'in dört senedi tek metinde birleştirdiği ve senedler arasına tahvîl için hâ (ح) rumuzu koyduğu görülmektedir.

2.5.4. Metinle İlgili Değerlendirmeleri

Abdullah b. Ahmed'in metinle ilgili değerlendirmelerini de iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi kendisine ulaştığı şekliyle hadisin metnini koruma konusunda hassas olması, ikincisi de birden fazla rivâyetin lafızları aynı olduğu zaman rivâyetleri kısaltarak vermesidir.

2.5.4.1. Hadis Metnini Koruma Hassasiyeti

Abdullah b. Ahmed, kendisine ulaştığı şekliyle hadisin metnini koruma konusunda son derece hassastır. O, genellikle iki metin arasında manasını etkileyecek lafız farklılıklarını zikrettiği gibi, manasını etkilemeyecek türdeki lafız farklılıklarını da zikretmiştir. Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) hadislerini nakletmedeki bu dikkat ve hassasiyeti, onun hıfzına, takvâsına ve emânetteki eminliğine açık bir delildir.³⁵⁵

Bu konuyla ilgili pek çok örnek vardır. Bunlardan bazılarını zikrederim:

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي يُوسُفُ الصَّفَّارُ مَوْلَى بَنِي أُمَيَّةَ وَسُفْيَانُ بْنُ وَكَيْعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ هُبَيْرَةَ بْنِ يَرِيمَ عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْعَشْرَ الْأَوَّلَ شَدَّ الْمِئْزَرَ، وَأَيَّقَ نِسَاءَهُ. قَالَ ابْنُ وَكَيْعٍ: رَفَعَ الْمِئْزَرَ.³⁵⁶

Abdullah b. Ahmed, yukarıdaki hadisi hem Yûsuf es-Seffâr hem de Süfyân b.

³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 121.

³⁵⁵ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 94 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 132.

Veki' yoluyla rivâyet etmiştir. Ancak (شَدَّ الْمُنَزَّر) ibaresinin Süfyân b. Veki' tarafından (رَفَعَ الْمُنَزَّر) lafzıyla rivayet edildiğine dikkat çekmiştir.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمُحَارِبِيِّ، قَالَا: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي الْحُسَيْنِ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ حَنْشٍ عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَضْحِيَ عَنْهُ بِكَبْشَيْنِ، فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَفْعَلَهُ. وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمُحَارِبِيِّ فِي حَدِيثِهِ: ضَحَى عَنْهُ بِكَبْشَيْنِ: وَاحِدٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالْآخَرُ عَنْهُ، فَقِيلَ لَهُ، فَقَالَ: إِنَّهُ أَمَرَنِي فَلَا أَدْعُهُ أَبَدًا.³⁵⁷

Abdullah b. Ahmed, iki metin kaydeder. Haneş'in rivâyetinde Hz. Ali (r.a.) “Rasûlüllah (s.a.s.) bana iki koç kurban etmemi emretti ve ben bunu yapmayı severim” derken, Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribi'nin rivâyetinde ise; “Hz. Ali biri Allah Rasûlü için, diğeri kendisi için olmak üzere iki koç kurban etti. Kendisine niye böyle yaptığı sorulduğunda ise şöyle dedi: Bunu bana Allah Rasûlü emretti, onu asla terk etmem” şeklinde cevap vermektedir. Müellifimiz, metinler arasındaki bu farktan dolayı iki farklı hususu birlikte kaydetmiştir.

Üçüncü Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبُو السَّرِيِّ هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ. وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَكِيمٍ الْأُوْدِيُّ، أَنبَأَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ هُبَيْرَةَ عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ عَلِيُّ بْنُ حَكِيمٍ فِي حَدِيثِهِ: أَمَا تَعَارُونَ أَنْ يُخْرِجَ نِسَاؤُكُمْ؟ وَقَالَ هَنَادُ فِي حَدِيثِهِ: أَلَا تَسْتَحْيُونَ أَوْ تَعَارُونَ...³⁵⁸

Yukarıdaki metinde Ali b. Hakîm'in rivâyetinde; “Kadınlarınızın dışarı çıkmasını kıskanmıyor musunuz?” denmektedir. Hennâd'ın rivâyetinde ise “utanmıyor musunuz veya kıskanmıyor musunuz?” şeklinde ifade edilmektedir. Bu farklılıktan dolayı Abdullah b. Ahmed her iki lafzı da vermiştir.

Dördüncü Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَنْدَلٍ وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، جَمِيعًا فِي سَنَةِ سِتِّ وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ صَمْرَةَ السَّلُولِيِّ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَلَا إِنَّ الْوَتَرَ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَصَلَاتِكُمْ الْمَكْتُوبَةِ، وَلَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْتَرَ، ثُمَّ قَالَ: أَوْتَرُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ، أَوْتَرُوا

³⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 149.

³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 133.

فَإِنَّ اللَّهَ وَتُرَّ يُحِبُّ الْوَتْرَ. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: وَهَذَا لَفْظُ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَنْدَلٍ، وَمَعْنَاهُمَا وَاحِدٌ.

Hz. Alî (r.a.) şöyle demiştir: Şüphesiz vitir namazı, sizin farz namazlarınız gibi behemahal yapılması gerekli değildir. Lâkin Resûlullah (s.a.s.) vitir namazı kılmış sonra buyurmuştur ki: “Ey Kur’an ehli! Vitir namazı kılınız. Çünkü Allah tektir (birdir) ve teki sever.”

Abdullah b. Ahmed, bu hadisi kaydettikten sonra şöyle demiştir: “Bu hadisin lafızları Abdullah b. Sandel’e aittir ve her ikisinin (Süveyd b. Saîd’in rivâyetini kastediyor) manaları aynıdır.”³⁵⁹

Beşinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبُو الرَّبِيعِ الرَّهْرَائِيُّ. وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَكِيمٍ الْأَوْدِيُّ. وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْوَرَّكَانِيُّ. وَحَدَّثَنَا زَكْرِيَّا بْنُ يَحْيَى رَحْمَوِيه. وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرٍ بْنِ زُرَّارَةَ الْخُضْرَمِيُّ. وَحَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَمْرٍو الصَّبِيَّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ حَنْشٍ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَعَثَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ قَاضِيًا، فَقُلْتُ: تَبْعُنِي إِلَى قَوْمٍ وَأَنَا حَدَثُ السِّنِّ، وَلَا عِلْمَ لِي بِالْقَضَاءِ؟ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى صَدْرِي، فَقَالَ: نَبَتَكَ اللَّهُ وَسَدَّدَكَ، إِذَا جَاءَكَ الْخُصْمَانِ فَلَا تَقْضِ لِلأَوَّلِ حَتَّى تَسْمَعَ مِنَ الْآخِرِ، فَإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ يَبِينَ لَكَ الْقَضَاءُ قَالَ: فَمَا زِلْتُ قَاضِيًا. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: وَهَذَا لَفْظُ حَدِيثِ دَاوُدَ بْنِ عَمْرٍو الصَّبِيَّ، وَبَعْضُهُمْ أُمَّ كَلَامًا مِنْ بَعْضِ.³⁶⁰

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.) beni Yemen’e hâkim olarak göndermişti. (Kendisine) Ey Allah’ın Rasûlü, beni gönderiyorsun ama benim yaşım daha küçük sayılır ve nasıl hüküm vereceğimi bilmiyorum, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) elini göğsüme koyarak şöyle buyurdu: “Allah seni (hüküm vermede) sabit ve dosdoğru kılsın. Sana iki hasım geldiğinde, birincisini dinlediğin gibi diğerini de dinleyinceye kadar hüküm verme. Bu (verceğin) hükmün aydınlığa kavuşması için daha uygundur.” Hz. Ali sözlerine devamla şöyle dedi: “(O günden beri hâlâ bu tavsiyesine göre) hüküm vermeye devam ettim.”

Bu hadisi Şerîk’ten aynı tabakadan altı ravi rivâyet etmiştir. Abdullah b. Ahmed, bu hadisin lafzının Dâvud b. Amr ed-Dabbî’ye ait olduğunu ve bazı ravilerin bunu daha dolgun lafızlarla rivayet ettiğini söylemiştir.³⁶¹

2.5.4.2. Hadis Metinlerinde İhtisar Yapması

³⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 148.

³⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 149.

³⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 149.

Abdullah b. Ahmed'in metinle ilgili uygulamalarından birisi de gerekli gördüğü yerlerde hadis metninde ihtisar yapmasıdır. O, bir hadisin iki veya daha fazla rivâyetine ulaştığı zaman önce birinci rivâyeti verir. Ardından ikinci rivâyetin tamamını veya bir kısmını kaydeder. Bundan sonra da hadisin senedini verip metni tekrar etmez ve ravinin benzeri metni rivayet ettiğine dikkat çekmek için (فذكره بمثله) veya (فذكره بحوه) der.³⁶²

Muhaddisler (مثله) ve (نحوه) kelimeleri arasında fark olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim senedin sonunda metin zikretmeksizin kaydedilen (مثله) lafzı, her iki metnin lafız bakımından aynı olduğunu ifade için kullanılır.³⁶³ Eğer (نحوه) şeklinde kısaltılmış ise mezkur senedin metninin bir öncekiyle lafız bakımından aynı değil benzeri olduğunu, dolayısıyla iki metin arasında bazı lafız farklılıklarının bulunduğunu ifade etmek üzere kullanılır.³⁶⁴

Abdullah b. Ahmed'in uyguladığı bu tür kısaltmalar, Süfyân es-Sevrî, İbn Maîn, Müslim ve diğer birçok muhaddis tarafından da kullanılmıştır. Bu husus, aynı zamanda babası İmam Ahmed b. Hanbel tarafında da uygulanmıştır.³⁶⁵

Bununla ilgili birkaç misal verelim:

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُبَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: إِذَا حَدَّثْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثًا فَطُنُّوا بِهِ الَّذِي هُوَ أَهْيَا، وَالَّذِي هُوَ أَهْدَى، وَالَّذِي هُوَ أَتْقَى.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيِّ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، مِثْلَهُ.³⁶⁶

Burada İbn Nümeyr ve Cerir'den farklı iki rivayeti kaydeden Abdullah b.

³⁶² Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 97 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁶³ Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 187.

³⁶⁴ Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 243.

³⁶⁵ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 97 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 130.

Ahmed, muhitemelen her iki metin de aynı olması itibariyle ikinci rivayetin metnini zikretmeyip onun yerine مِثْلَهُ tabirini kullanmıştır.

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَمِعْتُمُ التِّدَاءَ فَقُولُوا كَمَا يَقُولُ الْمُؤَدَّنُ.
قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَوْنٍ الْخُرَازِيُّ، وَمُصْعَبُ الرُّبَيْرِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا مَالِكٌ بْنُ أَنَسٍ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ سَوَاءً.³⁶⁷

Burada ikinci hadisin metni lafız olarak birincisiyle aynı olduğu için مِثْلَهُ tabirini kullandığı görülmektedir.

Üçüncü Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَفِيَّانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ ضِرَارِ بْنِ الْأَزْوَجِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِهِ وَهُوَ يَجْلُبُ، فَقَالَ: دَعْ دَاعِيِي اللَّبَنِ.
قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ أَوْ عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَحْيَى عَنِ ضِرَارِ بْنِ الْأَزْوَجِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَحْوِهِ.³⁶⁸

Abdullah b. Ahmed, ikinci hadisin metninin, bir önceki hadisin metniyle lafız bakımından aynı olmayıp benzeri olduğundan metin yerine بِنَحْوِهِ tabirini kullanmıştır.

Dördüncü Misal:

حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ الْأَجْلَحِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ زُرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي بَنَ كَعْبٍ يَقُولُ: لَيْلَةُ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ هِيَ الَّتِي أَخْبَرْنَا بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ بَيْضَاءَ تَرَفَّرِقُ.
حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ بِإِسْنَادِهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.
وَزَادَ فِيهِ: لَيْسَ لَهَا شَعَاعٌ.³⁶⁹

Abdullah b. Ahmed ikinci hadisin metnini vermeyip onun yerine مِثْلَهُ tabirini

³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 3, s. 6.

³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 339.

³⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 5, s. 130.

kullanmıştır. Ayrıca birinci hadisin metninde olmayıp ikinci hadisin metninde bulunan *لَيْسَ لَهَا شُعَاعٌ* ibaresini ziyade olarak zikretmiştir.

Görüldüğü gibi Abdullah b. Ahmed, bir hadisin birkaç farklı tariki varsa lafzı veya manası aynı olan diğer rivâyetlerin metnini vermeyip onun yerine (مثله) veya (نحوه) kelimelerini kullanmak suretiyle ihtisar yapmıştır. Ayrıca ziyade ifadeler varsa bunları da zikretmiştir.

2.5.5. Babası Dışındaki Hocalarından Alıp Müsned'e Eklediği Rivayetlerin Mahiyeti - Ziyâdâtü Abdullah-

Müsned sadece Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği hadislerden ibaret değildir. O eserine son şeklini vermeden vefat ettiği için ona son şeklini oğlu Abdullah ve daha sonra onun talebesi el-Katîf vermiştir. Dolayısıyla Abdullah b. Ahmed ve ardından el-Katîf, Müsned'e bazı ilavelerde bulunmuşlardır.³⁷⁰

Müsned'deki hadislerin mahiyetini Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ es-Sââtî, *Bülûğu'l-emânî min esrâri'l-Fethu'r-rabbânî* adlı eserinde altı kısma ayırmıştır:

1- Abdullah b. Ahmed'in babasından semâ' yoluyla rivâyet ettiği hadisler: Bunlar İmam Ahmed'in *Müsned*'i olarak isimlendirilmektedir. Bu hadisler kitabın dörtte üçünden fazladır ve bunların senedinin başında (حدثنا عبد الله حدثنا أبي) denmektedir.

2- Abdulah b. Ahmed'in babasından ve diğer hocalarından semâ' yoluyla rivâyet ettiği hadisler: Bunların sayısı azdır.

3- Abdullah b. Ahmed'in babası dışındaki hocalarından rivâyet ettiği hadisler: Muhaddisler bu hadisleri "Zevâidü Abdullah" olarak isimlendirirler. Bunlar birinci bölümdeki hadisler hariç diğer bölümlere nisbetle daha çoktur.

4- Abdullah b. Ahmed'in babasına okuduğu ama ondan semâ' yoluyla rivâyet etmediği hadisler: Bunlar da sayı itibariyle azdır.

---

³⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbu'l-Müs'adü'l-Ahmed*, s. 10.

5- Abdullah b. Ahmed'in babasına okumadığı, semâ' yoluyla da almadığı fakat babasının kendi yazısıyla yazdığı nüshalarda bulunduğu (vicâde) türden hadisler ki, bunların sayısı azdır.

6- Hâfız Ebû Bekr el-Katî'nin Abdullah b. Ahmed ve babası dışındaki hocalardan rivâyet ettiği hadisler: Bu hadisler, diğerlerinin hepsinden daha azdır.

Bütün bunlar *Müsned*'de yer almaktadır. Üçüncü sırada zikrettiklerimiz, Zevâidü Abdullah'tır. Altıncı sırada zikrettiklerimiz ise Zevâidü'l-Katî nevindedir.³⁷¹

Abdullah b. Ahmed, babasının *Müsned*'ini tertip ettiği sırada bu esere, babası dışındaki hocalarından aldığı bazı rivayetleri eklemiştir.³⁷² Bu ziyâdeler, müstakîl bir eser olmayıp *Müsned*'in içinden seçilmiştir. Nitekim günümüz araştırmacılarından Âmir Hasen Sabrî, *Müsned*'in içindeki bu ziyâdeleri tespit etmiş ve konularına göre düzenleyerek tek cilt halinde neşretmiştir.³⁷³ Onun tespitlerine göre *Müsned*'de Zevâidü Abdullah nevinden yer alan hadislerin sayısı 229'dur.

2.5.5.1. Zevâidü Müsned'deki Hadislerin Sıhhat Dereceleri

Abdullah b. Ahmed'in yapmış olduğu ziyâdelerin sıhhat değerlendirmesinde iki farklı görüşün olduğunu müşâhede etmekteyiz:

Birinci görüş: Abdullah b. Ahmed'in ravilerinin sika olduğunu ve rivayetlerinin makbul olduğunu savunanlar vardır. Bu görüşte olan muhaddislerin en meşhûru İbn Hacer'dir. O, Abdullah b. Ahmed'in babasının sadece sika ravilerden hadis almasına müsâde ettiğini dikkate alarak onun rivâyetlerinin sahih olduğuna hükmetmiştir.³⁷⁴ Hatta İbn Hacer bu değerlendirmeyi sadece *Zevâidü Müsned* nevinden hadisler için değil, onun bütün rivâyetleri için yapmıştır.

Bu konuda Âmir Hasen Sabrî'nin değerlendirmesi de onun rivâyetlerinin çoğunun sika ravilerden almış olması ve böyle olmayan ravilerin az sayıda bulunduğu yönündedir. Nitekim o şunları demektedir: "Abdullah b. Ahmed'in

³⁷¹ Abdurrahmân es-Sââtî, *Fethu'r-rabbânî*, cilt 1, s. 27-28.

³⁷² Selâhaddin Polat, "Abdullah b. Ahmed b. Hanbel", *DİA*, cilt 1, s. 80.

³⁷³ Abdullah Karahan, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*, s. 134.

³⁷⁴ İbn Hacer, *Ta'cilü'l-menfe'a*, cilt 1, s. 744.

metodu, rivâyetlerinin çoğunda, sika olmayan ravilerden rivâyette bulunmaması şeklindedir. Fakat bu kaide, bütün rivâyetlerinde geçerli değildir. *Zevâidü Müsned*'de doksan beş raviden rivâyette bulunuyor. Bunlardan beş ravi hariç hepsi sika veya sika hükmündedir.³⁷⁵

İkinci görüş: Abdullah b. Ahmed'in ziyâdelerinde birçok zayıf ve mevzû hadisin mevcut olduğunun iddia edilmesidir. Bu görüşü savunanlar arasında Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1403) de vardır. Nitekim o şöyle demektedir: “Abdullah'ın *Müsned*'e yapmış olduğu ziyâdelerde zayıf ve mevzû rivâyetler vardır.”³⁷⁶

Abdullah b. Ahmed ve daha sonra talebesi Katî tarafından yapılan ziyâdeler hadislerin sıhhatiyle ilgili bazı tartışmalara sebep olmuştur. *Müsned*'e yapılan bu ziyâdelerle beraber esere zayıf hatta metrûk rivâyetlerin dâhil edildiği yapılan tenkidler arasındadır.³⁷⁷

Abdullah b. Ahmed'in rivâyetlerinin çoğunda sika ravilerden rivâyette bulunduğunu söyleyen Âmir Hasen Sabrî, değerlendirmelerinin ilerleyen bölümlerinde şunları kaydeder: “*Müsned*'de Abdullah'ın tek kaldığı rivâyetler tetkik edildiğinde, onun sadece sahih hadis rivâyetlerini araştırmadığı ve sadece sika ravilerden rivâyette bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Bilakis bazen zayıf, metrûk ve yalanla ithâm edilmiş kişilerin hadislerini de rivâyet ettiği görülmüştür.”³⁷⁸

Bu konuyla ilgili birkaç misal zikrelelim:

Birinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبُو يَحْيَى الْبَرَّازُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرِ بْنِ سَلَمِ الْكُوفِيِّ،
حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَنْصَارِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ زِيَادٍ الْقُرَشِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَوْلَى عُثْمَانَ عَنْ
عُثْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَظَلَّ اللَّهُ عَبْدًا فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا

³⁷⁵ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 13 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁷⁶ Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *et-Takyîd vel-izâh min mukaddimet-i İbn-i Salâh*, 1. Baskı, Halep, Matbaatü'l-İlmiyye, 1931, s. 43.

³⁷⁷ Kudrat Artıkbaev, “Ahmed b. Hanbel'in Müsned Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar” *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2013, s. 168.

³⁷⁸ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 121 (Nâşirin Mukaddimesi).

Abdullah b. Ahmed bu hadisi rivâyet etmiş ama bu isnâd bir çok muhaddis tarafından metrûk kabul edilmiştir. Çünkü senedde yer alan el-Abbâs b. el-Fadl el-Ensârî ve Hişâm b. Ziyâd el-Kuraşi, birçok muhaddis tarafından zayıf kabul edilmişlerdir. el-Abbâs b. el-Fadl el-Ensârî hakkında Buhârî, münkeru'l-hadis demiştir. Ebû Zür'a onun doğru konuşmadığını ifade etmiştir. Abdullah b. Ahmed'in kendisi de "Babam ondan hiç hadis dinlemedi, beni de ondan hadis almaktan menetti" demiştir.³⁸⁰ Hişâm b. Ziyâd el-Kuraşi hakkında da Nesâî, metrûku'l-hadis demiştir. Buhârî ve İbn Maîn de onu zayıf kabul etmişlerdir.³⁸¹

İkinci Misal:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، قَالَ حَدَّثَنِي نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الْحَظْمِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُقْبَةَ بْنِ الْفَاكِهَةِ عَنْ جَدِّهِ الْفَاكِهَةِ بْنِ سَعْدٍ -وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ- أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَيَوْمَ عَرَفَةَ، وَيَوْمَ الْفِطْرِ، وَيَوْمَ النَّحْرِ. قَالَ: وَكَانَ الْفَاكِهَةُ بْنُ سَعْدٍ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالْغُسْلِ فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ.³⁸²

Hadisin senedinde yer alan Yûsuf b. Hâlid'den dolayı bu hadis metrûk kabul edilmiştir. Bu ravi hakkında, İbn Maîn ve Ebû Dâvud yalancı olduğunu söylemişlerdir. Hatta İbn Maîn "O; yalancı, Allah düşmanı ve kötü birisidir" demiştir. Nesâî de onun metrûku'l-hadis olduğunu söylemiştir.³⁸³

Bütün bu tenkidlere rağmen Abdullah b. Ahmed bu hadisi rivâyet etmiştir. Bu gibi rivâyetler de onun sadece sahih rivâyetlerle meşgûl olmadığı iddiasına örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca bu örneklerdeki gibi hadisler, Abdullah b. Ahmed'in *Zevâid*'indeki hadislerin zayıf ve metrûk rivâyetler içerdiğini ortaya koymaktadır.

Âmir Hasen Sabrî *Zevâidü Müsned*'deki hadislerin sıhhat derecelerini ve sayılarını şu şekilde vermiştir:

- Sahih hadis: 55 hadis

³⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 73.

³⁸⁰ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, cilt 2, s. 292-293.

³⁸¹ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, cilt 4, s. 270.

³⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 4, s. 78.

³⁸³ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, cilt 4, s. 455.

- Hasen hadis: 35 hadis
- Zayıf hadis: 106 hadis
- Çok zayıf hadis: 20 hadis
- Metruk hadis: 12 hadis

Takdim edilen tabloya göre zayıf, metruk ve çok zayıf addedilen hadislerin toplamı 138 iken, makbul hadislerin toplamının 90 olduğu gör÷lmektedir.³⁸⁴

Buna göre eserin 3'te ikisi zayıf, 3'te 1'i makbul rivayetlerden olduğunu söyleyebiliriz.

---

³⁸⁴ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 123 (Nâşirin Mukaddimesi).

Bu hadislerin konulara göre dağılımı ise şu şekildedir:

Konular	Sahih	Hasen	Zayıf	Metrûk
1- Kitâbu'l-İmân	4	-	3	-
2- Kitâbu'l-İlim	1	-	-	-
3- Kitâbu't-Tahâre	1	-	5	1
4- Kitâbu's-Salât	16	4	19	-
5- Kitâbu'l-Cenâiz	1	-	2	-
6- Kitâbu'z-Zekât	1	-	1	1
7- Kitâbu's- Sıyâm	1	2	8	-
8- Kitâbu'l- Hac ve'l-Edâhî	1	3	5	-
9- Kitâbu'l- Buyû'	1	-	3	1
10- Kitâbu'n- Nikâh	-	2	-	1
11- Kitâbu'l- Hudûd ve'd-Diyât ve'l-Akdiye	2	-	2	-
12- Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî	-	-	3	-
13- Kitâbu'l- Libâs ve'z-Zînet	-	-	4	3
14- Kitâbu't-Tıb	1	-	3	-
15- Kitâbu'l- Edeb ve'l- Birr ve's-Sıla	2	7	11	2
16- Kitâbu't-Tevbe ve'z-Zühd	1	1	1	-
17- Kitâbu Fedâilü'l- Kur'ân ve Tefsîruhû	9	7	15	-
18- Kitâbu'l- Ezkâr ve'l-Ed'iyeye	4	-	4	-
19- Kitâbu'l- Menâkıb	2	7	28	2
20- Kitâbu'l- Fiten	6	1	5	1
21- Kitâbu'l- Kıyâme	1	1	4	-
Toplam	55	35	126	12

Tabloya göre zayıf hadislerin yoğun olduğu konular; menâkıb, salât ve Kur'an'ın faziletleri iken sahih hadislerin yoğun olduğu konular da salât, Kur'an'ın faziletleri ve fiten bahisleridir. Metrûk hadisler de libâs, zînet, menâkıb, edeb, birr ve sıla konularında daha yoğundur.

Burada ortaya çıkan sonuca göre Abdullah b. Ahmed, sadece sahih ve hasen hadisleri değil, bunlardan daha fazla olan zayıf hadisleri de *Müsned*'e katmıştır. Belki de bunun sebebi, çoğu musannifin yaptığı gibi, sorumluluğu raviye yüklemesidir. Ayrıca *Müsned* türü eserlerin sadece sahih hadisleri bir araya getirme

gibi bir iddiasının olmaması da buna bir gerekçe olarak dâhil edilebilir.

2.5.5.2. Zevâidü Müsned'deki Hadislerden Kütüb-i Sitte'de Rivâyet Edilenler

Âmir Hasen Sabrî, yapmış olduğu çalışmasında *Zevâid*'de yer alan hadislerin *Kütüb-i Sitte*'de yer alıp almamasıyla ilgili istatistikî bilgiler vermiştir:

Abdullah b. Ahmed'in *Zevâid*'inde, *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden herhangi birine ait bir hadis olarak rivâyet ettiği hadislerin toplamı 61 hadistir. Bu hadisler tablo halinde şu şekildedir:

Kütüb-i Sitte Kaynakları	Hadis Sayısı
Sahîhayn	3
Buhârî	1
Müslim	1
Ebû Dâvud	13
Tirmîzî	19
Nesâî'nin Sünen-i Kübrâ ve Müctebâ'sı	10
İbn Mâce	14
Toplam	61

Abdullah b. Ahmed'in *Zevâid*'de rivâyet ettiği hadislerin 61'i *Kütüb-i Sitte*'de geçerken geriye kalan yaklaşık 168'i geçmemektedir. Dolayısıyla *Zevâid*'de yer alan hadislerin çoğunun *Kütüb-i Sitte* ve onlardan herhangi birinde olmayan hadisler olduğunu söylemek uygun görünmektedir.³⁸⁵

³⁸⁵ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 123 (Nâşirin Mukaddimesi).

2.5.5.3. Zevâidü Müsned'deki Merfu ve Mevkuf Hadislerin Sayıları

*Zevâidü Müsned'*de yer alan hadislerin çoğunun merfu türdeki hadisler olduğu görülmektedir. Müsned türündeki eserlerin müellifleri sadece merfu hadisleri toplamayı amaçlamışlar, bunun dışındaki mevkûf ve maktu hadislere pek rağbet etmemişlerdir.

Abdullah b. Ahmed'in *Zevâid'*inde rivâyet ettiği hadislerin sayısı 229'dur. Bunlardan 31'i sahabeye ait mevkûf hadis, 4 tanesi tâbiûna ait mevkûf hadistir. Kalan 194 hadis ise merfû hadistir.³⁸⁶

2.5.5.4. Zevâidü Müsned'deki Hadislerin İsnadındaki Ravi Sayıları

Abdullah b. Ahmed ile Allah Rasûlü (s.a.s.) arasındaki ravi sayısı, dört ile dokuz arasında değişmektedir. Senedindeki ravi sayısı çok olan hadislerin az olması yapılan değerlendirmelerdendir. Ravi sayısı dokuzaya ulaşan sadece bir hadis vardır. Ayrıca ravi sayısı sekize ulaşan dokuz hadis rivâyet etmiştir.

Muhaddislerin âli isnadları tercih ettiği ve onlara rağbet ettiği bilinmektedir. Nâzil isnadları ancak ravilerin sahabeye yakın olması ve hatalarının az olması durumunda tercih etmektedirler.³⁸⁷

Abdullah b. Ahmed'in *Zevâid'*inde yer alan âli isnadlara birkaç örnek verelim:

Birinci Misal

حدثنا محمد بن جعفر الوركاني، حدثنا حديج ابو سليمان، عن أبي اسحاق: عن مطر بن عكامس قال:

قال رسول الله: لا يقدر لاحد يموت بأرض إلا حبيت اليه وجعل له إليها حاجة.

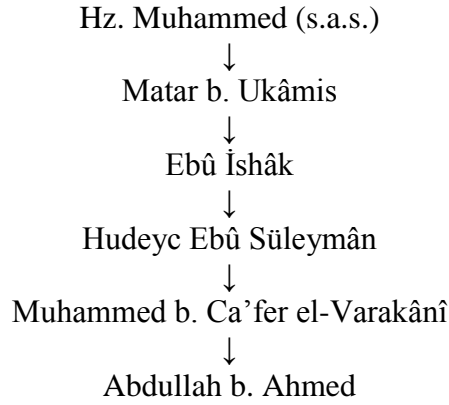
Muhammed b. Ca'fer el-Varakânî → Hudeyc Ebû Süleymân → Ebû İshâk → Matar b. Ukâmîs Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu dedi: "Kime bir yerde ölmek takdir edilmişse o yere işi düşer ve o yer ona sevimli gelir."³⁸⁸

Hadisi rivâyet eden ravilerin şeması şu şekildedir:

³⁸⁶ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 124 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁸⁷ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 126 (Nâşirin Mukaddimesi).

³⁸⁸ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 141

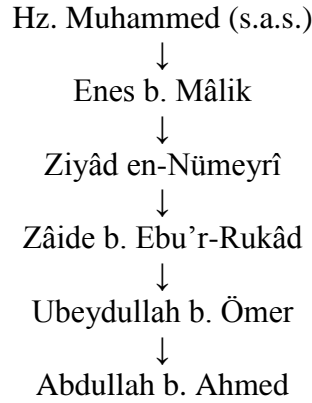
İkinci Misal

حدثنا عبيدالله بن عمر، عن زائدة بن أبي الرقاد، عن زياد النميري: عن أنس بن مالك

قال: كان النبي إذا دخل رجب قال: اللهم بارك لنا في رجب وشعبان، وبارك لنا في رمضان

Ubeydullah b. Ömer → Zâide b. Ebu'r-Rukâd → Ziyâd en-Nümeyrî → Enes
b. Mâlik dedi ki: “Allah Rasûlü (s.a.s.) Receb ayı girdiği zaman şöyle dua ediyordu:
Allah’ım bize Receb, Şaban ve Ramazan aylarını mübarek kıl.”³⁸⁹

Hadisi rivâyet eden ravilerin şeması şu şekildedir:

Üçüncü Misal

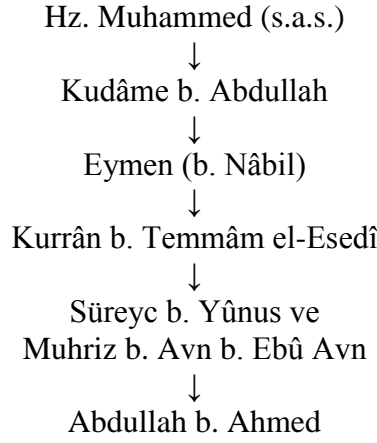
حدثنا سريح بن يونس ومحرز بن عون بن أبي عون أبو الفضل قلا: حدثنا قران بن تمام الأسدي، حدثنا

أيمن: عن قدامة بن عبد الله قال: رأيت رسول الله على ناقه يستلم الحجر بمحجنه.

³⁸⁹ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 198.

Süreyç b. Yûnus ve Muhriz b. Avn b. Ebû Avn Ebu'l-Fadl → Kurrân b. Temmâm el-Esedî → Eymen (b. Nâbil) → Kudâme b. Abdullah dedi ki: “ Ben Allah Rasûlü'nü devesinin üstünde sopasıyla Haceru'l-esved'i selamlarken gördüm.”³⁹⁰

Hadisi rivâyet eden ravilerin şeması şu şekildedir:

2.5.5.5. Zevâidü Müsned'deki Sahabe Müsnedlerinin Sayıları

Abdullah b. Ahmed'in kendilerinden rivâyette bulunduğu sahabe sayısı yaklaşık 412'dir. Bunlardan 35'inin isimlerini, 5'inin künyesini zikretmiştir. 1 sahabiden de oğlu veya kardeşinin oğlunun ondan rivâyeti şeklinde nakletmiştir.³⁹¹

2.6. Hakkında Yapılan Cerh ve Ta'dil Değerlendirmeleri

Ahmed b. Hanbel hakkında muhaddislerin yaptığı değerlendirmelere bakıldığında, hakkında medih ve takdir ifadelerinin çok olduğu görülür. Hakkında değerlendirme yapan cerh ve ta'dil âlimlerinin hemen hepsi de onun güvenilir bir muhaddis olduğunda ittifak etmişlerdir. Nitekim bazı muhaddisler onun sika, güvenilir ve hadiste sağlam bir şahsiyet olduğuna vurgu yaparken, bazıları da onun hâfiz, imam, âlim, hadis ve ilelü'l-hadiste mâhir bir şahsiyet olduğuna vurgu yapmıştır. Ebû Bekr el-Hallâl ve Zehebî gibi âlimler de taşıdığı diğer vasıflarla beraber onun dinî yaşantısına ve ahlakına değinmişlerdir. Başvurduğumuz kaynaklarda onu cerh eden bir değerlendirme ile karşılaşmadık.

Cerh ve ta'dil imamlarının Abdullah b. Ahmed ile ilgili değerlendirmeleri şu

³⁹⁰ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 236

³⁹¹ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 124-126 (Nâşirin Mukaddimesi).

şekildedir:

İmam Nesâî (ö. 303/915): “Abdullah b. Ahmed sika bir ravidir.”³⁹²

İbn Ebû Hâtım (ö. 327/938): “Bana ilelü'l-hadis ve babasının meseleleriyle ilgili yazdı. O doğru ve güvenilir bir şahsiyettir.”³⁹³

Ebü Bekr el-Hallâl (ö. 372/982): “Abdullah b. Ahmed, sâlih, dili doğru, hayâsı çok bir kişidir.”³⁹⁴

Dârekutnî (ö. 385/995): “Abdullah b. Ahmed sika bir ravidir.”³⁹⁵

İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995): “Ahmed b. Hanbel'in Abdullah adında bir oğlu vardır. Abdullah sika biridir ve babasından hadis dinlemiştir.”³⁹⁶

es-Sülemî (ö. 412/1021): “Dârekutnî'ye Abdullah b. Ahmed ve İshâk b. Hanbel'i sordum, o da şöyle cevap verdi: İkisi de sika ve mükemmeldir.”³⁹⁷

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071): “Abdullah b. Ahmed, sika, sağlam ve anlayışı güçlü bir kişidir.”³⁹⁸

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200): “Abdullah b. Ahmed hâfız, sika ve güvenilir birisidir.”³⁹⁹

İbn Hallikân (ö. 681/1282): “Ahmed b. Hanbel'in Abdullah ve Sâlih adında iki âlim oğlu vardır.”⁴⁰⁰

İmam ez-Zehebî (ö. 748/1374): “O, muhafazakâr, dinî yaşantıda hassas ve sâdik bir şahsiyettir. Hadislere ve muhtelif rivayetlere vâkîf, rical ilminde basiretlidir. Hadislerle meşgul olduğu kadar başka bir şeyle uğraşmadı. Onun bizzat hocalarından âli isnadla dinleyip babasının *Müsned*'ine ziyade olarak kaydettiği pek çok rivayeti

---

³⁹² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 300.

³⁹³ İbn Ebû Hâtım er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, cilt 5, s. 7.

³⁹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 300.

³⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 300.

³⁹⁶ Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebû Ya'kûb İshâk en-Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist*, y.y., t.y., cilt 1, s. 285.

³⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, cilt 2, s. 300.

³⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, cilt 11, s. 13.

³⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, cilt 13, s. 17.

⁴⁰⁰ Ebu'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs, Beyrût, Dâru Sâdır, t.y., cilt 1, s. 65.

vardır.”⁴⁰¹

el-Yâfî (ö. 768/1366): “Abdullah b. Ahmed, hadis ve ilelü’l-hadis ilimlerinde imam, mâhir ve önde gelen biridir.”⁴⁰²

İbn Kesîr (ö. 774/1373): “Abdullah b. Ahmed, imam, sika, güvenilir ve babasından ve diğer hocalarından çok rivâyette bulunan birisidir.”⁴⁰³

Nureddîn el-Heysemî (ö. 807/1404): “O sika, imam ve huccet bir kişidir.”⁴⁰⁴

İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448): “Abdullah b. Ahmed sika ve on ikinci tabakadandır.”⁴⁰⁵

İbnü’l-Imâd (ö. 1089/1678): “Abdullah b. Ahmed, hadis ve ilelü’l-hadis ilimlerinde imam, mâhir ve önde gelen biridir. O sika, güvenilir ve zihni açık biridir.”⁴⁰⁶

Bedr b. Ebû Bedr el-Bağdâdî (ö. ?): “Abdullah b. Ahmed, müdakkik bir babanın müdakkik oğludur.”⁴⁰⁷

Netice itibariyle Abdullah b. Ahmed kendisi sika ve güvenilir bir muhaddistir. Ricâl kitaplarında cerh ve ta’dîl imamlarının onun bu yönüne vurgu yaptıkları görülmektedir. Bununla birlikte *Müsned* türü eserlerin sadece sahih hadisleri bir araya getirme iddiasında olmamasından dolayı o bazı zayıf ve metrûk ravilerin rivâyetlerine yer vermiştir. Bu raviler arasında sadece diğer muhaddislerin zayıf dediği raviler değil aynı zamanda kendisinin de zayıf olarak kabul ettiği, babasının kendilerinden hadis almamasını söylediği kimseler de vardır.⁴⁰⁸ Ancak o, bu tür ravilerin cerh edilen bazı özelliklerine rağmen rivâyetlerini almış ve mesûliyeti de ravilere bırakmıştır.

Abdullah b. Ahmed’in babasının kitaplarına yapmış olduğu ziyâdeler arasında zayıf hatta az da olsa metrûk rivâyetler olduğu sabit olsa da bu, âlimlerin

---

⁴⁰¹ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 524.

⁴⁰² Ebû Muhammed Abdullah b. Es’ad b. Ali b. Süleymân el-Yâfî, *Mir’âtü’l-cinân ve ibratü’l-yekzân*, cilt 2, s. 162.

⁴⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, cilt 14, s. 720-721.

⁴⁰⁴ Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah*, s. 70 (Nâşirin Mukaddimesi).

⁴⁰⁵ İbn Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 1999, s. 238.

⁴⁰⁶ İbnü’l-Imâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, cilt 3, s. 377.

⁴⁰⁷ Zehebî, *Siyer*, cilt 13, s. 523.

⁴⁰⁸ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt 1, s. 73.

onunla ilgili değerlendirmelerine olumsuz yansımamıştır. Dolayısıyla Abdullah b. Ahmed, sika, saduk, itkan sahibi ve rivayetlerine güvenilen bir muhaddistir. İmam Zehebî'nin onu *Tezkiratu'l-huffâz*'da güzel vasıflarla zikretmesi de onun büyük ve güvenilir bir muhaddis/hadis hafızı olduğunu ifade etmesi yönünden önem arz etmektedir.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, cilt 2, s. 665 vd.

SONUÇ

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, hicrî III. asırda yaşamış meşhur muhaddislerdendir. Bağdat'ta doğmuş ve yine orada vefat etmiştir. Küçük yaşlarda iken Abbâsî halifelerinden bazılarının halku'l-Kur'an konusunda sürdürdükleri baskı ve zulüm neticesinde başta babası Ahmed b. Hanbel olmak üzere bir çok âlim, mihneye maruz kalmıştır. Bu itibarla Abdullah b. Ahmed de nispeten bu mihneden etkilenmiştir. Hatta onun hadis alacağı kişiyi seçmesine varıncaya kadar bu mihnenin tezahürleri olmuştur.

Abdullah b. Ahmed, çok erken yaşlarda babasından ve diğer hocalardan ilim ve hadis tahsil etmeye başlamış ve bu amaçla rihleler yapmıştır. 17 yaşındayken Ebû Bekr b. Ebû Şeybe'den hadis dinlemek için Kûfe'ye gitmesi, bu uğurdaki yolculuklarından birisidir. O, dönemin hem siyâsî hem de ilim ve kültür başkenti olan Bağdat'ta ikâmet etmesi sebebiyle ilim tahsili için uygun bir ortama sahip olmuştur. Bağdat'ta başta babası olmak üzere dönemin birçok âliminden hadis almıştır. Babasından çok rivâyette bulunmasıyla meşhûr olmuş ve methedilmiştir. Ayrıca *Kütüb-i Sitte* sahiplerinden Nesâî başta olmak üzere dönemin bir çok hadis âlimi ondan hâdis rivâyet etmiştir.

Cerh ve ta'dîl imamları, ricâl kitaplarında Abdullah b. Ahmed'in sika (güvenilir) ve sağlam bir muhaddis olduğunu ifade ederek onun hıfz ve itkanına övgüde bulunmuşlardır. O, bir taraftan babasının eserlerini rivâyet edip onlara son şeklini verirken, diğer taraftan bu eserlere ziyâdelerde bulunmuştur. Nitekim onun eserlerinin çoğu bu ziyâdelerden oluşmaktadır. Çalışmamızın ilgili bölümünde onun ulaşabildiğimiz eserlerinden 11 tanesi hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Abdullah b. Ahmed'in cerh ve ta'dîl konusundaki öncelikli prensibi, babasının güvenilir bulduğu kişilerden rivâyette bulunmak, cerh ettiği kişilerin rivâyetlerini ise terk etmek şeklindedir. Özellikle babasının yaptığı gibi halku'l-Kur'an konusunda Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul ederek idarecilere yaranmaya çalışan ravilerin rivayetlerini terk etmiştir. Bundan başka kendi prensiplerine göre sika kabul ettiklerinden rivâyette bulunmuş, güvenilir kabul etmediklerini ise terk etmiştir.

Abdullah b. Ahmed, ricâl ilmi konusunda babasının görüşlerini nakletmenin ötesinde kendi prensiplerine göre önemli tespit ve değerlendirmeler ortaya koymuştur. Özellikle babasına cerh ve ta'dil konusunda sorduğu soru ve cevapları ihtiva eden *Kitâbu'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* adlı eser, sonraki dönemlere önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca o, senedde geçen ravilerle ilgili gerek şahsını tanıtmaya matuf gerekse cerh ve ta'dil durumu hakkında önemli tespit ve değerlendirmeler yapmıştır. Dahası, muhaddislere göre hadis ilminde ciddi bir maharet gerektiren ilelü'l-hadis konusunda da çok önemli teşhis ve tespitlerde bulunmuştur.

Abdullah b. Ahmed, babasına ait *Müsned'i* sadece nakletmekle kalmamış, aynı zamanda bu esere başka hocalardan işittiği hadislerden ilaveler yaparak ziyadede bulunmuştur. *Zevâidu Müsned* diye nitelendirilen bu hadisler hakkında her ne kadar sıhhat yönünden bazı zayıf ve metrûk ravilerin rivayetlerinin de yer aldığı ifade edilse de bunların tamamı çok şiddetli zayıf diye terk edilmemiştir. Yarısından fazlasının zayıf, münker ve şiddetli zayıf sayılan hadisler olsa bile sahih ve hasen mertebede olan hadisler de mevcuttur. Mevzu (uydurma) olarak nitelendirilen ise hemen hemen yoktur.

O, babasının *Müsned'*ine son şeklini verirken bazı tertip hataları sebebiyle Medineliler'in rivayetleri Şamlılar'ınkine, Şamlılar'ınki de Medineliler'in rivayetlerine karışmış ise de eserin bu tür yanlışları daha sonra kudretli hadis hâfızları tarafından düzeltilmiştir.

Abdullah b. Ahmed, bir hadis metninin birden fazla isnâdı varsa bazen onların hepsini zikretmiştir. Yeri geldiğinde manayı değiştirmeyecek nitelikteki farklılıkları bile zikretmiştir. Bu da onun hadis rivâyetinde hassasiyet göstermesine ve rivayetteki emanete riayet etmesine bir delildir.

Abdullah b. Ahmed, hayatı boyunca babası gibi hep zühd ve takvâ üzere yaşamıştır. Babasının resmî görevlerden ve hilâfetin kendisine sunduğu imkan ve hediyelerden uzak durduğu gibi o da uzak durmuştur. Ancak hayatının son yıllarında kısa bir müddet kadılık vazifesi yaptığı nakledilir. 75 yaşından sonra böyle bir vazifeyi kabul etmesi, muhtemelen onun daha ehil kimselerin bulunmaması sebebiyle Allah rızası için teklif edilen ve zor durumda bırakılıp vazifeden kaçma gibi vebale girmemek için olsa gerektir.

Abdullah b. Ahmed, naklettiği hadislerle, rivayet ilimlerinde telif ettiği muhtelif eserlerle asırlar boyunca unutulmayıp hayırla yadedilmiştir. Pek çok alim ve araştırmacı, onun eserlerinden istifade etmiştir. Hiçbir eseri olmasaydı bile babasının *Müsned*'ini nakleden yegane ravi olması dahi onun fazileti için yeterli bir sebeptir. Nitekim babasının rivayetleri, söz ve değerlendirmeleri, telif ettiği eserleri onun sayesinde sonraki nesillere intikâl etmiştir. Bu büyük mirası bize nakleden ve hadis ilmine yaptığı diğer faaliyetleriyle önemli katkılarda bulunan İmam Ahmed'in oğlu Abdullah b. Ahmed'i hayırla yadediyor, Yüce Mevla'dan onu ve babasını Cennet-i Firdevs'te mesut ve bahtiyar eylemesini diliyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu Mesâilü'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Ali Süleymân el-Mihnâ, 1. Baskı, 2 Cilt, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1986.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, 1. Baskı, 50 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1995.
- Artikbaev, Kudrat, "Ahmed b. Hanbel'in Müsned Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar" *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2013.
- Aşıkutlu, Emin, "Cerh ve Ta'dîl" *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 6. Baskı, İstanbul, M.Ü. İlahiyât Fakültesi Yayınları, 2012.
- Babanzâde Ahmet Nâim, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, Haz. Hasan Karayığıt, 1. Baskı, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2010.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, 1. Baskı, 4 Cilt, Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1980.
- Çakan, İsmâîl Lütfi, *Hadis Usûlü*, 29. Baskı, İstanbul: M. Ü. İlahiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- ....., *Hadis Edebiyatı*, 11. Baskı, İstanbul, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3. Baskı, 11 cilt, Beyrut: Dâru'l-Mârifetü, 2003.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, thk. İzzet Ubeydu'd- Da'âs ve Âdil es-Seyyîd, *Sünen-i Ebû Dâvud*, 1. Baskı, 5 Cilt, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.
- Ebû Hâris Âmir Hasen Sabrî, *Zevâidu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel fî'l-Müsned*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 1990.

- Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleymân el-Yâfî, *Mir'âtü'l-cinân ve ibratü'l-yekzân*, 1. Baskı, 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1997.
- Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l- asfiyâ*, 1. Baskı, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1988.
- Ebu'l-Huseyn el-Bağdâdî, Muhammed b. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Useymîn, Mekke: Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, 1999.
- Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi, 50 cilt, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, t.y.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, 1. Baskı, 17 Cilt, Beyrut: Dâru'l-garb el-İslâmî, 2001.
- Hatipoğlu, İbrahim, "Rihle", *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdris b. el-Münzir er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, 1. Baskı, 9 Cilt, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1953.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, t.y.
- .....*Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Âdil Mürşid, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1999.
- .....*Ta'cîlü'l-Menfea bi Zevâidi Ricâli'l-Eimmeti'l-Erbea*, 1. Baskı, 2 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 1996.
- .....*el-Mecmeu'l-Müessis Li'l-Mu'cemi'l-Müfehri*, thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdînî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1998.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu's-Sikât*, 1. Baskı, 10 Cilt, Beyrut: Müessesetü'l-kütübü's-sekâfiyye, 1988.

- ..... , *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 1. Baskı, Riyâd: Dâru'l- Sumey'î, 2000.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi 'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs, 8 Cilt, Beyrût: Dâru Sâdır, t.y.
- İbn İshâk eş-Şîrâzî eş-Şâfiî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî, 1970.
- İbn Kesîr, İmâdü'd-dîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, 21 Cilt, Cîze: Dâr-u Hicr, 1997.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe el-Basrî, *Kitâbu Târîhu'l-medînetü'l-münevvere*, thk. Fühaym Muhammed Şeltût, 4 Cilt y.y., t.y.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn, *Minhâcü's-sünnetü'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, 1. Baskı, 9 Cilt, y.y., 1986.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Menâkibu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1. Baskı, Mısır: Mektebetü'l-Hanefî, 1979.
- ..... , *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, 1. Baskı, 19 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cezerî, Şemseddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *Kitâbu'l-Müs'adü'l-Ahmed fî hatmi Müsnedü'l-İmam Ahmed*, Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1990.
- İbnü'l-İmâd, Şihâbuddîn Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed el- Akrî ed-Dimeşkî, *Şezerâtü 'z-zeheb fî ahabâri men zeheb*, 1. Baskı, 10 Cilt, Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1988.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebû Ya'kûb İshak, *Kitâbu'l-Fihrist*, y.y., t.y.

- Kandemir, M. Yaşar, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- ....., “el-Müsned” *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Karahan, Abdullah, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*, İstanbul: Sır Yayıncılık, 2005.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah, *Keşfü’z-zünûn an esâmi’l-kütübi ve’l-fînûn*, 2 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâü’t-Türâs el-Arabî, t.y.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu’cemü’l-müellifîn*, 1. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1993.
- el-Kettânî, Muhammed b. Ca’fer, *er-Risâletü’l-Mustatrafe li-beyâni Meşhûri Kütübi’s-Sünneti’l-Müşerreffe*, Çev. Yusuf Özbek, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara, A. Ü. İlahiyât Fakültesi Yayınları, 1980.
- ....., *Hadis Usûlü*, 11. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Mizzî, Cemalüddîn Ebu’l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâi’r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı, 53 Cilt, Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1988.
- Muhammed es-Sefârînî el-Hanbelî, *Şerhu Sülâsiyyâti Müsnedi’l-İmâm Ahmed*, 3. Baskı, 2 Cilt, Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1979 (Muhammed es-Sefârînî’nin mukaddimesi).
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, 8 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Polat, Selâhaddin, “Abdullah b. Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Sââti, Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ, *Bülûğu’l-emânî min esrâri’l-Fethu’r-rabbânî şerhu tertîbi Müsnedi’l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, y.y., Beytü’l-Efkâr ed-Düeliyye, t.y.

- San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, 1. Baskı, 12 Cilt, Johannesburg: el-Meclisü'l-ilmî, 1972.
- Sezgin, Fuat, *Târîhu't-türâsi el-arabiyye*, 4 Cilt, Riyad: y.y. 1991.
- Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, 7. Baskı, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007.
- Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Bağdâdî el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, Beyrut: Dâru Sâdir, 1977.
- Tekineş, Ayhan, “İlelü'l-hadis”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrâhîm Utve Avd, 2. Baskı, 5 Cilt, y.y., 1962.
- Uğur, Müctebâ, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Yusuf Şevki Yavuz, “Halku'l-Kur'an” *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz,, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı, 25 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996.
- ....., *Mizânü'l-i'tidâl fî marifeti'r-ricâl*, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-marife, t.y.
- ....., *Târîhu'l-İslâm* (Ahmed Şâkir'in tahkîk ettiği *el-Müsned*'in mukaddimesi içinde), 1. Baskı, Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995.
- ....., *Tezhîbü Tezhîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Eymen Selâme, 1. Baskı, 11 Cilt, Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2004.
- ....., *Tezkiratü'l-huffâz*, 3. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütüb el-ilmîyye, t.y.

- Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *et-Takyîd vel-îzâh min mukaddimet-i İbn-i Salâh*, 1. Baskı, Halep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1931.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris, *el-A'lâm*, 15. Baskı, 8 Cilt, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002.